

Buvusios Rietavo
kunigaikščių Oginskių
dvaro sodybos parko
Raudonieji vartai.

Vyto Rutkausko nuotrauka

žemė

2015/1 (95)

Kunigaikščių Oginskių pastatyta Rietavo
šv. arkangelo Mykolo bažnyčia.

Vyto Rutkausko nuotrauka

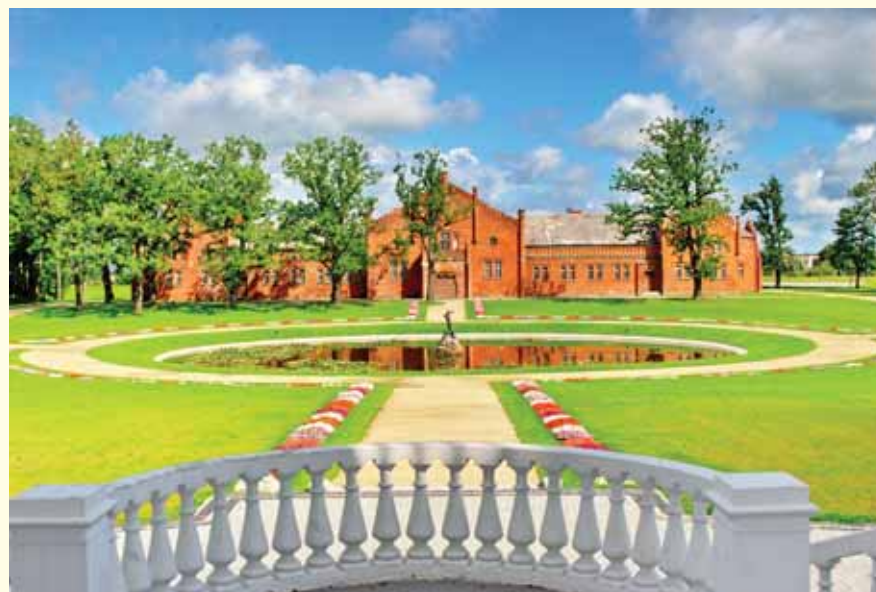
Vaizdas į miestą iš buvusios Rietavo kunigaikščių Oginskių dvaro sodybos parko pusės. Vyto Rutkausko nuotrauka

Ruduo buvusios Rietavo kunigaikščių Oginskių dvaro sodybos parke. Vyto Rutkausko nuotrauka

Buvusios Plungės kunigaikščių Oginskių dvaro sodybos centriniai rūmai, kuriuose dabar veikia Žemaičių dailės muziejus. Vlado Gaudiešiaus nuotrauka

Buvusios Plungės kunigaikščių Oginskių dvaro sodybos žirgyno pastatas. Vlado Gaudiešiaus nuotrauka

LIETUVOS ETNOGRAFINIŲ REGIONŲ ŽEMĖLAPIO SUDARYMO PRINCIPAI

PARENGĖ JURGITA PALANGYTĖ

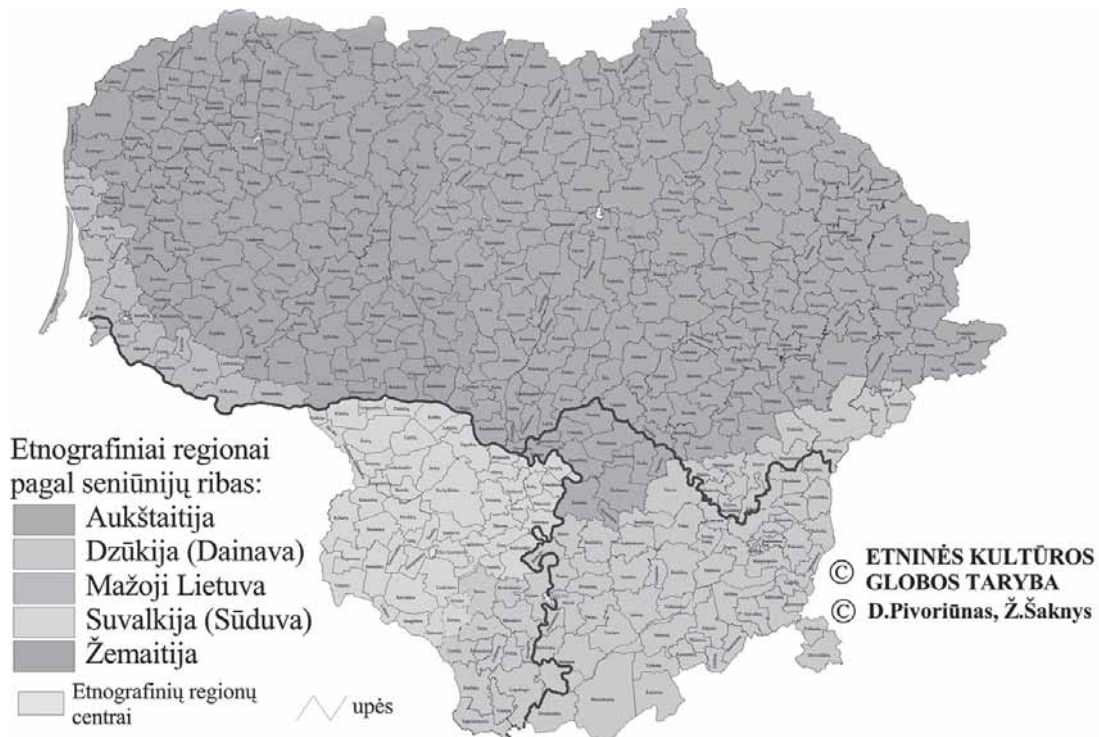

Dažnai Lietuvos gyventojai, pamatę Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintą Lietuvos Respublikos etnografinių regionų žemėlapi, kiek sutrinka, nes sužino, kad jų miestas ar kita vietovė yra priskirta kitam regionui, negu jie iki šiol manė. Daugelis net ir šiandien visą Jurbarko rajono teritoriją priskiria Aukštaitijai, nes ten dalis gyventojų kalba aukštaičių tarme. Tuo tarpu viena šio rajono dalis yra priskirta Žemaitijai, kita – Mažajai Lietuvai. Vis dar daug kas nežino, kad yra ir tas Mažosios Lietuvos etnografinis regionas, kurio teritorija jau daug dešimtmečių tradiciškai vis apibūdinama kaip Žemaitijos dalis. Taigi kokiais principais vadovaujantis buvo sudarytas šis žemėlapis?

Atsakymą randame šį žemėlapi patvirtinusio Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainėje (pslapis http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2231&p_d=28967&p_k=1). Čia skelbiama, kad Lietuvos etnografinių regionų žemėlapis buvo sudarytas vadovaujantis Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės glo-

bos pagrindų įstatymu ir remiantis įvairių mokslinių tyrinėjimų rezultatais, ekspertų (etnologų, etnomuzikologų, lingvistų, istorikų ir kt.) išvadomis bei rekomendacijomis. Prieš tai buvo išklaustyti, aptartos skirtingų sričių specialistų nuomonės ir siūlymai, peržiūrėta daugiau negu 200 etnografinių žemėlapių. Svarbiausi kriterijai, pagal kuriuos brėžiamos Lietuvos etnografinių regionų ribos yra: materialinės ir dvasinės kultūros reiškinių (darbo, šeimos, kalendorinių ir bendruomenės švenčių, kalbos (tarnių), folkloro, tarnių, tradicinių amatų ir verslų, kulinarinio paveldo, architektūros, drabužių, audinių ir kt.) regioninis savitumas. Nustatant etnografinių regionų ribas, buvo siekiama laikytis seniūnijų ribų (išskyrus didžiuosius šalies miestus), kad tos pačios seniūnijos teritorija priklausytų tik vienam etnografiniam regionui. Remiantis susiklosčiusia tradicija, Lietuvos Respublikos teritorija dabar yra dalinama į penkis etnografinius regionus: Aukštaitiją, Dzūkiją (Dainavą), Mažąją Lietuvą, Suvalkiją (Sūduvą) ir Žemaitiją. Nors šie regionai formavosi ne vienu laiku ir jų vaidmuo istorijos eigoje buvo gana skirtingas, tačiau juos sudaro pakankamai ryškios etninės kultūros sanklodos, reikšmingos ne tik ten gyvenančių žmonių savimonei, bet ir visos Lietuvos kultūrinio identiteto palaikymui ir stiprinimui.

Šis Lietuvos etnografinių regionų žemėlapis turėtų padėti gyventojams susiorientuoti, kur yra susidariusios pagrindinių kultūros savitumų ribos, kokios etnokultūrinės tradicijos ten galėtų būti puoselėjamos, kokių vertybių unikalumas turėtų būti saugomas. Jis galėtų padėti savivaldybėms formuoti ir įgyvendinti regioninę bei vietinę (lokalinę) etninės kultūros politiką, o visai valstybei – gerinti administracinio šalies suskirstymo, vadinasi, ir administravimo politiką. Jis turėtų paskatinti, kad tiek mokyklos, tiek švenčių organizatoriai, tiek kiti etninės kultūros tradicijų puoselėtojai atsižvelgtų į tų ribų pažymimus regioninius savitumus ir rūpintųsi jų tyrinėjimu bei plėtojimu.

LIETUVOS ETNOGRAFINIAI REGIONAI. Ar žinai?

PARENGĖ DANGUOLĖ ŽELVYTĖ

Lietuvoje vis labiau įsitvirtinanti tradicija metus paskelbti pašvęstus vienai ar kitai sukaččiai, reiškiniiui, asmeniui ar veiklos sričiai, padeda sutelkti žmones konkrečioms veikloms, išryškinti mūsų valstybės savitumą. 2015-ieji paskelbti valstybės, politikos veikėjo ir kompozitoriaus Mykolo Kleopo Oginskio, taip pat ir Lietuvos etnografinių regionų metais. Laikotarpiu, kai lietuvių kasmet Lietuvoje mažėja, kai ir toliau jie laimės ir sotesnio gyvenimo ieškoti vis važiuoja į kitas šalis, tai, kad vėl atsigręžta į etnografinius regionus, rodo, kad tie, kam lemta priimti tokius sprendimus, suvokia, jog mūsų valstybės pagrindas – žmonės, išaugę konkrečioje kultūrinėje aplinkoje, kuri daro didelę įtaką ir jiems renkantis gyvenimo kelią, daug kuo lemia polinkius, pomėgius ir visą pasaulėjautą.

Paties žmogaus savigarba ir jo meilė Tėvynei, jos istorijos pažinimas prasideda nuo gimtųjų namų, nuo kalbos, kurią girdime vaikystėje, nuo pirmųjų išmokyti dainų ir pasakų, nuo mamos padengto šventinio stalo.

Nedidelė mūsų Lietuva, tačiau ji labai įvairi. Turime net penkis jau XIII amžiuje pradėjusius formuotis etnografinius regionus. Tai Aukštaitija, Dzūkija (Dainava), Mažoji Lietuva, Suvalkija (Sūduva) ir Žemaitija. Jie turi ne tik etnografinių skirtumų, bet ir istorinių.

Pasižvalgykime po šiuos regionus, įsiklausykime, kaip kalba čia gyvenantys žmonės. Nesunkiai įsitikinsime, kad net ir šiandien čia gyvos tarmės ir patarmės. Daug kuo skiriasi ir atskirų regionų kulinarinis paveldas, senųjų sodybų architektūra. Viename regione vieni amatai daugiau paplitę ir išvystyti, kitur – mažiau. Vieni charakterio bruožai, įpročiai daugiau būdingi aukštaičiams, kiti – žemaičiams, Mažosios Lietuvos gyventojams, dar kiti – dzūkams, suvalkiečiams. Ryškiai skiriasi ir atskirų etnografinių regionų XIX a. pab. – XX a. pr. tradiciniai tautiniai kostiumai, kuriais dabar dažniausiai puošiamės švenčių progomis.

ŽEMAITIJA

· Rašytiniuose šaltiniuose *Žemaitija* (*Žemaičiai*) nuo XV a. lotyniškai ir vokiškai buvo vadinama Samogitia, Samogitia, o senosiose slavų kronikose šis kraštas vadinamas Žemoit, vėlesniuose šaltiniuose – Žmudz ir kt.

· Žemaitija – Šiaurės Vakarų Lietuvoje ir užima apie 21 tūkst. km² teritoriją. Kraštovaizdis čia labai įvairus: pajūryje dominuoja lygumos. Plungės, Telšių, Šilalės rajonuose – plyti Žemaičių aukštuma. Kraštovaizdį pajvairina ežerai. Telšių rajone esantis Lūksto ežeras išplauna net gintarą. Dainomis apipintos Minijos, Dubysos, Ventos, Jūros upės – didžiausios šiame regione.

· Žemaitijos etnografinio regiono riba tik apytikriai sutampa su žemaičių tarmės riba. Dauguma Žemaitijos krašto gyventojų kalba lietuvių kalbos žemaičių tarme (ją daugelis yra linkę vadinti net žemaičių kalba). Kalbiniu požiūriu Žemaitija skirstoma į tris dalis: šiaurės, vakarų ir pietų, o gyventojai, priklausomai nuo to, kaip jie ištaria *uo* ir *ie*, į downininkus, donininkus ir dūnininkus.

· Iki šių dienų žemaičiai yra išlaikę stipriausią etninę identitetą Lietuvoje. Visais istoriniais laikotarpiais žemaičių gyvenama stipriai skyrėsi nuo kitų etnografinių Lietuvos sričių gyventojų kultūros.

· Žemaitijos regionas apima anksčiau buvusias Karšuvos, Knituvos, Gaižuvos, Šiaulių, Medininkų ir keletą kitų žemių, kurių centrai XIII a. buvo Ariogala, Betygala, Jūkainiai, Kaltinėnai, Karšuva, Kaudas, Knituva, Kolainiai, Kražiai, Kulėnai, Labūnava, Laukuva, Pagraudė, Medvėgalis, Panemunė (dabar – Žemoji Panemunė), Raseiniai, Šiauliai, Tverai, Upytė, Vangiai, Varniai (Medininkai), Veičiai, Veliuona, Viduklė, Žeimiai.

· Žemaitijos sostinė – Telšiai. Ilgą laiką, kol gyvavo Žemaičių vyskupija, šio krašto dvasinis ir kultūrinis centras buvo to paties rajono miestelis Varniai (seniau jie vadinosi Medininkais).

· Žemaitijos ir kitos Lietuvos teritorijos dalies skirtumai atsirado jau baltų etnogenezės pradžioje, t. y. II–III a. pr. Kr., kai išsiskyrė vakarų ir rytų baltų grupės.

· IX–X a. kai žemaičiai asimiliavosi su kuršius, žemaičiai taip nutolo nuo rytų aukštaičių, kad kai kuriose etninės kultūros srityse tapo artimesni vakarų baltams.

· XIII–XIX a. žemaičių savitumą ir kultūrinį atskirumą nuo kitų

(Nukelta į 4 p.)

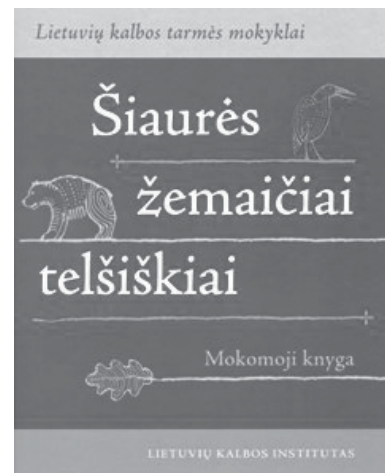
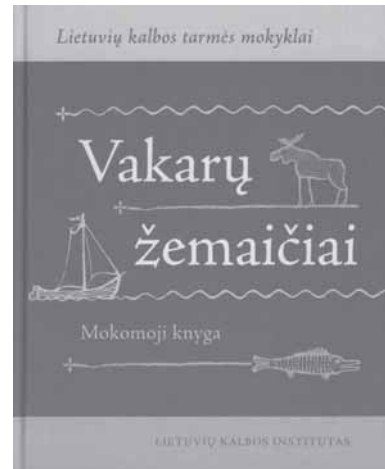
Žemaitija ir Lietuva Abraomo Orteliaus (1527–1598) žemėlapyje, sudarytame XVI amžiuje

(Atkelta iš 3 p.)

Lietuvos etnografinių regionų sąlygojo ano meto politinės aplinkybės. Tuo laikotarpiu Lietuvos valdovai keletą kartų Žemaitiją buvo užrašę Vokiečių ordinui. Ilgą laiką Žemaitija buvo kunigaikštystė, turėjo sąlyginę autonomiją. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Žemaičių seniūnijai (kunigaikštystei) daug kartų suteiktos Žemaičių privilegijos buvo įtei-

sinusios platesnes bajorų teises, negu jas turėjo kitų Lietuvos regionų bajorai.

Nuotraukose dešinėje (nuo viršaus): knygos „Vakarų žemaičiai. Mokomoji knyga“ viršelis. Sudarė Jonas Bukantis, Asta Leskauskaitė, Vilija Salienė. 2006 m. Vilniuje išleido Lietuvių kalbos institutas; knygos „Šiaurės žemaičiai telšiškiai. Mokomoji knyga“ viršelis. Sudarė Juozas Pabrėža, Vida Marčišauskaitė, Asta Leskauskaitė. 2013 m. Vilniuje išleido Lietuvių kalbos institutas

Žemaičiai. D. Mukienės nuotrauka

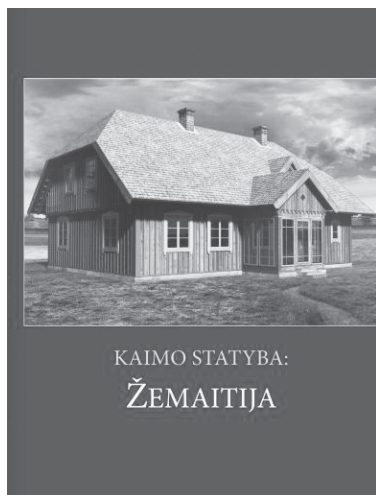

Žemaitijos herbas

· Dėl Žemaitijos geopolitinės padėties ir kitų aplinkybių XV–XVI a. čia buvo lengvesnė nei likusioje LDK dalyje baudžios forma. Dauguma žemaičių valstiečių nėjo lažo. Didelė dalis Žemaitijos valstiečių buvo laisvieji žmonės.

· Seniau regione buvo stipriai išvystyti amatai. Šį kraštą garsino batsiuviai, dailidės, baldžiai, kubiliai, kalviai, kailiadirbiai, klumpadirbiai, račiai, siuvėjai ir ypač puodžiai. Iki šiol savo meistriskumu džiugina ir audėjai. Jų pagaminta produkcija tiek savo forma, tiek ir spalvinais sprendimais savita, sąlygota vietos tradicijų, šiaurietiško gyvenimo būdo.

· Didelį darbą, puoselėdama žemaičių tradicinę kultūrą, šio krašto savitumą, atlieka 1988 m. įkurta Žemaičių kultūros draugija, kurios skyriai iki šiol veikia daugelyje Lietuvos miestų, rajonų, savivaldybių.

Knygos „Kaimo statyba: Žemaitija“ viršelis. Sudarė Rasa Bertašiuūtė. 2013 m. Vilniaus spaustuvėje „Petro ofsetas“ išleido Aplinkos ministerija

· Žemaitijos mokslininkus, krašto tyrinėtojus burią 1994 m. įkurta Žemaičių akademija. Nuo 1990 m. šios akademijos nariai leidžia knygų seriją „Žemaičių praeitis“.

· Knygos, kurios turėtų būti kiekvieno žemaičio bibliotekoje: Alvydo Nikžentaicio sudaryta „Žemaitijos istorija“, Alekso Girdenio ir Juozo Pabrėžos „Žemaičių rašyba“, Vykinto Vaitkevičiaus „Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija“, poezijos rinkinys „Sava muotinu kalbo“ (sudarė Danutė Mukienė), „Žemaitijos tradicinė kaimo architektūra“ <http://www3.lrs.lt/docs2/HRJNDXBW.PDF>, „Kaimo statyba. Žemaitija. Žemaitijos tradicinės architektūros katalogas“ (sud. Rasa Bertašiuūtė), A. Aleksandravičiaus „Žemaitėje mona brongi“, A. Baltėno V. Ivanauskaitė-Šeibutienės Žemaičiai. Gyvenimas ir šventės“, E. Rudžio „Kuotrė“ ir „Sėmuona malūnā“, T. Džervienės „Žali žuolelė“, V. Daujotytės (Daujotės) „Balsā ūkūs' / Balsai ūkuose“, „Gīvenu vīna / Gyvenu viena“.

· Aktuali informacija apie Žemaitijos kultūrą, istoriją, šių dienų gyvenimą skelbiama interneto leidinyje „Žemaitija“ www.samogit.lt (jame nuo 2001 m. publikuojama ir žurnalo „Žemaičių žemė“ elektroninė versija (žurnalą leidžia VO „Regionų kultūrinių iniciatyvų centras“ (iki 2004 m. veikė kaip Žemaičių kultūros draugijos informacinis kultūros centras). Daug vertingos informacijos apie Žemaitiją yra paskelbta ir interneto svetainėse „Žemaitijos paveldas“ <http://www.zemaitijospaveldas.eu>, „Gyvojoje krašto enciklopedijoje „Grazī tu mano“ <http://www.grazitumano.lt/w/index.php?title=Kategorija:%C5%BDEMAITIJA>, Žemaitijos nacionalinio parko interneto svetainėje, „Vikipedijoje Laisvojoje enciklopedijoje“ ir daugelyje kitų interneto leidinių.

· Žemaitijos gyventojai yra apibūdinami kaip kantrūs, valingi, užsipykę, darbštūs, mažai kalbantys ir ištikimi žmonės.

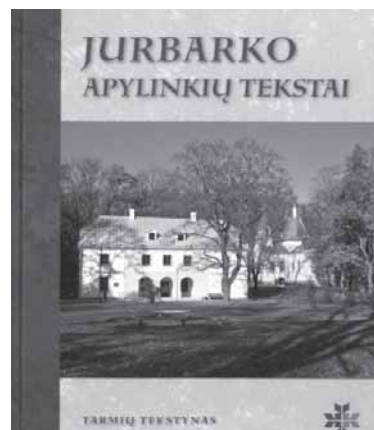
· Užgavėnės – labiausiai šį kraštą identifikuojanti tradicinė žemaičių šventė, kuri paskutiniiais dešimtmečiais paplito ir kituose Lietuvos regionuose.

· Tarp išskirtinių žemaičių krašto patiekalų yra šventinis kastinys, rasalynė, cibulynė, troškinti kopūstai su kauliena (dažniausiai – su kaulės koja), kruopiniai ir kraujiniai vėdarai, bulviniai blynai, šutynė (kartu su mėsa sultinyje išvirtos bulvės), pusinė košė, pusinė košė su silke, džiovintų obuolių gira, mėtų arbata ir kt.

(Nukelta į 6 p.)

J. Franckevičiaus 1919 m. sudarytas Žemaičių vyskupijos žemėlapis

Knygos „Jurbarko apylinkių tekstai“ viršelis. Sudarė Vilija Sakalauskienė, 2013 m. išleido Lietuvių kalbos institutas.

Leidinio „Žemaitijos tradicinė kaimo architektūra“ viršelis. Sudarė Libertas Klimka. 2008 m. išleido Elinės kultūros globos taryba

(Atkelta iš 5 p.)

SUVALKIJA (SŪDUVA)

· Suvalkija – Lietuvos etnografinis regionas (sostinė Marijampolė) kairiajame Nemuno krante, apimantis didžiąją Lietuvos Užnemunės dalį (Kalvarijos, Kazlų Rūdos, Marijampolės, Šakių ir Vilkaviškio rajonus, Kauno rajono pietinę ir Prienų rajono vakarinę dalis). Šis regionas dar kartais vadinamas ir Užnemune.

· Suvalkijos vardas šiam regionui prigijo po 1867 m., kai buvusios Lenkijos karalystės šiaurines apskritys buvo sujungtos į naujai sudarytą Suvalkų guberniją.

· Suvalkija – lygumų ir derlingų žemių bei darbščių, tvarkingų žemdirbių kraštas.

· Čia – etninės sūduvių, apie I tūkstantmečio vidurį išsiskyrusių iš didelio baltų vieneto – jotvingių, etninės žemės.

· Sūduviai iš visų dabartinės Lietuvos etninių regionų gyventojų rašytiniuose šaltiniuose yra paminėti anksčiausiai – II a. mokslininko ir keliautojo Klaudijaus Ptolemėjo „Geografijoje“.

· Pirmaisiais lietuvių kovų su kryžiuočiais dešimtmečiais šis kraštas iš dalies buvo virtęs dykra.

· Pagal Melno taikos sutartį (1422 m.) LDK sugrąžintą Užnemunę greitai kolonizavo sulietuvėję karo pabėgėlių nadruvių palikuoniniai bei aukštaičiai, dzūkai, žemaičiai. Jie turėjo kitokius gyvenamosios jėgūdzius, papročius, tačiau didžiausią įtaką, formuojantis suvalkiečių (ypač kapsų ir zanavykų) etnografinę grupę, padarė ne jie, o jotvingiai.

· Nuo 1795 m. iki XIX a. pab. Suvalkijos ūkinė visuomeninė raida vyko izoliuotai nuo likusios Lietuvos, nes šis kraštas priklausė Lenkijos karalystei.

· Čia anksčiau (XIX a. pradžioje) negu kituose Lietuvos regionuose buvo panaikinta baudžiava. Vykdamas vėlesnes žemės reformas Suvalkijos krašte valstiečiams buvo suteikta asmens laisvė. Panaikinus baudžiavą, kadangi čia buvo geresnės ekonominės ir kultūrinės sąlygos, daug žemdirbystei tinkamų derlingų žemių, regiono gyventojai tapo turtingiausiais XIX–XX a. Lietuvos ūkininkais, todėl jie galėjo leisti savo vaikus į mokslus ir minėtu laikotarpiu dauguma išsilavinusių lietuvių buvo kilę iš Suvalkijos.

· Suvalkijos žmonės aktyviai dalyvavo atkuriant Lietuvos nepriklausomybę ir stiprinant Lietuvos valstybę. 6 iš 20 Valstybės atkūrimo, Vasario 16-osios akto signatarų buvo suvalkiečiai. Tarp iškiliausių, valstybei labiausiai nusipelnusių žmonių yra Lietuvos patriarchas Jonas Basanavičius, lietuvių bendrinės kalbos kūrėjas kalbininkas Jonas Jablonskis, Lietuvos himno autorius Vincas Kudirka.

· Dabartinė bendrinė (literatūrinė) lietuvių kalba XIX a. pab. susiformavo vakarinėje Suvalkijos dalyje vartojamų kapsų ir zanavykų šnektų pagrindu.

· Suvalkiečiai žinomi kaip racionaliai mąstantys, taupūs, sumanūs, tvarkingi žmonės.

· Suvalkijoje ant kopūstlapio arba ajerų lapų kepama labai skani duona. Garsėja ir suvalkų naminiai skilandžiai, rūkyti kumpiai bei išpjovos, rūkytos dešros. Tarp tradicinių šio krašto valgių yra ir barščiai su auselėmis, virtas lynas su antaninių obuolių padažu, svieste skrudinti grūžliai, keptas veršienos kumpis su krienaais,

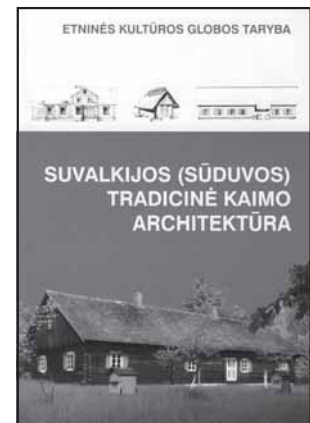

Viršuje – knygos „Kaimo statyba: Suvalkija“ viršelis. Sudarė Rasa Bertašiūtė. 2013 m. Vilniaus spaustuviėje „Petro ofsetas“ išleido Aplinkos ministerija

suvalkiečiai su vyšniomis kepta antis, pyragas su įkeptais karosais ir bruknių uogiene su kriaušėmis, aitrūs suvalkiečiai ruginių miltų meduoliai, obuolių sūris su liepžiedžių arbata ir liepų medumi, juodųjų serbentų vynas.

· Suvalkijos kultūros ir mokslo žmonės vienija Prano Vaičiūčio kultūros draugija.

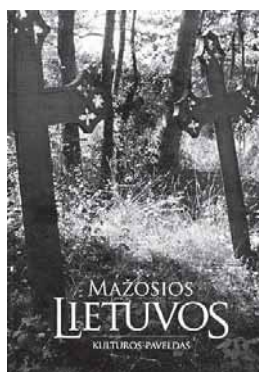
· Yra leidžiamas Suvalkijos etnokultūros žurnalas „Suvalkija“.

Leidinio „Suvalkijos (Sūduvos) tradicinė kaimo architektūra“ viršelis. Sudarė Libertas Klimka, 2008 m. išleido Etninės kultūros globos taryba

Danutės Katkuvienės ir Astos Vandytės leidinio „Suvalkiečių galvos ir pečių apdangalai“ (Marijampolės krašto muziejus, „Piko Valanda“, 2013 m.) viršelis

Iš kairės: knygos „Kuršių nerijos tradicinė architektūra“ viršelis. 2011 m. išleido Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija; knygos „Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra“ viršelis. Sudarė Libertas Klimka. 2008 m. išleido Etninės kultūros globos taryba; knygos „Mažosios Lietuvos kultūros paveldas“ viršelis. Sudarė Domas Kaunas. 2006 m. išleido Vilniaus universiteto leidykla; Algirdo Antano Gliožaičio knygos „Mažosios Lietuvos žemė XVIII–XX amžių dokumentuose ir žemėlapiuose“ viršelis. Išleista 2013 m. Vilniuje

MAŽOJI LIETUVA

- Pagal 2012 m. Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintą Lietuvos Respublikos etnografinių regionų žemėlapi Mažajai Lietuvai yra priskiriamos Klaipėdos miesto, Neringos ir Pagėgių savivaldybės, Šilutės rajono Šilutės, Rusnės, Kintų, Saugų, Juknaičių, Usėnų, Tauragės rajono Lauksargių, Jurbarko rajono Smalininkų ir Viešvilės, Klaipėdos rajono Dovylių, Kretingalės, Priekulės, Sendvario, Daurių-Kvietinių ir Agluonėnų seniūnijos. Kita Mažosios Lietuvos dalis (Karaliaučiaus kraštas) šiuo metu priklauso Rusijai.

- Mažosios Lietuvos (Prūsų Lietuvos) sritis susidarė XV amžiuje.

- Pirmą kartą Prūsų Lietuvos terminas buvo pavartotas 1526 m. Simono Grunau parašytoje Prūsijos istorijoje. Tada Mažąją Lietuvą sudarė Tilžės, Klaipėdos, Gumbinės, Šilutės, Įsruties, Stalupėnų, Ragainės, Gėlapės, Labguvos ir kitos apskritys.

- 1701–1918 m. vokiečių valdomoje Prūsijos kunigaikštystėje Mažoji Lietuva buvo tarsi atskira nedidelė valstybė. Joje gyveno skirtingoms etninėms grupėms priklausę gyventojai.

- Didelė šio krašto reikšmė Lietuvos kultūros, pirmųjų lietuviškų knygų leidybos istorijoje. Mažajoje Lietuvoje 1547 m. buvo išspausdinta pirmoji lietuviška knyga – M. Mažvydo „Katekizmas“, o 1590 m. – J. Bretkūno į lietuvių kalbą išversta Biblija, 1653 m. – D. Kleino parašyta pirmoji lietuvių kalbos gramatika. Čia gyvendamas „Metus“ parašė K. Donelaitis.

- XIX a. dauguma Mažosios Lietuvos gyventojų, ypač šiaurinėje jos dalyje, turėjo lietuviškas pavardes, kurias vėliau vokiečiai.

Tuo laikotarpiu Mažajoje Lietuvoje veikė daug lietuviškų organizacijų, buvo kuriamos lietuviškos mokyklos, leidžiami lietuviški leidiniai „Aušra“, „Varpas“, „Tėvynės sargas“ ir kiti. Jie slapta buvo gabenami į Lietuvą.

- Po Pirmojo pasaulinio karo ir Europos padalijimo Mažosios Lietuvos pietinė dalis tapo Vokietijos protektoratu, o kitą Mažosios Lietuvos dalį globojo karo nugalėtojos – Antantės bloko – Prancūzų ginkluotųjų pajėgų daliniai.

- 1918 m. lapkričio 30 d. žymūs Mažosios Lietuvos veikėjai pasirašė Tilžės aktą, prašydami Europos Tautų tarybos „leisti Mažajai (Prūsų) Lietuvai šlietis prie Lietuvos“, bet šis prašymas buvo ignoruotas.

- 1923 m. po Klaipėdos krašte įvykusio sukilimo Mažosios Lietuvos dalis buvo prijungta prie Lietuvos.

- Po Antrojo pasaulinio karo dauguma Mažosios Lietuvos gyventojų išvyko gyventi į Vokietiją, dalį likusių sovietai ištrėmė.

Sovietmečiu Karaliaučiaus krašte apsigyveno daug iš Rusijos atkeltų žmonių bei laisva valia iš Lietuvos atkeliavę gyventojai, tremtiniai, kuriems nebuvo leista grįžti į Lietuvą, o Klaipėdos krašte – gyventojai iš kitų Lietuvos vietovių.

- Mažosios Lietuvos paveldas yra unikalus ir savitas. Išskirtinė šio regiono architektūra, folkloras, pamario ir pajūrio žvejų, amatininkų papročiai ir verslas. Nuo seno Mažajoje Lietuvoje išsiskiria medinių pastatų (trobų, prieangių, klėčių) puošyba, kuriai būdingi žirgeliais ar kitokiais lėkais užsibaigančios pjaustinės vėjalentės, saviti ornamentai. Tik čia mirusiųjų kapai ženklinami krikščiais.

- Senųjų Mažosios Lietuvos gyventojų „lietuvninkų dialektu“ šiandien kalba jau ne-

daug krašto gyventojų (tokių priskaičiuojama vos keli šimtai). Šio krašto gyventojai (vadinamieji mažlietuviai arba lietuvninkai) nuo seno kalbėjo vadinamąja vakarų žemaičių tarme. Jie gyveno palei Kuršių marias. Jų kalba dar vadinama „kuršiuojančia“ („žemaičių domininkų“) šnektą. Nedidelė šio krašto anksti sulenkėjusių žmonių dalis (pietrytiniai mažlietuviai) kalbėjo vadinamąja džiukų tarme.

- Lietuvos valstybės kultūros istorijoje ryškų pėdsaką yra palikę šio krašto veikėjai M. Jankus, Vydūnas, I. Simonaitytė, V. Gaigalaitis ir daugelis kitų.

- Lankomiausias Mažosios Lietuvos vietovės yra į UNESCO paveldo šedevrų sąrašą įrašyta Kuršių nerija, Rambynų kalnas, Šilutės, Vanagų, Kretingalės evangelikų liuteronų bažnyčios, Bitėnų kapinaitės, Nemuno delta su salomis, Rusnės ir Kintų miesteliai, Minijos (Mingės) kaimas, Ventės ragas ir ornitologinė stotis, Uostadvario ir Ventės rago švyturiai.

- Mažosios Lietuvos kultūrą tyrinėja ir puoselėja, šio krašto kultūros žmonės buria Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“, Hermano Zudermano literatūrinės kraštotyros klubas bei Šilutės kraštotyros draugija.

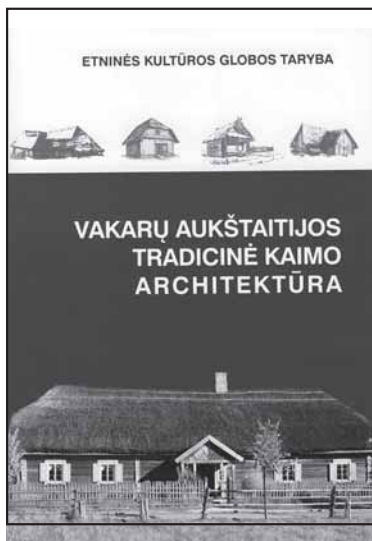
- Daugelį metų Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“ administruoja ir aktualia informacija atnaujina interneto svetainę „Mažoji Lietuva“ <http://www.mazoji-lietuva.lt/>.

- Mažosios Lietuvos architektūra yra išsamiai aptarta knygoje „Kuršių nerijos tradicinė architektūra“ (2 tomai) bei 2013 m. išspausdintame Rasos Bertašiūtės sudarytame leidinyje „Kaimo statyba. Mažoji Lietuva. Mažosios Lietuvos tradicinės architektūros katalogas“.

(Nukelta į 8 p.)

Lietuvos etnografinių regionų metų
Aukštaitijos regiono logotipas

Knygos „Vakarų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra“ viršelis. Sudarė Libertas Klimka. 2008 m. išleido Elninės kultūros globos taryba

AUKŠTAITIJA

· Aukštaitija – didžiausias Lietuvos etnografinis regionas. Jis kartu yra ir vienas iš Lietuvos istorinių regionų. Šis regionas yra paveldėjęs trijų didelių etninių darinių – Sėlos, Našios ir Žiemgalos – palikimą, todėl čia yra įvairių patarmių, daug kuo skiriasi atskirų vietovių žmonių gyvenmena ir etnokultūrinis paveldas.

· Aukštaitijos sostinė – Panevėžys.
· Pirminis Lietuvos valstybės branduolys yra aukštaičių žemės (dabartinė šiaur rytinė–rytinė Lietuvos dalis).

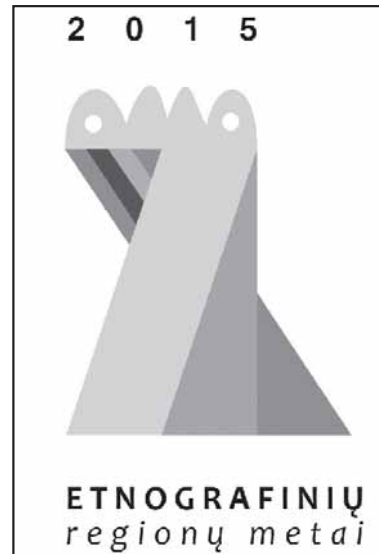
· Apie XI a. Aukštaitijos žemėse susikūrė Lietuvos kunigaikštystė. Ji, sėkmingai plėtodama politinę diplomatiją, XII a. tapo galingiausia baltų kunigaikštystė.

· Pirmą kartą aukštaičiai rašytiniuose šaltiniuose buvo paminėti Petro Dusburgiečio kronikoje – kalbant apie kunigaikščio Vytenio kovas ginant ir stiprinant kunigaikštystės teritoriją (1294–1300 m.) – *Austechia, terra regis Lethowie* (Aukštaitija, lietuvių karaliaus žemė).

· Anksčiau šio krašto žmonės daugiausia gyveno laisvai išdėstytuose vienkaimiuose arba gatviniuose režiniuose kaimuose. Čia gyvenamieji namai būdavo išrikiuoti prie kelio, o ūkiniai pastatai stovėdavo kiemo gilumoje.

· Aukštaitijos tradiciniuose audiniuose ir nacionaliniuose kostiumuose vyrauja linksmos, šviesios spalvos.

· Aukštaitijoje iki šiol yra giedamos su-tartinės – dainos, kurioms jau ne vienas tūkstantis metų. Jos yra išlaikiusios archa-

jiską muzikinę ir poetinę formą. Aukštaičius iš kitų regionų gyventojų išskiria ir tai, kad jie groja skudučiais, pučia ragus.

· Aukštaitija pagrįstai vadinama aludarių kraštu. Tradiciniai šio krašto patiekalai yra skryliai, virtiniai, pieniška miltinių kukulaičių sriuba. Aukštaičiai garsėja ir blynais su spirgais, varškės ar grietinės padažu, rugine duona, rūkytais mėsos gaminiiais.

· Aukštaitija – ežerų kraštas. Vietovės daug kur čia kalvotos ir miškingos.

· Šio krašto žmonės išsiskiria savo linksmu būdu, šnekumu, lyrizmu.

· Aukštaitijos kultūros, mokslo žmonės vienija Aukštaičių akademija, Rytų aukštaičių sambūris, Sėlos draugija, Žiemgalos draugija.

Kairėje – knygos „Rytų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra“ viršelis. Sudarė Libertas Klimka. 2009 m. išleido Elninės kultūros globos taryba.
Dešinėje: knygos „Kaimo statyba: Vakarų Aukštaitija“ viršelis. Sudarė Rasa Bertašiūtė. 2013 m. Vilniaus spaustuvėje „Petro ofsetas“ išleido Aplinkos ministerija

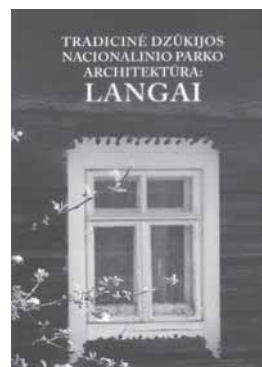
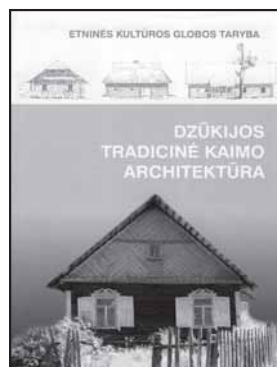

Dzūkijos herbas

DZŪKIJA (DAINAVA)

- Dzūkijos etnografinis regionas – pietrytinėje Lietuvos dalyje, tarp Nemuno vidurupio ir Neries upės. Jo teritorijos ribos nelabai aiškios, tačiau dažniausiai Dzūkijai yra priskiriamos Alytaus miesto ir rajono, Druskininkų, Lazdijų, Varėnos, Vilniaus miesto ir rajono, Šalčininkų, Švenčionių ir Trakų apskričių savivaldybės bei Prienų savivaldybės Birštono, Jiezno ir Stakliškių seniūnijos.
- Dzūkų etnografinio regiono sostinė – Alytus.
- Dzūkų žemės nederlingos, užtat miškų ir juose augančių grybų čia gausu.
- Didžiausios Dzūkijos upės – Nemunas, Neris ir Merkys. Per šį kraštą teka ir Juodoji Ančia, Ūla, Katra, Ditva, Strėva, daug kitų upių.
- Mokslininkai teigia, kad pirmiausia nuo bendro baltų kamieno atsiskyrė vakarų baltai – jotvingiai ir prūsai, o vėliau, apie pirmojo tūkstantmečio vidurį, nuo jotvingių atsiskyrė dainaviai. Tai labai sena baltų gentis. Jos gyvenamas plotas galėjo būti kelis kartus didesnis už dabartinę Dzūkiją.
- Dzūkijos pavadinimas pradėtas vartoti tik XIX a. Jis kilo nuo gyventojų dzūkų tarmės, jų ypatybės dzūkuoti, t. y. tarti „c“, „dz“ vietoj „t“, „d“, taip pat dėl kitų tarminių ypatumų. Ši tarminė ypatybė laikoma labai archaiška, paveldėta dar iš indoeuropiečių prokalbės. Dzūkų iki šiol išliko ne tik Lietuvoje, bet ir kitose buvusiose baltų žemėse. Dzūkų gyvena Lenkijos Punsko bei Seinų apylinkėse, kai kuriose Baltarusijos vietovėse.
- Pirmą kartą Dainava „terra Deynowe“ (Dainavos žemė) šis kraštas pavadintas 1253 m. karaliaus Mindaugo laiške Livonijos

- ordinui. Manoma, kad Dainava tuomet buvo kunigaikštystė.
 - Dzūkijos kraštovaizdžiui būdingas nedidelis, bet raiškus kalvotumas, dideli sausų miškų (daugiausia pušynų) plotai.
 - Dzūkijos teritorijoje yra didžiausias šalies miškų masyvas – Dainavos giria (plotas – 135 tūkst. ha).
 - Dzūkijos regione iškilusioje Medininkų aukštumoje yra aukščiausia Lietuvos vieta – Aukštojo kalva (293, 84 m. virš jūros lygio).
 - 1937 m. Dzūkijoje įsteigtas pirmasis Lietuvoje rezervatas (Žuvin-to), o 1975 m. – Čepkelių, kuris yra vienas didžiausių pelkinių masy-vų Vakarų Europoje (plotas – 10,7 tūkst. ha).
 - Veikia Dzūkijos nacionalinis parkas.
 - Žymiausi Dzūkijos miestai yra Vilnius, Trakai, Alytus, Merkinė, Birštonas, Druskininkai.
 - Tarp iškiliausių Dzūkijos krašto žmonių – dailininkas ir muzikas M. K. Čiurlionis, literatūros klasikas V. Krėvė.
 - Tradiciniai šio krašto gyventojų darbai – miško kirtimas, sienojų, pabėgių, namų apyvokos priemonių gaminimas, namų statymas, sėlių plukdymas, žvejyba, medžioklė, grybavimas, uogavimas, vais-tažolių rinkimas. Iki šiol itin garsėja šio krašto audėjos, siuvinėtojos, mezgėjos, šiaudelių narstytojos, juodosios keramikos meistrai, kal-viai, staliai, puodžiai, pynėjai iš vytelių ir skiedrų, medžio drožėjai.
 - Dzūkai yra apibūdinami kaip dainingi, malonūs žmonės.
 - Dzūkų krašte iki šiol yra išlikusi tradicija apraudoti mirusiuo-sius.
 - Dainavos krašto mokslo ir kultūros žmonės buria visuomeninė organizacija Dzūkų kultūros draugė, kuri leidžia žurnalą „Dainava“.
 - Daug informacijos apie Dzūkiją yra paskelbta interneto leidinyje „Dainavos gidas“ <http://www.dainavosgidas.lt/>.
- NAUDOTA LITERATŪRA:
1. Lietuvos Respublikos Seimo informacinė svetainė http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7039&p_k=1.
 2. „Tautinis paveldas“ <http://www.tautinispaveldas.lt/zemelapis/index.php?page=regionai>.
 3. Vikimedija <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f5/Liet-etno-regionai.png>.
 4. Vikipedija laisvoji enciklopedija http://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_etnokult%C5%ABriniai_regionai.

Iš kairės: knygos „Kaimo statyba: Dzūkija“ viršelis. Sudarė Rasa Bertašiūtė. 2012 m. Vilniaus spaustuvėje „Petro ofsetas“ išleido Aplinkos ministerija; knygos „Dzūkijos tradicinė kaimo architektūra“ viršelis. Sudarė Libertas Klimka. 2008 m. išleido Etninės kultūros globos taryba; knygos „Tradicinė Dzūkijos nacionalinio parko architektūra: langai“. Sudarė Rasa Bertašiūtė. 2011 m. išleido Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtos rezervato direkcijos; knygos „Kas yra kas Lietuvoje? Kraštiečiai. Alytus“ viršelis. 2010 m. Kaune išleido leidykla „Neolitas“

AR ŽEMAITIŠKOS KNYGOS SULAUKIA SAVO SKAITYTOJŲ?

GIEDRĖ TRAKYTĖ

Ivairiais paskaičiavimais, žemaičių Lietuvoje yra kiek mažiau negu pusė milijono. Tuo tarpu šiuolaikinių knygų su žemaitiškais intarpais ar ištais žemaitiškų nuo 1990 m. išleista daugiau kaip 40 tūkst. egzempliorių. Vadinasi, statistiškai tokių knygų gali turėti kas dvyliktas žemaitis, o būti girdėjęs apie jas ar jas matęs ir čiupinėjęs – dar daugiau. Kaip rodo praktika, žemaitiškas knygų daugelis yra matęs, bet beveik niekas apie jas plačiai nekalba. Ar jos tik provincijoje egzistuojantis reiškinys ir ar nėra galimybės joms tapti tendencingu reiškinium?

Kol didžioji dalis tarminių tyrimų yra skirta šnekamajai kalbai, o ne rašytinei literatūrai, tol į šiuos klausimus atsakymų, matyt, neturėsime.

Šiame straipsnyje pateikiami pirmieji 2014 m. rugsėjo–lapkričio mėnesiais vykdytos apklausos „Žemaičių ir Žemaitijos gyventojų požiūris į šiuolaikinę žemaitišką literatūrą“ apibendrinimai.

Apklausos metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar žemaičių tarame parašytos knygos yra skaitomos, ar gyventojai pritaria iniciatyvoms leisti knygas, parašytas įvairiomis regionų tarmėmis ir patarmėmis, koks yra tokių knygų poreikis, sąsajos su šnekamąja ir rašomąja kalba bei tipinis žemaičių tarame parašytos literatūros skaitytojas.

Apklausoje dalyvavo 250 respondentų. Iš užpildytų anketų, atmetus netinkamas (pasikartojančias bei užpildytas ne žemaičių ir ne Žemaitijos gyventojų), liko 241 anketa. Didžiąją dalį apklaustųjų sudarė daugumos Žemaitijos miestų ir miestelių (64 proc.) gyventojai, nemažai – iš didmiestių (32 proc.), keli iš Aukštaitijos ir Suvalkijos miestelių, užsienio šalių (4 proc.). Respondentų amžius buvo nuo 18 iki 83 metų. Anketa daugiausia buvo platinama internetu per Etninės kultūros globos tarybą, Žemaičių kultūros draugiją, Vilniaus žemaičių kultūros draugiją, Šilalės kraštiečių draugiją, Žemaičių dailės muziejų, knygos „Žemaičių kultūros savastys“ socialinį profilį, Telšių Karolinos Praniauskaitės biblioteką, Plungės rajono viešąją biblioteką, Šiaulių apskrities Povilo Višinskio biblioteką, kredito uniiją „Germanto lobis“, Vilniaus universiteto studentų socialinius tinklus, taip pat apklausiant respondentus tiesiogiai Telšiuose ir Kretingoje.

Apklausos duomenimis, 42,7 proc. respondentų turi žemaičių tarame parašytų knygų. Reikia atsižvelgti į tai, kad imtis nebuvo visai atsitiktinė: anketa pildė žemaitišką regioninę savimonę turintys žmonės, t. y. nors anketa platinama įvairiais būdais ir galėjo pasiekti įvai-

rią auditoriją, apklausos duomenys rodo, kad dažniausiai ją pildė tie, kuriems aktualūs žemaičių kultūros reiškiniai (save laikantys žemaičiais pasisakė 93 proc., lankantys žemaičių renginius – 49 proc., besidomintys naujienomis iš regionų – 70 proc. respondentų). Toks didelis procentas respondentų, turinčių žemaitiškų knygų, rodo, kad žemaitiškų knygų skaitymas yra gana paplitęs reiškinys, daugiausiai akademinėje aplinkoje.

Apklausoje buvo paminėta keletas knygų, respondentams palikusią didelį įspūdį. Tai Viktorijos Daujotės (Viktorijos Daujotytės-Pakerienės) „Balsā ūkūs' / Balsai ūkuose“, parašyta lygiagrečiai žemaičių tarame ir bendrine lietuvių kalba, išleista Regionų kultūrinių iniciatyvų centro, platinama per leidėją, ir Edvardo Rudžio „Kuotrė“ – vienas pirmųjų žemaitiškos prozos rinkinių, išėjęs gana dideliu tiražu, lyginant jį su vėlesnėmis žemaitiškos grožinės literatūros knygomis. Tai rodo, kad didžiausią populiarumą turi tos knygos, kurios yra lengvai prieinamos. V. Daujotytės knygų populiarumui įtakos galėjo turėti ir tam tikri atgarsiai spaudoje: apie jos žemaitišką kūrybą rašė žinomi literatūrologai Brigita Speičytė, Regimantas Tamošaitis, Vidmantas Butkus, regioninės spaudos atstovai, per Lietuvos televizijos kanalą „Kultūra“ buvo transliuota televizijos laida apie V. Daujotytės knygų „Balsā ūkūs' / Balsai ūkuose“ ir „Gyvenu vīna / Gyvenu viena“ pristatymą Lietuvos rašytojų sąjungos klube.

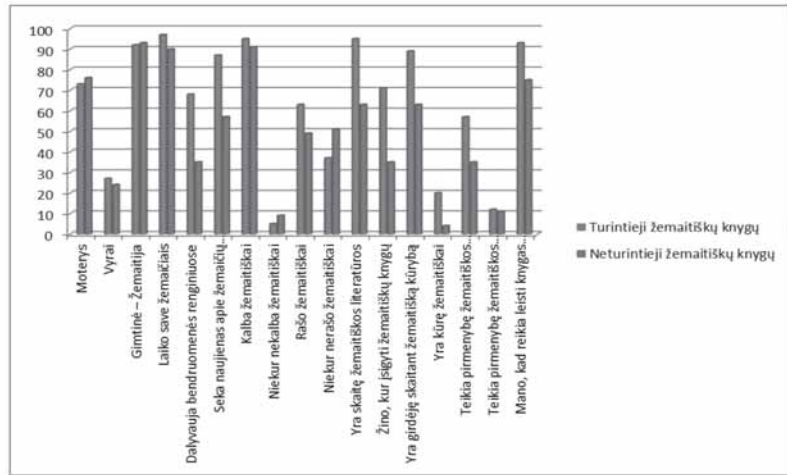
Kalbant apie kitas knygas, kurios taip pat yra skaitomos, išryškėjo kiek kitokia situacija. Visų pirma, jas nusipirkti, rasti bibliotekoje ar susisiekti su autoriumi dėl pirkimo yra gana sunku. Apklausa (žr. 1 diagramą) atskleidė, kad tik 35 proc. neturinčiųjų žemaitiškų knygų žino, kur jų galima įsigyti. Tai rodo, kad yra tokių knygų platinimo problema. Tik ketvirtadalis turinčiųjų žemaitiškų knygų namie negalėtų nurodyti, kur rasti daugiau tokių leidinių. Regis, geriausiai veikia senasis reklamos metodas „iš lūpų į lūpas“. Turintieji žemaitiškų knygų žymiai gausiau dalyvauja žemaičių bendruomenės renginiuose bei labiau seka kultūrinės naujienas – tai ir yra pagrindiniai būdai sužinoti apie naujų žemaitiškų knygų išleidimą ir jų pardavimo vietas. Kita vertus, dažnas autorius gali turėti glaudų ryšį su savo skaitytoju, pats dalyvaudamas bendruomenės renginiuose, juose knygas oficialiai ar neoficialiai ir pristatydamas. Tai paskatina ir finansiniai motyvai: daug autorių knygas leidžia savo lėšomis, patys nuolat ieško rėmėjų. Deja, ne visada lėšų užtenka, o kai jų trūksta, nukentčia leidinio kokybė. Neprofesionaliai spaudai parengta ir geros poligrafinės išvaizdos neturinti knyga „pražūtų“ knygyno lentynose, o atsidūrusi žemaičių sambūryje gali būti pastebėta ir įvertinta (tik klausimas – ar ir perskaityta?). Žinoma, negalima to absoliutiinti, yra ir puikiai parengtų žemaitiškų knygų, kurioms nepagalvota nei spalvotos spaudos, nei profesionalaus kalbos redaktoriaus, pvz., „Kur milžinā siedieji“ (2011, „Petro ofsetas“), „Žemaičiai: gyvenimai ir šventės“ (2012, R. Paknio leidykla), „Tuobis“ (2013, „Naujasis lankas“). Paminėtų knygų pavyzdžiai liudija, kad patrauklumui turi įtakos ir tarmiškas pavadinimas viršelyje. Tokių knygų ir tiražai didesni.

Padarius išvadą, kad žemaitiškų knygų plitimas veikia labiau pagal bendruomeniškus, nei pagal rinkos ekonomikos dėsnius, galiausiai lieka apibrėžti ir pačią skaitančiųjų bendruomenę. Regis, žemaitiškų knygų skaitymą, visų pirma, nulemia kalbos barjeras: beveik visi respondentai, pasisakę prieš knygų žemaičių tarame leidybą, įvardijo, kad tarminių knygų skaitymas yra pernelyg sudėtingas, reikalauja daug pastangų, gali net pakenkti vaikų bendrinės kalbos

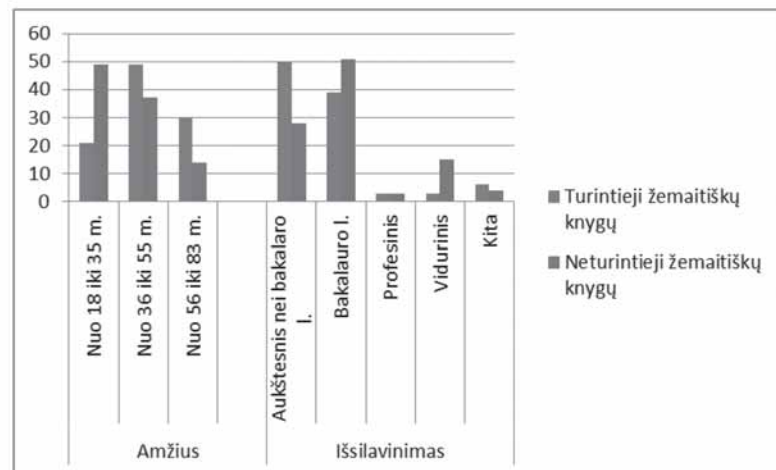
įgūdžiams: „norėčiau pavartyti žemaičių tarme parašytą knygą, bet nemanau, kad pirkčiau, nes yra pilna knygų bendrine kalba. Tarmiškai skaityti man būtų sunku, tad tai būtų tik laiko gaišimas“; „vaikai, kurie skaitys žemaičių tarme parašytas knygas, blogai išmoks bendrinę kalbą“. Šią problemą įvardija ir kai kurie respondentai, skatinantys leisti žemaitišką kūrybą, bet žvelgia kitu kampu: kuo daugiau bus tarminių knygų, kuo platesniu tai taps reiškiniu, tuo lengviau bus perprasti žemaitiškus rašmenis: „skaityti labai sunku, bet turime išlaikyti savo krašto savitumą ir neprarasti originalumo“; „rašytojai turi galimybę kurti savo gimtąja kalba – užrašyti mintis „be vertimo“, o tarmiškai kalbantys ir mąstantys skaitytojai taip pajaučia tikrąją vieno ar kito sakinio prasmę“.

Šia tema diskutuota jau prieš beveik 80 metų, kai į bet kokius pasisakymus prieš žemaičių tarmę būsimasis kalbininkas Juozas Jurkus atkirsdavo: „galima daryti išvadą, kad geriausi kalbininkai gali būti žemaičiai. Kodėl? [...] Jie įpranta save kontroliuoti, išmoka atitraukti galvoti, iš pat pirmųjų mokslo dienų įpranta kalbiškai galvoti“².

Panašiai teigia beveik visi turintieji žemaitiškų knygų savo lentynose. Galbūt neatsitiktinai jie išsiskiria išsilavinimu ir amžiumi (žr. 2 diagramą). Pusė turinčiųjų žemaitiškų knygų yra įgiję aukštesnį nei bakalauro laipsnio išsilavinimą. Gilindamiesi į kurią nors mokslo sritį jie, ypač humanitarinių mokslų atstovai, galėjo vienai ar kitaip susidurti ir su gilesniu regioninės tapatybės pažinimu. Negalima sakyti, kas daugiau skaito žemaitišką kūrybą – didmiesčių ar žemaitijos regiono atstovai. Regis, ir vieni, ir kiti yra vienodai aktyvūs. Tai rodo, jog jų regioninė tapatybė ėmė formuotis gana anksti. Apklausa rodo, kad tarp besidominančių žemaitiška literatūra amžius yra lemiamas faktorius. Nemažai žemaitiškų knygų turi vidutinio amžiaus ir vyresnio amžiaus žemaičiai, t. y. tie, kurių įpročiai jau daugiau ar mažiau susiformavę ir mažiau paveikūs išorinėms įtakoms. Kita vertus, tą galėjo nulėmti ir politinės aplinkybės: literatūrologė Loreta Jakonytė-Kvederienė nurodo, kad po ilgų okupacijos metų lietuviai XX a. pabaigoje iš knygų ėmė semtis tautinės tapatybės: „skaitė jas kaip pamatą kuriant kolektyvinę tautos atmintį, šaltinį užpildant istorijos „baltais dėmes“, suteikiant turinį „lietuvybės“ sampratai“³. Regis, XXI a. pradžia tiems

Pirma diagrama

Antra diagrama

žmonėms yra laikas, kai iš knygų galima pasisemti regioninės tapatybės. Vis dėlto tai, kad mažas procentas šiuolaikinių jaunuolių skaito žemaitiškas knygas, gali būti ir egzistuojančios problemos pasekmė. Tikėtina, kad jie šia literatūra beveik nesisidomi ne todėl, kad vis dar bręsta, ieško savo regioninės tapatybės, o todėl, kad jų mentalitetas nuo vaikystės buvo formuojamas kita linkme. Nemažai vyresnio amžiaus respondentų nurodė, kad jų vaikai net nebekalba žemaitiškai, tai jau ką sakyti apie skaitymą.

Verbalinę žemaičių tarmės išraišką akcentavo daugelis apklaustųjų: žemaitis visų pirma turi mokėti kalbėti tarmiškai, o tik

tada gali pradėti mokytis skaityti. Turintieji žemaitiškų knygų teigė, kad raštas padeda „užcimentuoti“ kalbą, įamžinti tam tikrus jos tarpsnius, tad tarminės kūrybos klausimas yra malonesnis, nes paprasčiau prieinamas, tačiau be rašto to klausymo gali ir nelikti. Netgi buvo pateikta pasiūlymų leisti knygas su kompaktiniais diskais: įamžinti ir sakymą, ir rašymą (beje, 2014 m. tai jau buvo padaryta – įgarsinta jau minėta „Kuotrė“).

Apklausa atskleidė ir tam tikrą prieštarašumą: nepaisant to, kad žemaičių tarme parašytą literatūrą yra sunku skaityti, tiek turintieji žemaitiškų knygų, tiek jų neturintys gana gausiai patys rašo žemaitiškai: atsi-

(Nukelta į 12 p.)

(Atkelta iš 11 p.)

tinkamai 63 ir 49 proc. Įprasčiausias rašymas – tarpusavio susirašinėjimas laiškais, socialiniuose tinkluose ir SMS žinutėmis. Net 20 proc. turinčiųjų žemaitiškų knygų patys kuria žemaitiškai. Tai rodo, kad rašytinė komunikacija yra gana įprastas reiškinys, tuo tarpu kurti grožinę literatūrą imasi tie, kurie turi artimesnį santykį su jau išleista literatūra; tai tampa savotišku sektinu pavyzdžiu.

Žemaitiškų knygų leidyba itin suaktyvėjo Tarmių metais. 2015-ieji paskelbti Etnografinių regionų metais. Tikėtina, kad tai sukels naują susidomėjimo regionų kultūra bangą, o tipinis žemaitiškos literatūros platinimas per bendruomenės renginius įgis dar daugiau reikšmės. Tuo tarpu tipinis tokios literatūros skaitytojas – išsilavinęs, vyresnio amžiaus, aktyvus kultūrinės veiklos dalyvis ir sekėjas – gali kisti: šis skaitytojų segmentas dar yra gana siauras, pernelyg vienalytis. Dar nėra aiškios konkurencijos tarp literatūros bendrine kalba ir žemaičių tarme – pastaroji nustumiama į užribį, net intensyviau nekonkuoruodama. Tikėtina, kad konkurencija galės atsirasti tik tada, kai diferencijuosis žemaitiškos literatūros skaitytojas, kai bus galima pradėti kalbėti ne apie tarmės išsaugojimą, o apie vidinį legitimavimą: ar visos žemaičių tarme parašytos knygos turi literatūrinę vertę ir ar iš tiesų jų turinys prieinamas tik (ar vos) vieno tipo skaitytojams.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA:

1. Jakonytė Loreta, *Rašytojo socialumas: lietuvių rašytojų savivoka XX amžiaus 10-ajame dešimtmetyje*, Vilnius, 2005, 254 p.
2. Jurkus Juozas, „Dėl žemaitiško rokamimosi“, *Žemaičių prietelius*, 1937 m. liepos 22 d. (nr. 29), p. 3.
3. Petreikis Tomas, „Dabarties žemaitiškoji knyga“, *Žemaičių kultūros savastys, Nuo Vilniaus kalvų prie Baublų slenkščio*, Vilnius, 2012, t. 1, p. 17–34.

¹ Petreikis Tomas, „Dabarties žemaitiškoji knyga“, *Žemaičių kultūros savastys. Nuo Vilniaus kalvų prie Baublų slenkščio*, Vilnius, 2012, t. 1, p. 23–25.

² Jurkus Juozas, „Dėl žemaitiško rokamimosi“. *Žemaičių prietelius*, 1937, liepos 22 (nr. 29), p. 3.

³ Jakonytė Loreta. *Rašytojo socialumas: lietuvių rašytojų savivoka XX amžiaus 10-ajame dešimtmetyje*, Vilnius, 2005, p. 132.

LIETUVOS NACIONALINIAI PARKAI

PARENGĖ GINTAUTAS
ČIŽIŪNAS

Lietuvos nacionaliniuose, regioniniuose parkuose bei kitose saugomose teritorijose, siekiant išlaikyti ekologinę pusiausvyrą ir biologinę įvairovę, atkurti gamtos išteklius, yra saugoma, tyrinėjama ir puoselėjama ne tik gama, bet ir šių vietovių istorija, kultūros paveldas, jų kompleksai. Čia sudaromos sąlygos pažintiniam poilsiui, moksliniams tyrimams, gamtosauginiam ir etnokultūriniam švietimui.

Iš viso Lietuvoje saugomos teritorijos užima apie 15,6 proc. visos šalies teritorijos. Tai sudaro apie 10 214 km² plotą. Saugomoms teritorijoms yra priskiriami nacionaliniai ir regioniniai parkai, rezervatai, biosferos rezervatai ir poligonai.

Lietuvoje yra penki nacionaliniai parkai: Aukštaitijos, Žemaitijos, Trakų istorinis, Dzūkijos ir Kuršių nerijos. Tai mūsų valstybės saugomos teritorijos, kuriose yra išskirtinis, tik jai būdingas kraštovaizdis, savitos gyvenvietės, unikalios ir saugotinos vertybės. Šiuose parkuose, kaip ir regioniniuose, yra vykdomi etnokultūros ir gamtos tyrimai, skatinamas pažintinis turizmas. Žmonių veikla tokiuose parkuose ribojama – čia ji turi būti derinama su gamtos apsauga.

Aukštaitijos nacionalinis parkas

Aukštaitijos nacionalinis parkas užima 40 570 hektarų. Jis garsėja savo ežerais (jų čia yra 126), kurių dalis sujungta protekomis. Didžiausi iš jų yra: Kretuonas (829 ha), Dringis (725 ha), Baluošas (442 ha). Aukštaitijos nacionaliniame parke tyvuliuoja ir giliausias Lietuvoje ežeras – (Tauragno, gylis 60,5 m).

Šis parkas išskirtinis ir savo unikaliais etnografiniais kaimais, kalvomis (aukščiausios nacionalinio parko kalvos išskyta daugiau kaip 200 m virš jūros lygio), piliakalniais, iš kurių bene labiausiai savo apylinių grožius žavi Šiliniškių gūbrys, Ladakalnis,

Ginučių, Papliakalnės piliakalniai.

Didžiausios parko teritorijoje dunksančios girios – Ažvinčių (čia yra pušynų, kuriems 200 ir daugiau metų), Linkmenų, Minčios.

Unikalus Ginučių ažuolynas ir kadagynas prie Baluošo ežero.

Saugomi Dringio ir Ožių ragai-pusiasaliai Dringio ežere, Baluošo ežero sala Ilgasalė, Ešerinio ežerėliai.

Lankytojų dėmesio sulaukia Salų, Puzniškio, Trainiško, Varniškių kaimuose augantys ažuolai, Asalnų, Labakaršio, Žeimeinio pušys, Obelių rago kadagių grupė ir nemažai kitų parko teritorijoje augančių įspūdingų ir unikalių medžių.

Šiame parke yra priskaičiuojama daugiau negu 200 paukščių, 60 žinduolių rūšių, 900 rūšių augalų, iš kurių 120 įrašyta į Raudonąją knygą.

LANKYTINI OBJEKTAI

- Stripeikių senovės bitininkystės muziejus.
- Palūšės bažnyčios architektūrinis ansamblis.
- Kaltanėnų urbanistinis kompleksas.
- Benediktavo (Maknių), Kretuonių, Salų (II), Strazdų, Šuminių (Pabaluošės), Vaišnoriškių, Varniškių (II) bei kiti etnografiniai kaimai.
- Šeši parko teritorijoje esantys vandens

malūnai. Vienas iš jų – Ginučių – yra paskelbtas technikos paminklu. Čia saugoma išlikusi viso malūno autentiška įranga. Malūne veikia nedidelė ekspozicija „Rugio kelias“.

- Kretuono archeologinis kompleksas su senovės gyvenvietėmis ir pilkapiams (tai antras pagal pilkapių skaičių pilkapynas Lietuvoje – jame yra daugiau negu 300 pilkapių).

- Minčios, Vyžių, Šakarvos, Palūšės, Kaltanėnų, Švento ir kiti pilkapynai bei akmens amžiaus gyvenvietės.

- Šiaurės Rytų Lietuvos XII–XV a. gynybinės linijos liekanos su Tau-rapilio, Ginučių, Puziniškio, Linkmenų, Vajuonio ir kitais piliakalniais bei Rėkučių senovės gynybiniu pylimu.

- Moko akmuo (prie Tauragnų–Kazitiškio kelio).

- 1863 m. sukilimo prieš carinę Rusiją sukilėlių kapai Minčios girioje.

- Švenčionių rajono Našios kraštotyros muziejaus filialas Reškutėnuose.

- Augulių šeimos kaimo buties ir lietuviško stilizuoto kostiumo muzie-jus Gaveikėnų kaime. Žiemą veikiantis Ignalinos žiemos sporto centras.

Žemaitijos nacionalinis parkas

Žemaitijos nacionalinis parkas yra 3 upių – Minijos, Bartuvos ir Ventos – baseinų takoskyroje, apima dalį Žemaičių aukštumos. Čia dominuoja gana aukštos (150–190 m) kalvos. Parko plotas – 21 720 hektarų. Oficialioje šio parko interneto svetainėje <http://www.zemaitijosnp.lt/> rašoma, kad „bene visas gyvenimas Žemaitijos nacionaliniame parke sukasi aplink Platelių ežerą. Tai giliausias, didžiausias ir bene gražiausias ežeras Žemaitijoje su salomis, pusiasaliais, įlankomis, apjuostas kalvų virtinėmis, miškais pasidabinęs. Jame gyvena reliktinė žuvis – Platelių sykas. Nacionaliniame parke auga tankūs, ūksmingi eglynai, natūralūs seni spygliuočių ir mišrūs miškai. Piliakalnių, alkakalnių, šventviečių gausa mena senąją kultūrą. O pakelėse, laukuose pabrėž kopylytėlės, koplytstulpiai atskleidžia vietos gyventojų gyvenimą, tradicijas. Jas dar labiau paryškina vis dar švenčiamos Užgavėnės. Unikalus objektas – Šaltojo karo muziejus. Platelių ežerynas, didžiuliai miškų masyvai, Žemaičių Kalvarijos architektūra, medžio meistrų dirbiniai, tradicinės Užgavėnių šventės – tai tik keli dalykai, dėl kurių verta apsilankyti Žemaitijos nacionaliniame parke. O keliauti jame galima ir automobiliu, ir dviračiu, ir pėsčiomis.“

Žemaitijos nacionaliniame parke saugomos Platelių ežero, Laumalenkos ir Šilinės hidrografiniai kompleksai, miškingi Plokštinės ir Rukundžių pelkynai, Šarnelės pelkė, Babruno ir Mergupio upių slėniai, Paburgės, Siberijos, Pakastuvos, Užpelkių, Ertenio pelkės, savitos Papatelės, Šeirės ir Pailgio miškų bei Juodupio pelkėtos pievų ekosistemos. Parko teritorijoje yra 23 valstybės saugomi gamtos paveldo objektai, 12 iš jų turi gamtos paminklo statusą. Apie 10 proc. parko teritorijos (Plokštinės ir Rukundžių gamtiniai rezervatai, o pavasario ir vasaros metu – dar ir pelkių draustiniai) yra nelankoma.

Parko teritorijoje sėsliai gyvenantys žemaičiai yra išlaikę savo tarmę, papročius, tradicijas, šio krašto žmonių charakterio ypatumus.

LANKYTINI OBJEKTAI

- Iš viso Žemaitijos nacionaliniame parke yra daugiau negu 200 kultūros paveldo vertybių, daugiau kaip 30 archeologijos paminklų (tai buvusios akmens amžiaus stovyklų vietos, piliakalniai, alkakalniai, senkapijai). Iš jų įdomiausi – Žemaičių Kalvarijos, Grigaičių, Užpelkių, Pučkorių, Gegrėnų, Mikytų kaimų piliakalniai, alkakalniai, esantys Vilkių, Godelių, Mikytų kaimuose. Platelių ežere yra išlikę senovinio tilto, jungusio Platelių miestelį su saloje buvusiomis pilimis, poliai.

- Visais metų laikais prie Platelių ežero gausu turistų. Įdomi šių ežero salų istorija, ypač – Pilies salos, Ubagsalės, Veršio, Briedsalės.

- Platelių miestelio senamiestyje yra atkuriamą buvusį Platelių dvaro sodybą. Joje yra gyvenusios ir pirmoji istorinės Lietuvos moteris rašytoja Sofija Tyzenhauzaitė. Savo architektūra, išplanavimu, mažosios architektūros objektais turistus traukia ir pats Platelių miestelis.

- Dėmesio verti buvusio Platelių dvaro sodybos parke augantys medžiai: Raganos uosis (storiausias uosis Lietuvoje, jo kamieno apimtis – 7,2 m, aukštis – 32 m.), vinkšna ir liepa.

- Iš architektūros paminklų savo verte labiausiai išsiskiria Beržoro, Platelių, Žemaičių Kalvarijos bažnyčios, senoviškos sodybos, Babrungėnų malūnas.

- Žemaičių Kalvarijoje turistų dėmesį patraukia daug architektūros, dailės, archeologijos, istorijos paminklų. Svarbiausias čia – Kristaus Kančios kelias su koplyčiomis, pastatytomis XVII amžiuje.

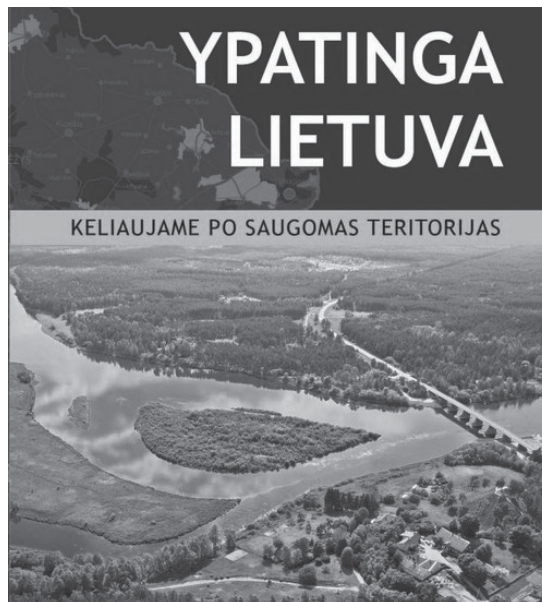
- Žemaičių Kalvarijoje veikia poeto Vytauto Mačernio muziejus.

- Beržoro gyvenvietė – urbanistinis paminklas. Yra išlikęs medinių sakralinių pastatų ansamblis. Kaimo kapinėse stovi medinė Šv. vyskupo Stanislovo bažnyčia, pastatyta 1746 m. iš tašytų eglinių rąstų, 1850 m. rekonstruota. XVIII a.–XIX a. varpinė ir koplyčia. Čia yra ir atstatytos 1759 m. iškilusios, sovietmečiu sugriautos Kalvarijų koplyčios. Šio kaimo kapinėse yra palaidotas vienas iškiliausių žemaičių medžio meistrų Stanislovas Riauba (1902–1984).

- Bukantėje – rašytojos Žemaitės muziejus.

- Visoje parko teritorijoje turistų dėmesį traukia sodybose, pa-

(Nukelta į 14 p.)

Knogos „Ypatinga Lietuva. Keliaujame po saugomas teritorijas“ (Vilnius: Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos ir leidykla „Terra publika“, 2014 m.) viršelis

(Atkelta iš 13 p.)

- Plokštinės kaime – Šaltojo karo muziejus (Žemaitijos nacionalinio parko militarizmo ekspozicija). Čia 1962 m. buvo pastatyta sovietinės armijos požeminė termobranduolinių raketų paleidimo aikštelė.
- Šateikių seniūnijos Godelių kaime – privatus tautodailininkų Regionos ir Justino Jonušų tautodailės ir etnografijos muziejus, kuriame eksponuojami jų tapybos ir medžio darbai.
- Buvusiame Babrungėnų vandens malūne – Leonardo Černiausko privati meno galerija. Čia yra nedidelis etnografijos muziejus-kūrybinės dirbtuvės, kuriose eksponuojami šio menininko tapybos ir medžio darbai, surinkti senoviniai daiktai.
- 1999 m. Dovainių kaime tautodailininko Kazio Striaupos statytoje ir nendrėmis dengtoje klėtelėje eksponuojami jo medžio drožiniai ir kita kūryba.
- Alsėdžių seniūnijos Skirpsčių kaime – tautodailininko Rimanto Laimos ekspozicija. Ji veikia senovinėje klėtyje. Čia yra eksponuojami šio tautodailininko kūriniai: Užgavėnių kaukės, skulptūros, bareljefai, kuriuose pavaizduoti senovės dievai, krikščionių šventieji, dvarai, kaimo ir kiti

- Gintališkės kaime veikia Vyto Jaugėlos medžio ir tapybos darbų bei jo surinktų senienų ekspozicija.

Trakų istorinis nacionalinis parkas

Trakų istorinis nacionalinis parkas užima 8 200 hektarų plotą. Šis parkas pirmiausia asocijuojasi su nepaprasto grožio gamta, Trakų apylinkėse saulėje tviskančiais ežerais, kurių čia yra net 32, Trakų pilimi, jau atkurta ir aktyvia kultūrine veikla garsėjanti Užutrakio dvaro

Žemaitijos etnografiniame regione esančių regioninių parkų ir Viešvilės gamtinio rezervato ženklai (logotipai)

kelėse stovintys šio krašto tradiciniai kryžiai, koplytėlės su šventųjų skulptūrelėmis, stogastulpiai.

LANKYTINI OBJEKTAI

- Trakų miestas, kuriame itin saugomas ir puoselėjamas senamiestis – jo išplanavimas, gatvių tinklas, tradicinė medinė architektūra, karaimų kultūros paveldas.

- Galvės ežero šiaurinėje pakrantėje esanti kalvos viršūnė (jai yra skirtas aukščiausias įvertinimas Lietuvoje už estetinį vaizdą ir apžvalgos galimybes).

- Renovuota Užutrakio dvaro sodyba, kurią juosia iškilaus XIX a. pab.–XX a. pr. prancūzų peizažisto Edouardas Francois André suprojektuotas peizažinis parkas.

- Pirmosios mūrinės pilies, kuri stovėjo Senuosiuose Trakuose (senojoje Lietuvos valstybės sostinėje) vieta. Senuosiuose Trakuose apie 1350 m. gimė Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas Didysis.

- Vytauto Didžiojo funduota Trakų bažnyčia ir joje saugomas Lietuvos globėjos Trakų Madonos paveikslas.

- Galvės ežere esanti Salos pilis, seniau vadinta Mažąja (pilis ir joje buvę Lietuvos kunigaikščių rūmai, šiuose pastatuose vei-

kiančios Trakų istorijos muziejaus parodos ir ekspozicijos).

- Didžiosios Trakų pilies (Pusiasalio pilies) bokštų ir gynybinių sienų likučiai.

- Galvės ežeras, kuriame yra 21 sala.

- Bražuolės kaime esanti didžiausia Lietuvoje piliavietė.

- Daniliškių (Totorių kalno), Varnikų piliakalniai, IX–XVII a. Bražuolės pilkapiai, XIV–XV a. kapinynai, senosios miesto ir kaimų kapinės.

Dzūkijos nacionalinis parkas

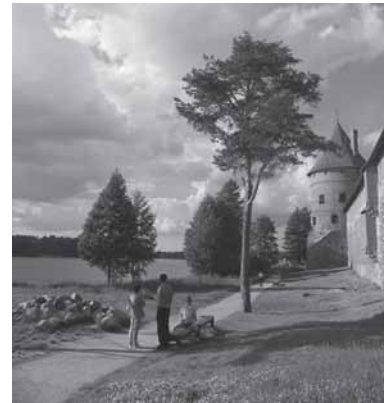
Dzūkijos nacionalinis parkas užima 55 900 hektarų plotą ir yra didžiausias Lietuvos nacionalinis parkas bei šalyje saugoma teritorija. Čia labai miškingos vietovės (miškai užima 91 proc. visos parko teritorijos). Parke, kaip ir kitose Dzūkijos vietose, daug grybinių vietų, tad daliai gyventojų grybai ir uogos iki šiol – pagrindinis verslas ir pragyvenimo šaltinis. Čia yra išlikusių žemyninių kopų. Įspūdingos giliaslėnių upelių ir upių pakrantės. Unikalus girinių ir panemunių dzūkų etnokultūriniai kaimai, iš kurių 4 (Dubininkas, Lynežeris, Musteika ir Zervynos) yra paskelbti architektūros paminklais. Parko teritorijoje saugoma 40 vertingų dailės ir 10 architektūros paminklų. Daugiausia dailės paminklų yra Liškiavos, Marcinkonių, Merkinės bažnyčiose ir jų šventoriuose.

Šio krašto žmonės garsėja savo tradiciniais audiniais, mezginiais, pynėjų rankų darbais, Merkinės krašte sukuriama juodosios keramikos dirbiniais.

Dzūkijos nacionaliniame parke yra išplėtotas vandens turizmas, ypač daug mėgėjų paplaukioti baidarėmis Ūlos upe.

Užutrakio rūmai XX a. pradžioje. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš RKIC archyvo

Trakų pilies saloje. D. Mukienės nuotrauka

LANKYTINI OBJEKTAI

- Liškiavos miestelis, kuriame dunkso Liškiavos piliakalnis. Jo teritorijoje yra mūrinės pilies bokšto likučiai. Miestelyje stovi XVIII a. pr. pastatyta Švč. Trejybės bažnyčia bei dominikonų vienuolyno ansamblis. Čia įrengti septyni rokoko stiliaus altoriai yra vieni gražiausių Lietuvoje.

- Merkinės miestelis ir jo senieji architektūros objektai, čia veikiantis Merkinės kraštotyros muziejus.

- Čepkelių gamtos muziejus.

- Marcinkonių etnografinis muziejus.

- Subartonyse veikiantis rašytojo Vinco Mickevičiaus-Krėvės muziejus (sodyba).

(Nukelta į 16 p.)

Trakų pilis Galvės ežero Pilies saloje. D. Mukienės nuotrauka

(tkelta iš 15 p.)

- Senosios bitininkystės reliktai (drevėtos pušys, kuriose yra išskaptuotos pailgos vertikalios landos ir ertmės bitėms gyventi (21 šiame parke auganti drevėta pušis yra paskelbta gamtos paveldo objektu).

- Etnokultūriniai girinių bei panemunių dzūkų kaimai Dubininkas, Lynežeris, Musteika ir Zervynos yra paskelbti architektūros paminklais. Lankylini ir Jonionių, Margionių Mardasavo, Puvočių, Žiūrų bei daugelis kitų kaimų, kuriuose puoselėjamos šio krašto etnokultūros tradicijos.

- Nemuno, Merkio, Ūlos, Grūdės, Skroblaus slėniai, Musteikos bei Povilnio upelių apylinkės, Dainavos girios kontinentinių kopų masyvai, Liškiavos, Straujos, Uciekos ir Pakrykštės eroziniai geomorfologiniai kompleksai, Imiškių, Didžbalės, Bakanauskų ir Dėlyno pelkės, Dzūkijai būdingi sausi miškai, kuriuose auga daug retų rūšių augalų ir gyvūnų, yra nemažai kitų gamtos vertybių ir paminklų.

- Unikaliuos Skroblaus upelio ištakos – Bobos daržo šaltinis ir pats upelis. Kito tokio trumpo (17,3 km) ir vandeningo upelio Lietuvoje nėra.

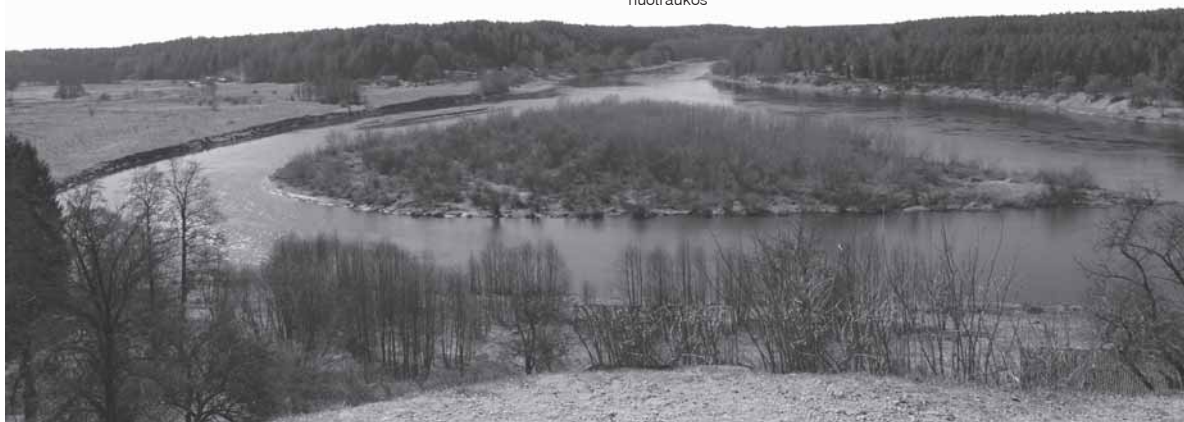
- Merkinės ir Liškiavos urbanistiniai kompleksai.

- Prie Nemuno, Merkio ir Ūlos esančios akmens amžiaus stovyklavietės.

- Nemuno ir Merkio santakoje stovėjusi Merkinės pilies vieta.

Merkinės cerkvė, kuriame dabar veikia Merkinės kraštotyros muziejus; pastatai Merkinės miestelio centre; Merkinės piliakalnis. D. Mukienės nuotraukos

Vaizdas nuo Merkinės piliakalnio – sala Nemuno ir Merkio santakoje. D. Mukienės nuotrauka

Kuršių nerijos nacionalinis parkas

Kuršių nerijos nacionalinis parkas užima 26 461 ha plotą. Iš jų 9 761 ha yra sausuma, likusioji dalis – vandens telkiniai: 4 200 ha – Kuršių marios, 12 500 ha – Baltijos jūra.

Parko teritorijoje saugomas unikalus gamtos darinys – siaura ilga (98 km ilgio) įvairi didžiųjų kopų grandinė, smėlio juosta, besitęsianti beveik per visą Kuršių neriją tarp Baltijos jūros ir Kuršių marių, savitas šio krašto etnokultūrinis paveldas.

Kuršių nerija pradėjo formotis maždaug prieš 5 000 metų iš vandens srovių sunesto ir vėjo perpustyto smėlio. Šis procesas tęsiasi iki šiol.

Tai labiausiai lankoma saugoma teritorija Lietuvoje. Ji 2000 m. įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą. Parkas priklauso ir Europos saugomų teritorijų tinklui „Natura 2000“. Jame siekiama išsaugoti unikalų kraštovaizdį, etnokultūrinį palikimą, būdingas ir retas augalų bei gyvūnų rūšis, kurios reikšmingos visos Europos biologinei įvairovei.

LANKYTINI OBJEKTAI

- Rašytojo Thomo Mano namas-muziejus (šį namą rašytojas pasistatė ir jame poilsiaudavo, kurdavo XX a. pr.) ir Thomo Mano kultūros centras Nidoje.
- Etnografinės žvejų sodybos.
- Senosios XIX a. pab.–XX a. pr. vilos Nidoje, Juodkrantėje ir Smiltynėje.
- Senosios Nidos kapinės.
- Nidos ir Juodkrantės evangelikų-liuteronų bažnyčios.
- Lietuvos jūrų muziejus-akvariumas ir delfinariumas Smiltynėje.
- Neringos istorijos muziejus Nidoje ir jam priklausanti Žvejo etnografinė sodyba.
- Vėtrungių muziejus-galerija Juodkrantėje.
- Miniatiūrų muziejus Juodkrantėje.
- Gintaro galerija-muziejus Nidoje.

Krikštai Nidos kapinėse. D. Mukienės nuotrauka

- Pilkųjų garnių ir didžiųjų kormoranų perėjimo vieta netoli Juodkrantės.
- Juodkrantės Raganų kalnas.
- Kuršių nerijos didysis kopagūbris.

Tekstas parengtas pagal informaciją, skelbiamą oficialiuose Lietuvos nacionalinių parkų bei Valskybinės saugomų teritorijų tarnybos prie Aplinkos ministerijos leidiniuose

Juodkrantė. D. Mukienės nuotrauka

Žemaitija pirmaisiais atkurtos nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiais: SKUODO VALSČIUS

ŽIVILĖ SIMUTYTĖ

1918 m. atkūrus Lietuvos valstybingumą buvo imtasi keisti vidaus politiką, stengtasi pritaikyti senuosius įstatymus pakitusioms sąlygoms. Vieni iš pirmųjų valstybės kūrimo ir stiprinimo darbų buvo: valdžios perėmimas iš vokiečių¹, administracijos aparato formavimas, vietos savivaldybių kūrimas. Tuo laikotarpiu pradėta kurti naujus valsčius, formuoti apskritys. Buvo steigiamos ir institucijos, kurios turėjo koordinuoti visus šiuos procesus. 1920 m. įkurtas savivaldybių ir darbo socialinės apsaugos departamentas, kuriam buvo pavesta rūpintis vietos savivaldybių veikla, organizuoti viešuosius darbus.² Jam tarpukario laikotarpiu buvo pavaldžios visos vietos savivaldos, tarp jų ir Skuodo valsčius.

Skuodo valsčius istoriniuose šaltiniuose minimas nuo XVI a. pabaigos. Lietuvai atsidūrus Rusijos imperijos sudėtyje, Skuodas tapo valsčiaus centru. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1918 m. jis buvo Kretingos apskrities Skuodo valsčiaus centras. Valsčiaus valdyboje dirbę žmonės rūpinosi svarbiausiais Skuodo miesto ir valsčiaus reikalais.

SKUODO VALSČIUS TARPUKARIU: VALSČIAUS ĮKŪRIMAS IR ŽEMĖS MOKESČIAI

1919 m. liepos 1 d. Lietuvos Vyriausybė priėmė apskričių sienų ir jų centrų įstatymą, kuriuo Skuodas buvo patvirtintas Kretingos apskrities Skuodo valsčiaus administraciniu centru (toks jo statusas buvo visą tarpukario laikotarpį)³. Į Kretingos apskrities sudėtį taip pat įėjo Andriejavo, Darbėnų, Gargždų, Kartenos, Kretingos, Kulių, Palangos, Platelių, Salantų, Mosėdžio, Mažeikių valsčiai bei Kretingos miesto savivaldybė. Skuodo valsčius, kuriam priklausė 20 237 ha teritorija, savo dydžiu buvo mažesnis už tos pačios apskrities Mosėdžio, Platelių, Darbėnų, Kulų ir Kartenos valsčius, o gyventojų tankumas Skuodo valsčiuje buvo didesnis, negu paminėtuose kituose valsčiuose⁴. Skuodo miestas atskiros savivaldybės neturėjo, todėl jo reikalai buvo tvarkomi valsčiaus valdyboje.⁵ Tuo laikotarpiu teisę į savivaldą galėjo turėti miestai, kuriuose buvo 3 000 ir daugiau gyventojų. 1923 m. duomenimis Skuode gyveno 3 614 gyventojų, tačiau miestui atskiros savivaldos nebuvo suteikta. Šią temą straipsnyje „Skuodas buržuazijos valdymo metais“ yra analizavęs S. Gutautas. Jo teigimu, tai, kad miestas neturėjo atskiros savivaldos, buvo viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl jis XX a. 4 deš. po truputį pradėjo mirdėti.⁶

Skuodo valsčiui priklausė Skuodo miestas ir aplinkui jį esantys kaimeliai. Vykdamas žemės ūkio reformą buvo išparceliuoti valsčiaus teritorijoje esantys dvarai. Dvarų teritorijose susikūrė nauji kaimai, kurie buvo priskirti valsčiui. Šarkės dvaro teritorijoje susikūrė Daujotų kaimas, dalis dvaro žemių buvo prijungta prie Užluobės

Skuodo gimnazijos šventė 1935 m. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Rymantės Šmaižienės archyvo

Iš kairės: Skuodo Romos katalikų Švč. Trejybės bažnyčia apie 1930-uosius metus; Skuodo turgus XX a. pirmoje pusėje. Fotografai nežinomi. Nuotraukos iš Ginto Andriekaus archyvo

kaimo.⁷ Tiek Skuodo miestui, tiek ir valsčiaus kaimams dažnai buvo taikomi tie patys įstatymai. Dėl šios priežasties valsčiuje 1933 m. buvo kilę neramumų. Pagal žemės ūkio ministerijos nutarimą vietovės, nutolusios nuo miestelių, kuriuose buvo 3 000 ir daugiau gyventojų, iki 3 km atstumu, buvo priskiriamos miesto zonos, o joje gyvenę žemės savininkai už žemę turėjo mokėti tokius pat mokesčius, kaip ir miesto gyventojai. Žymiai mažesni mokesčiai buvo taikomi kitų (labiau nuo miesto nutolusių) kaimų žemių savininkams.⁸

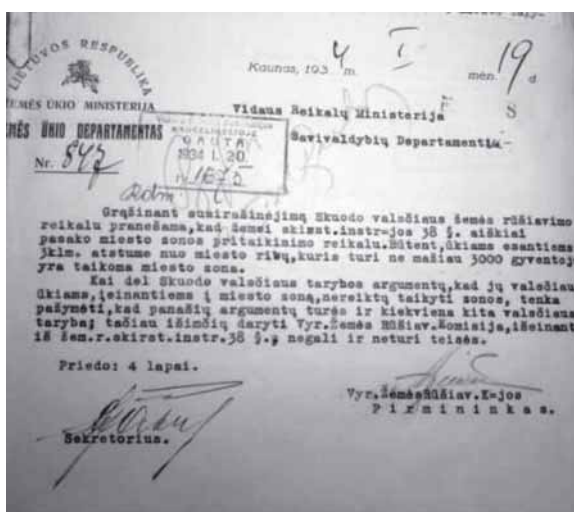
Ano meto Skuodo valsčiaus tarybos dokumentuose pažymėta, kad arčiau Skuodo miesto esantys ūkiai yra apdėti didesniais mokesčiais, nors jų produkcija yra superkama ta pačia kaina, kaip ir ta, kuri išauginta toliau nuo miesto nutolusiuose kaimuose, kur gyventojai moka mažesnius mokesčius⁹. Skuodo valsčiaus tarybos 1933 m. lapkričio 11 d. priimto nutarimo protokole rašoma: „Toks mokesčiais apskundimas skaudžiai atsiliepė į pastarųjų ūkio būklę ir ūkio kėlimą. Be to toks žemės rūšies pakėlimas prie didmiesčių, tai gal ir būtų teisingas, bet prie tokių miestelių kaip Skuodas, kur jokio skirtumo nėra nuo kaimo, tai visai nepakeliamas.“ Tais metais Skuodo valsčiaus taryba vienbalsiai nutarė prašyti Kretingos apskrities

valdybos atkreipti Vyriausybės dėmesį į šią problemą ir tarpininkauti, kad žemės rūšiavimo atžvilgiu taikoma miesto zona prie mažesniųjų miestelių būtų panaikinta ir žemė būtų išrūšiuota iš jos sudėties.¹⁰ Prašymas buvo nusiųstas Kretingos apskrities valdybai. Ši prašymą turėjo nusiųsti Savivaldybių departamentui, o jis – perduoti Žemės ūkio ministerijai. Neilgai trukus buvo gautas atsakymas. Jame Žemės ūkio ministerija nurodė, kad esama tvarka galioti visoje Lietuvoje ir kad ministerija negali tenkinti Skuodo valsčiaus prašymo, t. y. negali pakeisti mokesčius tik šiam valsčiui. Jei taip būtų padaryta, panašių prašymų atsirastų daugiau.¹¹

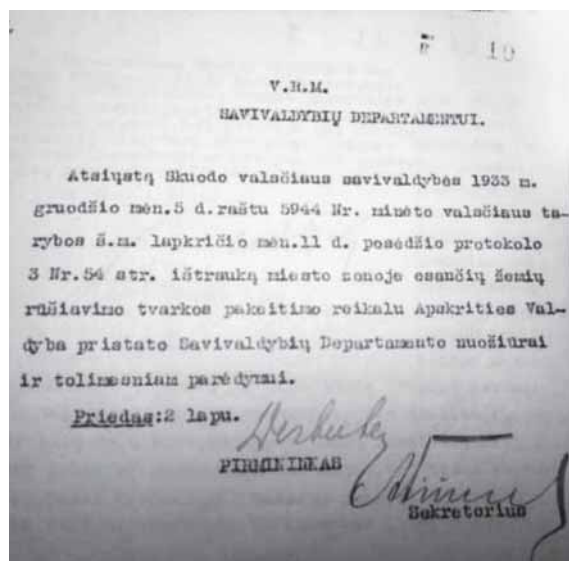
Taigi, nors valsčiaus tarpukario laikotarpiu ir buvo suteikta savivalda, jie privalėjo vadovautis Savivaldybių departamento priimtais įstatymais. Žemės skirstymo klausimas buvo vienas iš svarbesnių, kuriuos Skuodo valsčiaus sprendė XX a. 4 dešimtmetyje.

1938 m. Skuodo valsčiaus taryba gavo kolektyvinį miestelio gyventojų skundą dėl per brangios elektros. Apie tai buvo rašoma Klaipėdos krašto dienraštyje „Vakarai“. Skunde skuduškiečiai prašė

(Nukelta į 20 p.)

1934 m. sausio 19 d. Žemės ūkio ministerijos Žemės ūkio departamento raštas Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentui⁴⁵

Kretingos apskrities valdybos raštas Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentui⁴⁶

Kanauninkas
Pranciškus Žadeikis
(1869–1933).
Fotografas nežinomas.
Nuotrauka iš Skuodo
rajono savivaldybės
viešosios bibliotekos
archyvo

(Atkelta iš 19 p.)

ne tik sumažinti elektros energijos, naudojamos apšvietimui ir radijui, kainą, bet ir teikti ją švenčių dienomis. Valsčiaus tarybos posėdyje buvo nutarta kreiptis į elektros stoties savininką. Buvo planuojama tuo atveju, jei stoties savininkas nepatenkintų valsčiaus gyventojų prašymo, kreiptis į Vidaus reikalų ministeriją.¹²

Straipsnyje taip pat minima, kad Skuodo valsčiaus savivaldybė jau 1933 m. tuo klausimu kreipėsi į minėtą ministeriją, tačiau į prašymą nebuvo reaguota.¹³ Valsčiaus savivaldybė šiuo atveju galėjo tik būti tarpininkė tarp aukštesnių institucijų ir gyventojų. Savivaldybė daugiausiai sprendė su švietimu, sveikatos apsauga, beturčių šelpimu, susisiekimu bei priešgaisrine sauga susijusius klausimus.

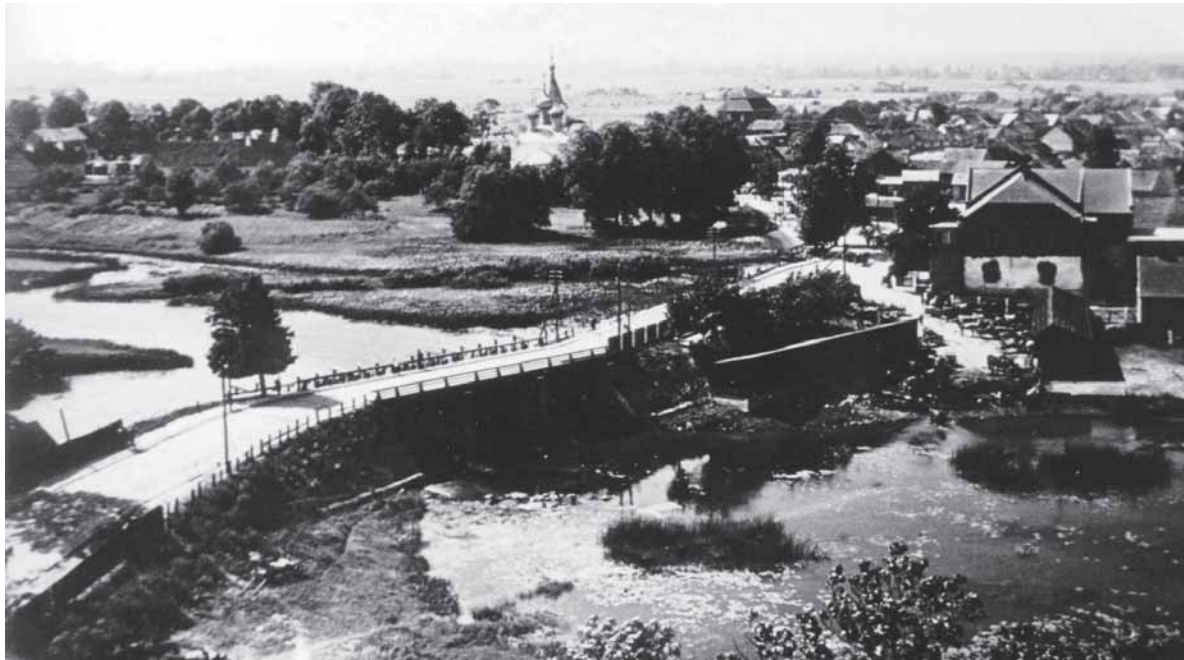
SVEIKATOS APSAUGA IR BETURČIŲ ŠELPIMAS

Viena iš savivaldybių kuruojamų veiklos sričių buvo sveikatos apsauga.

Ilgą laiką Skuode nebuvo ambulatorijos (ji mieste įsteigta 1930 m.). Iš pradžių ji dirbdavo tik 2 dienas per savaitę, už patarnavimus buvo imamas mokestis.¹⁴ Savivaldybių departamento leistame laikraštyje „Savivaldybė“ rašoma, kad 1933 m. Skuode dirbo trys medicinos gydytojai, viena akušerė, vienas veterinarijos gydytojas bei vienas felčeris.¹⁵ Tame pačiame straipsnyje užsimenama, kad vienam gydytojo padėjėjui valsčius duoda kurą, butą bei sumoka už elektrą („duoda šviesą“). Už tai gydytojo padėjėjas privalėdavo tvarkyti valsčiaus ambulatorijos reikalus bei priiminėti beturčius ligonius, ligonių kasos nustatytais sąlygomis. Už beturčių gydymą apmokėdavo savivaldybė. Straipsnyje taip pat minima, kad pagal susitarimą vaistinės taikydavo 30 proc. nuolaidą tiems vaistams, kuriuos ambulatorijos skirdavo beturčių gydymui.¹⁶

Sunkiau sergantys gyventojai ir tie, kuriems buvo reikalingas specialaus gydymas, valsčiaus lėšomis būdavo siunčiami į specialias ligonines. Teigiama, kad tai viena iš priežasčių, kodėl Skuodo valsčius aptariamuoju laikotarpiu turėjo skolų.

Kasmet valsčiaus sąmatoje beturčiams gydyti buvo skiriama ne mažiau kaip 3 000 litų. Straipsnyje teigiama, kad šios sumos nepakakdavo, išlaidos siekdavo iki 5 000 litų, o kai kuriais atvejais net

Skuodas XX a. I pusėje. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Ginto Andriekaus archyvo

10 000 litų per metus.¹⁷ Kretingos apskrities valsčių savivaldybių 1930 m. pajamų apyskaitos santraukoje yra pažymėta, kad Skuodo ambulatorijos pajamos sudarė tik 100 litų.¹⁸ Tai rodo, kad didžioji dalis ambulatorijos išlaidų buvo padengiama iš valsčiuje surinktų įvairių mokesčių.

1938 m. Skuodo mieste pradėjo veikti sveikatos punktas. Jis dirbdavo daugiau dienų per savaitę negu ambulatorija ir po keturias valandas per parą. Už vizitą ligoniai mokėdavo po 4 litus. Tuo laikotarpiu Skuode iš viso dirbo 4 gydytojai (vienas jų buvo stomatologas).¹⁹

Minėtame straipsnyje rašoma ir apie Skuodo miesto artezinius šulinius. Tuo laikotarpiu mieste veikė keturi arteiniai šuliniai. Du iš jų priklausė privatiems asmenims, vienas – mieste veikusiai pieninei, kitas – savivaldybei. Savivaldybei priklausęs šulinys buvo Gedimino gatvėje. Visuomenė juo galėjo naudotis laisvai, kaip ir kitais trimis šuliniais.²⁰

Sveikatos sričiai buvo priskiriamos ir pirtys, kurių mieste veikė dvi. Viena pirtis priklausė žydams, kita buvo privati, o jos savininkas buvo lietuvis. Rašoma, jog abi pirtys yra įrengtos netinkamai, sanitarijos reikalavimų nepaisoma.²¹

Mieste veikė Šv. Vincento Paulio draugijos globojama senelių prieglauda, kurią valsčiaus savivaldybė šelpė kuru ir kitais būdais. Yra išlikę duomenų, kad ši draugija planavo Skuode pastatyti naują senelių prieglaudą. Šiam pastatui jau buvo padėti pamatai. Planuota, kad senelių prieglauda bus labai didelė ir moderni. Namas turėjo būti trijų aukštų ir su visais patogumais. Prie minėto pastato statybos planavo prisidėti Skuodo savivaldybė – tam reikalui valsčiaus biudžete buvo numatyta piniginė pašalpa. Tačiau, prističius lėšų, darbai buvo pristabdyti.²²

Straipsnyje teigiama, kad Skuodo valsčiaus savivaldybei gana daug teko šelpėti ir pavienius neturtingus žmones, jiems atsidūrus sunkioje finansinėje padėtyje, susirgus bei atsitikus ypatingoms nelaimėms.²³

ŠVIETIMAS

Tarpukariu Skuodo mieste veikė keletas mokyklų. 1933 m. čia buvo 4 pradžios mokyklos (lietuvių, žydų, latvių bei privati vokiečių) ir dvi vidurinės mokyklos (lietuvių ir žydų).²⁴ Lietuvių ir latvių pradžios mokyklos buvo įkurtos savivaldybei priklausiusiose patalpose. „Savivaldybėje“ teigiama, kad pradžios mokyklas lankantiems beturčių vai-

PAJAMOS		IŠLAIDOS	
Žemės mokestis	17 834, 58 Lt	Viršaičio atlyginimas	4 225 Lt
Nekilnojamo turto mokestis	3 385, 34 Lt	Etatinių tarnautojų atlyginimas	8 880 Lt
Pagrindinis prekybos ir pramonės mokestis	3 746 Lt	Neetatinių tarnautojų atlyginimas	2 420 Lt
Prekybos ir pelno mokestis	7 363, 02 Lt	Kilnojamam turtui	55,25 Lt
Traktieriaus verslo mokestis	697 Lt	Raštinės reikmenims	779 Lt
Parduoto miško mokestis	201, 80 Lt	Įvairių dokumentų spausdinimas	696,30 Lt
Mokestis žyginė arklių stotims laikyti	4 212, 1 Lt	Pašto, telegrafo ir telefono išlaidos	30 Lt
Kitos pajamos	4 731, 62 Lt	Pinigų keitimas ir siuntinėjimas	512,14 Lt
Mokestis nuo šunų	1 620, 42 Lt	Išlaidos savivaldybės trobesiams remontuoti	1 390,16 Lt
Savivaldybės turto pajamos	1 020 Lt	Kurui	483,50 Lt
Savivaldybės nuomojamas turtas	587 Lt	Šviesa	64 Lt
Administracinės baudos	1 838,50 Lt	Švaros priežiūra	240 Lt
Nusižengimai mokesčių įstatymams	24 064, 53 Lt	Butų nuoma	720 Lt
Sutarčių nevykdymo baudos	1 344, 91 Lt	Kelpinigiai ir dienpinigiai	605,40 Lt
Už kelių taisyamų per valstybės miškus	1 383, 75 Lt	Gaisrų vengimas ir draudimas nuo jų	234, 15 Lt
Nenumatytos pajamos	4 518, 25 Lt	Išlaidos kelių tvarams ir tiltams taisyti	3 960, 15 Lt
Rinkos rinkliava	5 915, 60 Lt	Vieškeliams ir paprastiems tiltams taisyti	2 310 Lt

Kretingos apskrities valsčių savivaldybių 1930 m. pajamų apyskaitų santrauka. Skuodo valsčiaus pajamos ir išlaidos⁴⁴

kams valsčiaus savivaldybė kasmet skirdavo paramą – iki 1200 litų. Už tuos pinigus buvo perkamos mokyklai reikalingos priemonės. Publikacijoje pažymėta, kad apskrities valdyba taip pat skirdavo šokią tokią paramą (1932 m. – 800 litų). Straipsnyje rašoma, kad pradžios mokykloms išlaikyti savivaldybė kasmet išleisdavo iki 22 tūkst. litų.²⁵ Kretingos apskrities valdybos valsčių savivaldybių 1930 m. pajamų–išlaidų apyskaitų aiškinamajame rašte pažymė-

ta, kad „Kitoms natūralinėms pareigoms atsipirkti Skuodo valsčiaus savivaldybė gavo 4.731,62 Lt. Šios lėšos skirtos pradžios mokykloms kurui malkoms sukirsti miške ir paskui suvežus suskaldyti. Tą darbą turi atlikti natūros būdu, bet kadangi to nenori patys piliiečiai daryti, yra imamas tam tikras mokestis, o tas malkas valsčiaus savivaldybė savo lėšomis sukerta.“²⁶ Taigi, ap-

(Nukelta į 22 p.)

Skuodiškiai miesto centre apie 1930-uosius metus. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Rymantės Šmaižienės archyvo

(Atkelta iš 21 p.)

skrities valdyba tik iš dalies prisidėjo prie mokyklų išlaikymo. Likusią dalį privalėdavo padengti pati savivaldybė.

Skuode veikusi lietuvių vidurinė mokykla taip pat buvo išlaikoma iš miesto valdžios skiriamų lėšų. Žydų vidurinė mokykla buvo remiama žydų draugijos „Ezro“²⁷. Vidurinei mokyklai išlaikyti 1925 m. valstybė skyrė 50 406 litų.

XX a. 3 dešimtmečio pabaigoje Skuodo valsčiuje veikė 13 mokyklų: 11 lietuviškų, 1 žydų ir 1 latvių. Miestelyje taip pat buvo vokiečių pradžios mokykla. Jos Švietimo ministerija nešelpė²⁸.

1918 m. sumanyta Skuodo mieste įsteigti gimnaziją. Tų pačių metų gegužės 25 d. įvyko pirmasis pasitarimas dėl gimnazijos steigimo. Pasitarimo metu pažymėta, kad ji galėtų veikti didikų Sapiegu dvaro pastatuose. Tada buvo nutarta kreiptis į draugijos „Saulė“ pirmininką P. Dovydaitį, kad šis pasirūpintų, jog iš vokiečių būtų gautas leidimas steigti gimnaziją ir paskirti jai mokytojus. Gimnazijai įkurti planuota naudoti miestelėnų paaukotas lėšas. Buvo sudarytas ir komitetas lėšoms rinkti.²⁹

Ši iniciatyva tokio valdžios pritarimo, kaip jos buvo tikėtasi, nesulaukė. Tada vokiečių valdininkai ir tuometinis Skuodo gimnazijos steigimo iniciatoriams patarė kreiptis į vokiečių valdžią ir pabandyti iš jos gauti leidimą steigti gimnaziją. Birželio 2 d. pagrindinis progimnazijos iniciatorius Pranciškus Žadeikis kreipėsi į Sedos apskrities viršininką ir, nieko nelaukdamas, pradėjo ieškoti mokytojų. Gimnazijos direktorės pareigos buvo pasiūlytos Skuodo rajone kurį laiką gyvenusiai ir dirbusiai žymiai Lietuvos rašytojai Marijai Pečkauskaitei-Šatrijos Raganai, tačiau ji šio pasiūlymo nepriėmė. Skuodo gimnazijos direktoriumi tapo tuomet dar studentu buvęs Juozapas Žukas³⁰. Gimnazijos steigėjų komitetas nutarė mokytojams už darbą mokėti po 170 rublių per mėnesį. Vienam iš mokytojų (B. Jonynui) už papildomai atliekamą raštininko darbą prie atlyginimo dar būdavo pridedama po 10 rublių. Gimnazistai turėdavo mokėti 100 rublių metinį mokestį.

Skuodo penkių klasių progimnazija pradėjo veikti 1918 m. lapkričio 9 dieną. Vėlesniais metais buvo įsteigta dar ir šešta gimnazijos klasė, o nuo 1938 m. atidaryta pilna gimnazija, kuri 1939 m. išleido pirmąją abiturientų laidą. 1938 m. iškilo naujas Skuodo gimnazijos pastatas (dabar jame veikia Skuodo Pranciškaus Žadeikio gimnazija)³¹.

Valsčiaus valdyba rūpinosi ir suaugusiųjų švietimu. 1928 m. mieste buvo įkurta Simano (Simono) Daukanto draugija, o jos iniciatyva – knygynas ir skaitykla, kuriai patalpų buvo surasta savivaldybės pastate³². Kai S. Daukanto draugija nutraukė savo veiklą, knygynas buvo perduotas Šaulių sąjungai su sąlyga, kad ši leis visuomenei laisvai naudotis knygyno ir skaityklos paslaugomis.

Tuo laikotarpiu Skuodo valsčiaus šauliai savo salę įsirengė buvusiam savivaldybės sandėlyje. Čia vykdavo jų koncertai, spektakliai, įvairūs kiti renginiai³³.

1933 m. prie pradžios mokyklos veikė žemės ūkio klasė, o prie vidurinės mokyklos buvo įkurtas Jono Basanavičiaus liaudies universitetas suaugusiesiems³⁴.

PRIEŠGAISRINĖ SAUGA IR SUSISIEKIMAS

1924 m. Kaune buvo įkurta Lietuvos gaisrininkų draugijų sąjunga. Jos misija buvo vienyti visas Lietuvos ugniagesių organizacijas, koordinuoti ir tobulinti jų veiklą, šviesti visuomenę ir teikti jai

Viršuje – šventės dalyviai tarpukario metais Skuodo miesto aikštėje. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Rymantės Šmaizienės archyvo. Dešinėje – Lietuvos ugniagesių organizacijų sąjungos nario tarpukario metų ženklelis.

Skuodo Šaulių sąjungos salė tarpukario metais. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Ginto Andriekaus archyvo

paramą.³⁵ Organizacijai priklausė miestuose įsikūrusios savanorių gaisrininkų draugijos. Skuode XX a. 3 dešimtmetyje taip pat veikė Skuodo savanorių ugniagesių draugija. Jai galėjo priklausyti vyresni negu 17 metų amžiaus asmenys – tiek vyrai, tiek ir moterys.³⁶ Į ją nebuvo priimami armijoje tarnaujantys asmenys ir tie, kurių pilietinės teisės apribotos teismo nutarimu.

Pagrindinis Skuode veikusios gaisrininkų draugijos tikslas buvo organizuoti kovą su ugnimi Skuodo mieste, jo priemiesčiuose ir apylinkėse, nutolusiose ne daugiau kaip 7 kilometrus. Tam, kad tuo būtų galima tinkamai užsiimti, valsčiaus ir miesto valdybos buvo paprašyta laikyti atskirą kaminkrėčių skyrių, kuriam priklausantys darbuotojai už tam tikrą atlyginimą valytų kaminus ir dūmtraukius valdžios ir privačiuose trobesiuose³⁷.

Kiekviena savanorių gaisrininkų draugija, stodama į Lietuvos gais-

rininkų draugijos sąjungą, privalėdavo susimokėti nario mokesčių. Iš sąjungos susirašinėjimo su Skuodo gaisrininkų draugija dėl įstojimo į sąjungą matosi, kad Skuodo draugija nemokėjo minėto mokesčio. Dėl šios priežasties Skuodo savanorių ugniagesių draugija 1933 m. rugpjūčio mėnesį buvo išbraukta iš Lietuvos gaisrininkų draugijų sąjungos⁸.

1930 m. veikloms, kurios turėjo padėti išvengti gaisrų, ir gaisrų nuotoliams padengti, Kretingos apskrities valdyba skyrė 234,15 litų⁹. Tuo laikotarpiu priešgaisrine sauga ir gaisrų gesinimu Skuode pradėjo rūpintis Šaulių ugniagesių komanda, kurią sudarė 30 žmonių. Valsčiaus savivaldybė ugniagesybos įrankiams įsigyti kasmet skirdavo po 2000–2500 litų¹⁰.

Valsčiaus valdyba taip pat buvo atsakinga ir už valsčiaus kelių tvarkymą. 1930 m. išlaidos tiltams ir kelių įtvarkymams taisyti sudarė 3960 litų, o vieškelių ir paprastų kelių tvarkymas savivaldybei atsiėjo 2310 litų.¹¹ 1933 m. leidinyje „Savivaldybė“ rašoma, kad šiame valsčiuje keliai vis dar labai blogi, nors, lyginant su tuo, kas buvo prieš keletą metų, pažangos pasiekta¹².

Skuodas tuo laikotarpiu buvo pasienio miestelis, tranzitinė stotelė pakeliui į Latviją. Skuodiškiai aktyviai prekiaavo su latviais ir su Klaipėda. Situacija pasikeitė nutiesus geležinkelio liniją Telšiai–Plungė–Kretinga. Toks maršrutas iš dalies sumažino Skuodo prekybinius ryšius su minėtais miestais. Tada dalis iki to laiko Skuode veikusių prekybos įmonių persikėlė į Telšius bei Plungę¹³.

NAUDOTA LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

1. Julius Kanarskas, „Istorijos fragmentai“ *Mūsų žodis*, 1922 m. birželio 27 d., Nr. 50.
2. Rymantė Šmaižienė, „Skuodas XX a. pradžioje“, *Žemaičių žemė*, 2010 m. Nr. 1, p. 25–26.
3. „Skuodas ir jo praeitis“, *Savivaldybė*, 1993, Nr. 1, p. 31–32.
4. „Skuodiškiai prašo elektrą atpiginti“, *Vakarai*, 1938 m. lapkričio 14 d.
5. LCVA, f. 379, ap. 1, b. 1159, l. 12.
6. LCVA, f. 379, ap. 1, b. 1596, l. 5.
7. LCVA, f. 379, ap. 1, b. 1596, l. 106.
8. LCVA, f. 1641, ap. 1, b. 150.
9. Virtuali paroda „Ugniagesių organizacijų ženkleliai“, prieiga per internetą: <http://www.lnm.lt/virtualios-parodos/1918-1940-m-lietuvos-organizaciju-zenkleliai-is-algimanto-astiko-kolekcijos?task=view&id=597>.

¹ Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė, *Lietuvos Respublikos savivaldybių raida 1918–1920 m.*, Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 57.

² LCVA, f. 379, Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentas apyrašas.

³ Julius Kanarskas, „Istorijos fragmentai“, *Mūsų žodis*, 1922 m. birželio 27 d., Nr. 50.

⁴ *Ten pat.*

⁵ Rymantė Šmaižienė, „Skuodas XX a. pradžioje“, *Žemaičių žemė*, 2010 m., Nr. 1, p. 25.

⁶ Julius Kanarskas, „Istorijos fragmentai“, *Mūsų žodis*, 1922 m. birželio 27 d., Nr. 50.

⁷ *Ten pat.*

⁸ *Skuodo valsčiaus tarybos 1933 m. lapkričio 11 d. nutarimo protokolas*, LCVA, f. 379, ap. 1, b. 1159, l. 12.

⁹ LCVA; f. 379, ap. 1, b. 1159, l. 12.

¹⁰ LCVA; f. 379, ap. 1, b. 1159, l. 12.

¹¹ LCVA; f. 379, ap. 1, b. 1159, l. 12.

¹² „Skuodiškiai prašo elektrą atpiginti“, *Vakarai*, 1938 m. lapkričio 14 d.

¹³ *Ten pat.*

¹⁴ Rymantė Šmaižienė, „Skuodas XX a. pradžioje“, *Žemaičių žemė*, 2010 m., Nr. 1, p. 25.

¹⁵ „Skuodas ir jo praeitis“, *Savivaldybė*, 1933 m. Nr. 1, p. 31.

¹⁶ *Ten pat.*, p. 31.

¹⁷ *Ten pat.*

¹⁸ „Kretingos apskrities valsčių savivaldybių 1930 m. pajamų apyskaitų santrauka“, LCVA; f. 379, ap. 1, b. 1596, l. 5.

¹⁹ Rymantė Šmaižienė, „Skuodas XX a. pradžioje“, *Žemaičių žemė*, 2010 m., Nr. 1, p. 25.

²⁰ „Skuodas ir jo praeitis“, *Savivaldybė*, 1933 m. Nr. 1, p. 31.

²¹ *Ten pat.*, p. 31

²² *Ten pat.*

²³ *Ten pat.*

²⁴ *Ten pat.*

²⁵ *Ten pat.*

²⁶ „Kretingos apskrities valdybos valsčių savivaldybių 1930 m. pajamų išlaidų apyskaitų aiškinamasis raštas“, LCVA; f. 379, ap. 1, b. 1596, l. 106.

²⁷ „Skuodas ir jo praeitis“, *Savivaldybė*, 1933 m. Nr. 1, p. 31.

²⁸ Julius Kanarskas, „Istorijos fragmentai“, *Mūsų žodis*, 1922 m. birželio 27 d., Nr. 50.

²⁹ Rymantė Šmaižienė, „Skuodas XX a. pradžioje“, *Žemaičių žemė*, 2010 m., Nr. 1, p. 25–26.

³⁰ *Ten pat.*, p. 26.

³¹ *Ten pat.*

³² „Skuodas ir jo praeitis“, *Savivaldybė*, 1933 m. Nr. 1, p. 32.

³³ *Ten pat.*

³⁴ *Ten pat.*

³⁵ *Virtuali paroda „Ugniagesių organizacijų ženkleliai“*. Prieiga per internetą: <http://www.lnm.lt/virtualios-parodos/1918-1940-m-lietuvos-organizaciju-zenkleliai-is-algimanto-astiko-kolekcijos?task=view&id=597> [žiūrėta 2014-11-09].

³⁶ „Susirašinėjimas su Skuodo gaisrininkų draugija įstojimo į sąjungą klausimu“, LCVA; f. 1641, ap. 1, b. 150, l. 10

³⁷ *Ten pat.*

³⁸ LCVA, f. 1641, ap. 1, b. 150, l. 3

³⁹ „Kretingos apskrities valdybos valsčių savivaldybių 1930 m. pajamų išlaidų apyskaitų santrauka“, LCVA, f. 379, ap. 1, b. 1596, l. 2 ir l. 5.

⁴⁰ „Skuodas ir jo praeitis“, *Savivaldybė*, 1933, Nr. 1, p. 32.

⁴¹ „Kretingos apskrities valdybos valsčių savivaldybių 1930 m. pajamų išlaidų apyskaitų santrauka“, LCVA; f. 379, ap. 1, b. 1596, l. 106.

⁴² „Skuodas ir jo praeitis“, *Savivaldybė*, 1933, Nr. 1, p. 32.

⁴³ *Ten pat.*

⁴⁴ LCVA, f. 379, ap. 1, b. 1596, l. 2 ir l. 5.

⁴⁵ LCVA, f. 379, ap. 1, b. 1159, l. 8.

⁴⁶ LCVA, f. 379, ap. 1, b. 1159, l. 10.

M. K. OGINSKIO LAIKMETIS: politinė situacija Europoje ir Abiejų Tautų Respublikos žlugimas

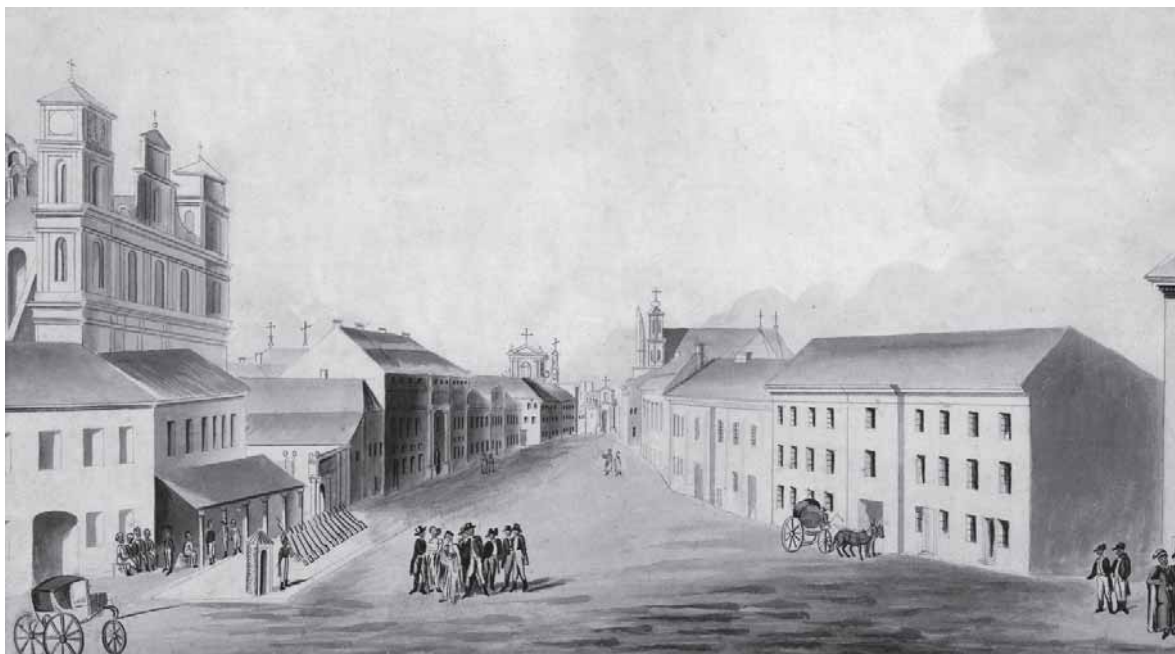
Tekstą pagal RAMUNĖS ŠMIGELSKYTĖS-STUKIENĖS Informaciją, paskelbtą knygoje „Tūkstantmečio knyga“ (Kaunas: Kraštovarka, 1999, t. 1, p. 49–60), parengė DONATAS MINGĖLA

Lietuvos
Didžiosios
Kunigaikštystės
herbas

1764–1766 m. Abiejų Tautų Respublikos (ATR / Respublika) valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio (valdovu išrinktas 1764 m. rugsėjo 7d.) palaikoma Čartoriskių grupuotė pradėjo vykdyti dalines valstybės valdymo reformas. ATR stiprėjimas nepatiko Rusijai ir Prūsijai. Jos 1764 m. Sankt Peterburge susitarė bendrais veiksmais neleisti keisti Respublikos vidaus santvarkos.

1766 m. ATR Seimas atmetė Rusijos reikalavimą suteikti bajorams stačiatikiams ir protestantams (juos vadindavo disidentais) lygias su katalikais politines teises.

Juozapas Peska – Juozapas Peška. Vilniaus Didžioji gatvė. kairėje – Šv. Kazimiero bažnyčia, prieš ją – pagrindinė miesto įgulos sargybinė (haubwach) . Paveikslas sukurtas 1808 m. Lietuvos dailės muziejus. Popierius, akvarelė, aukštis – 44 cm, plotis – 36,5 cm, Lietuvos dailės muziejus, T 1560

Stanislovo Augusto Poniatovskio (1732–1798) portretas. Sukurtas 1797 m. Dailininkė Luisa Elizabetė Vige Le Brun (Louise Élisabeth Vigée Le Brun, 1755–1842). Aliejus, drobė, 78 x 98 cm. Kūriny s saugomas Versalio rūmuose

1767 m. Rusijos imperatorė Jekaterina II (Lietuvoje ji buvo vadinama Katerina II) disidentų teisių gynimo pretekstu ėmė remti Čartoriskių reformomis nepatenkintus bajorus, kurie susibūrė į Radomo konfederaciją.

1767 m. spalio mėnesį Rusijos kariuomenės apsuptoje Varšuvoje darbą pradėjo Radomo konfederatų seimas, kuris atkūrė senąją ATR santvarką.

1768 m. vasario 24 d. Respublikos disidentams buvo suteiktos politinės teisės, o Jekaterina II tapo Respublikos vidaus politinės santvarkos išsaugojimo garantu. Formaliai teisiškai buvo apribotas Respublikos suverenitetas – ATR tapo priklausoma nuo Rusijos.

1768 m. vasario 29 d. Podolėje, Baro mieste, susibūrė prieš Radomo konfederaciją ir Rusijos įtaką ATR nukreipta konfederacija.

1768 m. liepos mėnesį konfederatai savo veiklą pradėjo ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) teritorijoje. Generalinės LDK konfederacijos su Baro vėliava vyriausiuoju maršalu buvo paskelbtas Mykolas Jonas Pacas. Konfederaciją rėmė didikai Juozapas Sapiega, Mykolas Kazimieras Oginskis, Karolis Stanislovas Radvila.

1768–1772 m. Baro konfederacija veikė visoje valstybėje. Tikėtosis pagalbos iš Prancūzijos, Turkijos bei Austrijos ji nesulaukė. Rusijos kariuomenė nesunkiai su-triuškino konfederatų pajėgas.

1769 m. Prūsija ir Austrija, siekdamos užkirsti kelią galimam Rusijos sustiprėjimui ATR sąskaita, pradėjo derybas su Rusija dėl ATR pasidalijimo.

1772 m. rugpjūčio 5 d. buvo pasirašyta trišalė Pirmojo ATR pasidalijimo tarp Rusijos, Prūsijos ir Austrijos sutartis. Pagal ją Rusijai atiteko 92 000 km² Respublikos teritorijos (Polocko, Vitebsko, Mstislavlio vaivadijos, rytinė Minsko vaivadijos dalis, Latgala). Prūsijai atiteko 36 000 km² Pamaro ir Vakarų Prūsijos bei Varmijos. Austrija prisijungė 81 900 km² Mažosios Lenkijos žemių ir Lvovo miestą. ATR per šį padalijimą neteko apie 35 % savo gyventojų ir maždaug 30 % teritorijos. 1773 m. ATR Seimas, spaudžiamas politinių aplinkybių ir kaimyninių šalių, ratifikavo Pirmojo ATR padalijimo aktą.

(Nukeltąj 26 p.)

Abiejų Tautų Respublikos valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio karališkasis herbas su ATR simboliais ir Baltojo erelio ordino grandine. Šaltinis: http://lt.wikipedia.org/wiki/Stanislovas_Augustas_Poniatovskis

Abiejų Tautų Respublika po Trečiojo padalijimo. Šaltinis: https://smp2014is.ugdome.lt/mo/11kl/IS_DE_23/teorine_medziaga_2.html ;

Abiejų Tautų Respublika (iš kairės): iki padalijimų; po Pirmojo padalijimo; po Antrojo padalijimo. Šaltinis: https://smp2014is.ugdome.lt/mo/11kl/IS_DE_23/teorine_medziaga_2.html

1891 m. J. Mateikos nutapytas paveikslas „Gegužės 3-osios dienos Konstitucija“. Paveikslas vaizduoja Lenkijos karalių ir Lietuvos didįjį kunigaikštį Stanislovą Augustą Poniatovskį, žengiantį į Šv. Jono katedrą Varšuvoje, kur Ketverių metų Seimo deputatai prisiekė ką tik priimtai Konstitucijai. Šaltinis: <http://www.yrasalis.lt/naujienos/pagrindiniam-valstybes-istatymui-21-neri/#sthash.S0UuPWzo.dpuf>

(Atkelta iš 25 p.)

1774 m. spalio 14 d. Respublikos seimo sprendimu buvo įkurta Edukacinė komisija – viena pirmųjų švietimo ministerijų Europoje. Jos žiniai buvo perduotos visos Respublikos akademijos ir mokyklos, paves-ta rūpintis ne tik mokymu, bet ir mokslu, susaualietinti bei modernizuoti jų turinį. Pirmuoju Edukacinės komisijos pirmininku tapo Vilniaus vyskupas Ignatas Masalskis. 1774 m. Edukacinė komisija ėmėsi refor-

muoti pradinę mokyklą – buvo nutarta kurti po vieną pradinę mokyklą trims parapijoms. 1777 m. tokių mokyklų Vilniaus vyskupystėje jau buvo daugiau negu 300. Valstiečių vaikai pradinėse mokyklose buvo mokomi gimtąja kalba.

1775 m. Seimo nutarimu įkurtas naujas Respublikos valstybinės valdžios organas prie valdovo – Nuolatinė taryba. Ją sudarė 36 Seimo deleguoti nariai. Taryboje buvo 5

departamentai: Karo, Išdo, Užsienio politi-kos, Policijos ir Teisingumo. Jie kontroliavo savo srities vykdomosios valdžios veiklą. Nuolatinės tarybos veiklos laikotarpiu (1775–1788 m.) buvo modernizuota ir padidinta kariuomenė, apribota etmonų savivalė, įgyven-dintos merkantilinės ūkio ir finansų refor-mos. Pagyvėjo Respublikos ekonominis gy-venimas. Sparčiai didėjo gyventojų skaičius: 1772 m. Respublikoje gyveno daugiau ne-gu 6,5 mln. žmonių, XVIII a. pabaigoje – apie 9 mln. (1790 m., pirmojo visuotinio LDK gy-ventojų surašymo duomenimis, kunigaikš-tystėje gyveno daugiau negu 3,5 mln. žmo-nių.) Edukacinė komisija ir Nuolatinė taryba tapo pirmaisiais bendrais visos Respublikos vykdomosios valdžios organais.

XVIII a. 9 dešimtmečio pabaigoje Euro-pos valstybės dėmesį sukoncestravo į Pran-cūziją, kurioje vyko revoliucija, ir į Balkanų karo įvykius. Tuo laikotarpiu ATR susidarė palankios sąlygos vykdyti didesnes sociali-nes bei ekonomines reformas, stiprinti vals-tybės savarankiškumą.

1781 m. Vilniaus universitetas pavadintas LDK vyriausiąja mokykla. Jame buvo įkurtos naujos Astronomijos, Medicinos (1781 m.), Architektūros (1793 m.) katedros.

XVIII a. antroje pusėje Vilniaus universi-teto spaustuvėje pradėtos leisti kalendorių-skaitinių knygos; taip Vilniuje pradėjo kurtis informacijos ir žinių skleidimo sistema.

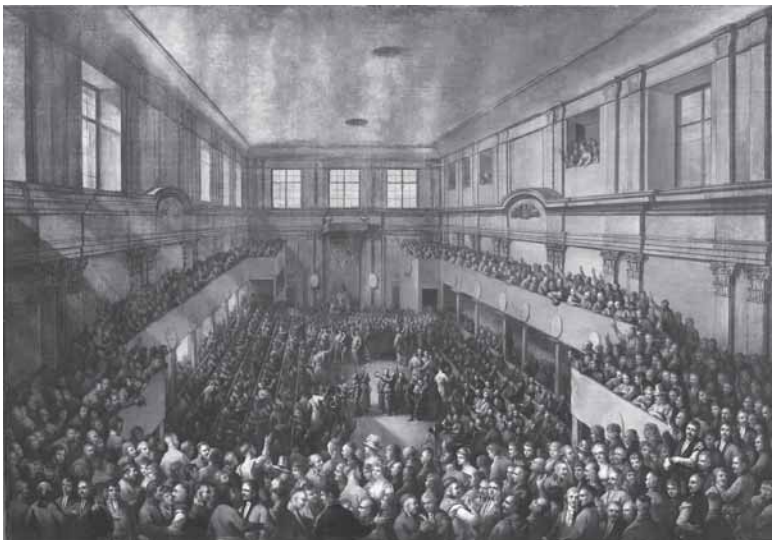
1788 m. spalio 6 d. Varšuvoje darbą pradėjo Respublikos Seimas, žinomas kaip Ket-verių metų seimas, nes jis dirbo 4 metus. 1790 m. per rinkimus į Seimą išrinkta dvi-gubai daugiau deputatų, negu anksčiau. Ket-verių metų seimas valstybėje ėmėsi reformų, kurios čia jau seniai buvo reikalingos.

1788–1792 m. Respublikoje buvo įves-tas nuolatinis valstybės mokestis žemval-džiams, padidinta kariuomenė, nustatyta nauja jos sudarymo ir valdymo tvarka.

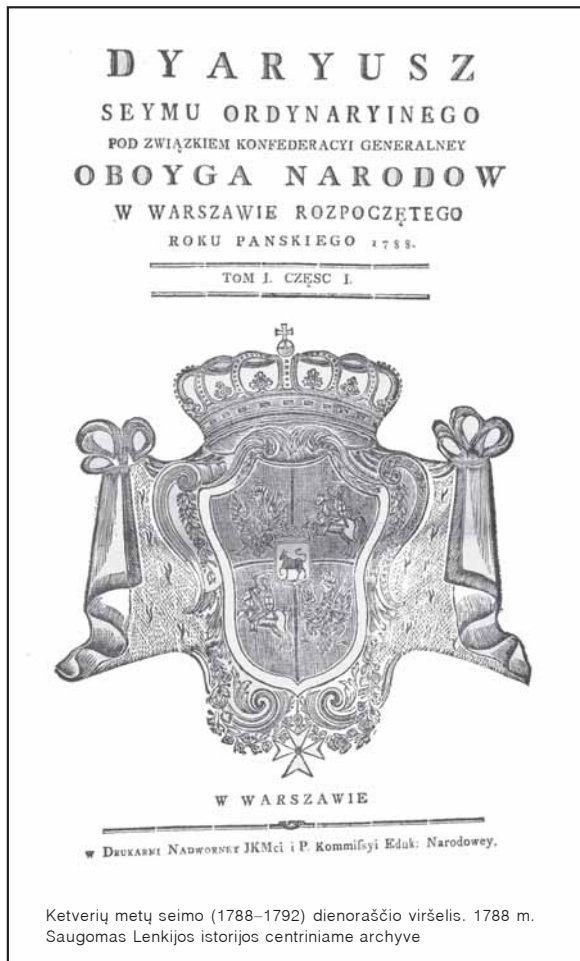
1789 m. sausio 19 d. panaikinta Nuola-tinė taryba.

1789 m. pavasarį iš ATR išvesta Rusijos kariuomenė.

1791 m. balandžio 18 d. Seimas priėmė įstatymą „Mūsų laisvieji karališkieji miestai

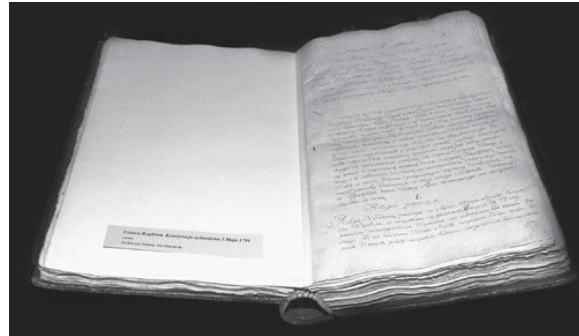

Gegužės 3-iosios Konstitucijos priėmimas 1791 m. Ketverių metų seime. 1806 m. Dailininkas Kazimieras Wojnakowski (Kazimierz Wojniakowski, 1772–1812). Aliejus, tapyba, 123,5 x 179 cm. Kūriny s saugomas Varšuvos nacionaliniame muziejuje, MP-5211. Šaltinis: http://lt.wikipedia.org/wiki/Ketveri%C5%B3_met%C5%B3_seimas#mediaviewer/File:Wojniakowski_Passing_of_the_3rd_of_May_Constitution.jpg

Respublikos valstybėse". Jame buvo nurodyta, kad miestiečiams suteikiama privilegija nebūti suimtiems be teismo sprendimo, teisė įsigyti žemės valdų, siųsti savo delegatus į Seimą ir dalyvauti diskusijose svarstant miestų reikalus, gauti tarnybas valstybės administracijos aparate ir teismuose, tarnauti kariuomenėje karininkais. Miestų reforma išplėtė socialinę monarchijos atramą. Šis įstatymas buvo pirmas žingsnis pertvarkant luominę visuomenę į pilietinę.

1791 m. gegužės 3 d. Seimas priėmė naują Konstituciją (vadinamąją Gegužės 3-osios konstituciją). Ji nustatė svarbiausius XVIII a. europinę koncepciją atitikusius valstybės santvarkos organizavimo principus. Priėmus šį dokumentą, bajorų respublika, turėjusi renkama valdovą, tapo konstitucine luomine monarchija. Konstitucija įteisino buržuazinį turto principą: bežemiai bajorai neteko teisės dalyvauti seimeliuose, o turtingesnieji miestiečiai gavo nobilitacijos (galimybę būti paaukštinti pareigose) teisę. Konstitucija patvirtino Miestų įstatymą, paskelbė valstybės globą laisviesiems ir garantavo asmens laisvę į užsienį pabėgusiems ir grįžusiems valstiečiams. Gegužės 3-osios konstitucija pakeitė ir valstybės politinę struktūrą: vyriausioji valdžia buvo atiduota Seimui, panaikinta *liberum veto* teisė.

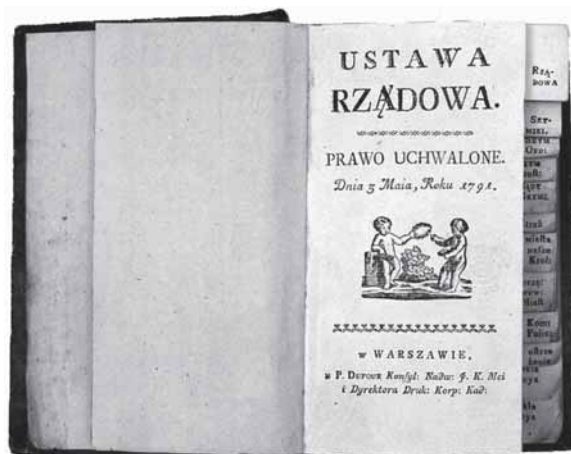
Gegužės 3-osios Konstitucija. Originalas, saugomas Varšuvos Karalių rūmuose. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Vykdomoji valdžia priklausė karaliui ir ministrų kabinetui, pavadintam Įstatymų sargyba. Karalius turėjo būti renkamas iš valdančiosios dinastijos. Seimas išrinko visai valstybei bendras 4 komisijas (ministerijas): Edukacijos, Policijos, Karo ir Išdo.

Gegužės 3-osios konstitucijoje išdėstytas unitarinės valstybės modelis nepatenkino LDK atstovų siekių išlaikyti Lietuvos atskirumą nuo Lenkijos, tačiau LDK deputatai reformų šalininkai (LDK artilerijos generolo Kazimiero Nestoro Sapiegos grupuotė Seime), suprasdami būtinybę stiprinti valstybę bei matydami grėsmę jos egzistavimui, Konstituciją parėmė. Kartu buvo siekiama pokonstituciniais aktais įteisinti LDK, kaip lygiateisės Lenkijos partnerės federacinėje valstybėje, statusą, palaikyti dualizmą. To buvo pasiekta 1791 m. spalio 20 d. Seimui priėmus Abiejų Tautų savitarpio garantijos įstatymą, kuriuo buvo nustatytas lygus Lenkijos ir LDK narių skaičius bendroje centrinės valdžios institucijose. LDK buvo pripažinta lygiaverte Lenkijai antrąja dualistinės Respublikos dalimi.

Ketverių metų seimo reformos ir Konstitucija netenkino dalies didikų ir bajorų, aukščiausia vertybe laikusių senąją valdymo formą ir pasisakiusių prieš bet kokias reformas, naikinusias jų luomo privilegijas. Respublikos stiprėjimas taip pat neatitiko Rusijos interesų.

1792 m. balandžio 27 d. Konstitucijos priešininkai Sankt Peter-
(Nukelta į 28 p.)

Gegužės 3-osios konstitucijos antraštinis lapas

Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimo antraštinis lapas. 1791 m. spalio 20 dieną priimtas įstatymas – „Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimas“ (*Zaręczenie wzajemne Obojga Narodów*), tapęs esmine Konstitucijos pataisa. Seimui ją pateikė Lietuvos konfederacijos maršalas Kazimieras Nestoras Sapiega. Jo projektą parėmė ir karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis, būgštavęs, kad nesutarimus tarp Lenkijos ir Lietuvos savo tikslams gali išnaudoti Konstitucijos reformoms priešiška Rusija. Seimas „įsipareigojimą“ priėmė vienbalsiai, ir spalio 22 d. jis buvo įtrauktas į teismo knygas.

(Atkelta iš 27 p.)

burge pasirašė prieš reformas nukreiptos konfederacijos aktą, kuris su suklastota da-

ta (1792 m. gegužės 14 d.) buvo paskelbtas Targovicos miestelyje jau po to, kai Rusijos kariuomenė įžengė į Lenkiją ir Lietuvą.

1792 m. gegužės–liepos mėnesiais Rusijos kariuomenė, nesutikusi didesnio pasipriešinimo, okupavo visą Respublikos teritoriją.

1792 m. birželio 25 d. Vilniuje buvo sudaryta LDK generalinė konfederacija, kurios vadovai (LDK lauko etmonas Simonas Kosakovskis ir jo brolis Livonijos vyskupas Juozapas Kosakovskis) siekė ne tik atkurti senąsias bajorijos laisves, bet ir sugrąžinti unijines LDK teises.

1792 m. liepos 23 d. prie LDK generalinės konfederacijos prisijungė Respublikos valdovas Stanislovas Augustas Poniatovskis, tokiu savo sprendimu panaikindamas Gegužės 3-osios konstituciją.

1793 m. sausio 23 d. Sankt Peterburge buvo pasirašyta Antrojo ATR pasidalijimo tarp Rusijos ir Prūsijos sutartis. Pagal šią sutartį Rusijai atiteko Kijevo, Braclavo, Podolės, Minsko vaivadijų žemės, rytinė Vilniaus vaivadijos dalis, Brastos žemė ir rytinė Voluinės dalis. Prūsija gavo vakarines Lenkijos žemes ir Gdanską, Torunę bei Poznanę. Per Antrajį padalijimą Respublika neteko apie 250 000 km² – beveik pusės savo iki to laiko turėtos teritorijos.

1793 m. birželio 17 d. Gardine sušauk-

Knygos „Valdas Rakutis „Karo meno istorija: nuo seniausių laikų iki 1850 metų“ viršelis. Dailininkas Albertas Broga. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Karo istorijos centras, 2012 m.

tas Respublikos seimas, neturėdamas kitos išeities, prieš savo valią patvirtino Antrojo ATR padalijimo aktą. Priimtoje Konstitucijoje buvo deklaruojama, kad atkuriamas senosios valstybės santvarka.

1794 m. kovo 24 d. Krokuvyje prasidėjo generolo Tado Kosciuškos vadovaujamas sukilimas prieš Targovicos konfederacijos įvestą tvarką ir Antrajį ATR padalijimą. Sukilėliai sudarė savo vadovybę – Tautinę

Tado Kosciuškos sukilimo pinigai

aukščiausiąją tarybą.

1794 m. balandžio 16 d. Tado Kosciuškos sukilimas prasidėjo ir Lietuvoje. Pirmieji sukilo LDK kariuomenės daliniai Šiauliuose. 1794 m. balandžio 23–24 d. LDK sukilėliai užėmė Vilnių, paskelbė sukilimo aktą. Buvo sudaryta LDK sukilėlių vyriausybė – Lietuvos tautinė aukščiausioji taryba, pradėti kurti sukilėlių vykdomosios valdžios organai – deputacijos. LDK pradėtos taikyti Lenkijos sukilėlių vyriausybės universalai, kuriuo pripažįstama asmens laisvė valstiečiams, o tarnaujantys sukilėlių kariuomenėje valstiečiai atleidžiami nuo lažo, nuostatos. Balandžio 23–birželio 25 dienomis sukilimas išplito visoje LDK teritorijoje. Karo inžinieriaus generolo Jokūbo Jasinskio vadovaujami LDK sukilėliai veikė savarankiškai, kvietė ginti ne tik nepriklausomybę, bet ir kovoti dėl visų piliečių laisvės ir lygybės.

1794 m. rugpjūčio 11–12 d. Rusijos kariuomenė, malšindama sukilimą, užėmė Vilnių, o rugsėjo pabaigoje–spalio viduryje – ir visą Lietuvos teritoriją iki Nemuno. Tuo tarpu Prūsijos kariuomenė užėmė Užnemunę.

1794 m. lapkričio 5 d. kapituliavo Varšuva. 1794 m. pabaigoje sukilimas buvo nuslopinamas.

1795 m. spalio 24 d. Sankt Peterburge buvo pasirašyta Rusijos, Austrijos ir Prūsijos sutartis dėl Trečiojo ATR padalijimo. Rusija užgrobė vakarines LDK žemes iki Nemuno, Voluinę ir Kuršą. Prūsija ir Austrija pasidalijo likusias Lenkijos žemes. Užnemunė

Tadas Kosciuszka. Dailininkas nežinomas. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

(Nukelta į 30 p.)

Krokuva. Slavkovo vartai. Paveikslas sukurtas XIX a. vid. Dailininkai: Adolfas Žanas Batistas Bajo, Filipas Benua, Jonas Kazimieras Vilčinskis. Popierius, spalvota litografija, vaizdas – 24,5 x 36 cm, lakštas – 40 x 50 cm. Lietuvos dailės muziejus, G-2634. Vaidoto Aukštaičio nuotrauka

„Vilniaus vaizdas nuo Užupio į Misionierių vienuolyną“. 1808 m. Dailininkas Juozapas Peška. Popierius, akvarelė, aukštis – 36,6 cm, plotis – 43,8 cm, Lietuvos dailės muziejus, T 1559

100 litų monetos averse – stilizuotas valstybės herbo simbolis Vytis istorines pergales ir nepaliaujamą atsinaujinimą simbolizuojančių liepsnų fone. Viršuje puslankiu užrašyta LIETUVA, apačioje – 100 LITŲ, 2008.

Monetos reverse – stilizuotame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapiu kontūre įrašyti svarbiausi valstybės įvykiai ir reiškiniai. Aplink užrašyta LIETUVOS DIDŽIOJI KUNIGAİKŠTYSTĖ. Viršuje pavaizduota LDK kunigaikščio kepurė

Juozapas Peska 2 – Vilniaus apylinkės. XIX a. Dailininkas Juozapas Peška. Popierius, akvarelė, plunksna, tušas, aukštis – 35,8 cm, plotis – 46 cm, Lietuvos dailės muziejus, T 7228

(Atkalta iš 29 p.)
atiteko Prūsijai.

1795 m. lapkričio 25 d. paskelbta, kad panaikinta Lenkijos ir Lietuvos valstybės karaliaus institucija. Buvo panaikinti ir visi anksčiau buvę ATR titulai bei valstybės pilietybė. Stanislovas Augustas Poniatovskis buvo priverstas atsisakyti sosto.

1796 m. Lietuvoje įsigalėjo civilinė administracija, Rusijos pavyzdžiu kraštas buvo padalintas į gubernijas (Vilniaus ir Slonimo), kurios vėliau sujungtos į vieną Lietuvos guberniją.

1797 m. sausio 15 d. Sankt Peterburge buvo pasirašytas Rusijos, Prūsijos ir Austrijos aktas, kuriuo galutinai teisiškai panaikinta Lenkijos ir Lietuvos valstybė.

1801 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos gubernija padalyta į Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijas, kurias kontroliavo Vilniuje rezidavęs Lietuvos generalgubernatorius.

1803 m. balandžio 16 d. Vilniaus (buvusi Lietuvos) vyriausioji mokykla Rusijos caro Aleksandro I įsaku pertvarkyta į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą. Vietoje Edukacinės komisijos švietimo reikalams tvarkyti įkurta Vilniaus švietimo apygarda.

1807 m. remdamasis Rusijos ir Prancūzijos sutartimi, pasirašyta 1807 m. liepos 7 d. Tilžėje, Napoleonas Bonapartas sudarė Varšuvos kunigaikštystę, į kurią įėjo ir Lietuvos dalis, vadinama Užnemune. Ten, įvedus Napoleono kodeksą, valstiečiai gavo asmens laisvę, tačiau savo valdomos žemės savininkais netapo. Kunigaikštystė gyvavo iki 1815 metų.

1811 m. Mykolas Kleopas Oginskis Rusijos carui Aleksandriui I įteikė savo parengtą LDK įkūrimo projektą. Pagal šį projektą Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, sudaryta iš 8 Rusijos gubernijų, kuriose veikė Lietuvos statutas, turėjo tapti Rusijos caro valdoma autonominė valstybė.

1812 m. birželio 24 d. Napoleonas pradėjo karą prieš Rusiją. Jo kariuomenė forso Nemuną ties Kaunu ir per kelias dienas užėmė Lietuvos teritoriją.

1812 m. liepos 1 d. Napoleono įsaku buvo įsteigta prancūzų kontroliuojama Lie-

tuvos laikinosios vyriausybės komisija, atlikusi Lietuvos administravimo funkcijas. Komisijos pirmininkas buvo anksčiau LDK rūmų (dvaro) maršalo pareigas ėjęs Stanislovas Soltanas. Komisijai pavaldžios buvo Vilniaus, Gardino, Minsko gubernijos, vadintos departamentais, ir Balstogės (Białystok) sritis. Komisija veikė iki 1812 m. gruodžio, kol baigiama sumušti Napoleono armija pasitraukė iš Lietuvos.

1812 m. liepos 14 d. Vilniaus katedroje buvo paskelbtas aktas, kuriame deklaruotas LDK gyventojų pasiryžimas išlaikyti Lietuvos, kaip politinio subjekto, statusą, kurį Lietuva turėjo Lenkijos ir Lietuvos bendros valstybės (Abiejų Tautų Respublikos) gyvavimo periodu.

1812 m. Lietuvoje savo veiklą atnaujino masonų ložės. Pirmosios masonų struktūros Lietuvoje (Vilniuje) buvo įkurtos 1776 metais. Pirmoji ložė Vilniuje pradėjo veikti 1778 metais.

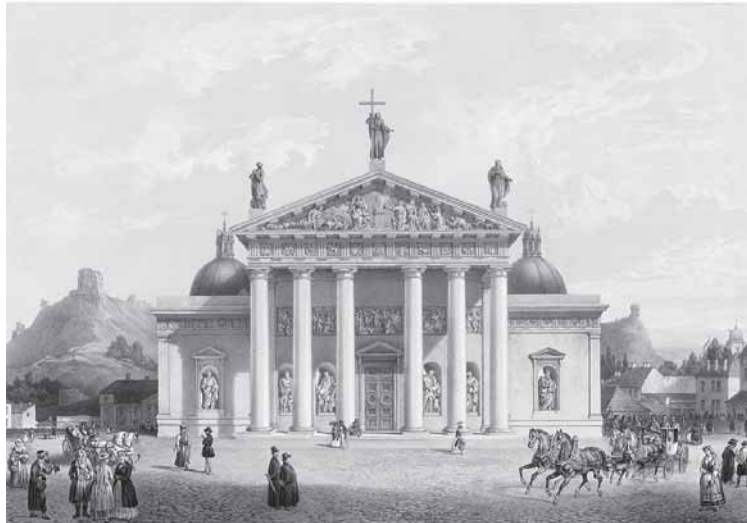
1813 m. sausio 6 d. Rusijos caras Aleksandras I Vilniuje pasirašė manifestą dėl karo su Napoleonu pabaigos. Rusų armija tada jau buvo užėmusi visą iki Napoleono įsiveržimo valdytą Lietuvos teritoriją.

1815 m. Vienos kongreso sprendimu buvo sukurta Lenkijos Karalystė, į kurią įėjo ir Lietuvos dalis, vadinama Užnemune. Tebegaliojo Napoleono teisynas, Grigaliaus kalendorius. Administracijos ir teismo įstaigose kalbėta tik lenkų kalba. Lenkijos Karalystė asmeniniais ryšiais buvo glaudžiai susieta su Rusijos imperija ir turėjo Rusijos caro „dovanotą“ konstituciją.

1816 m. Vilniuje pradėjo veikti slaptos studentiškos Filomatų ir Filaretų draugijos, žadinusios jaunimo patriotinę dvasią ir raginusios kovoti prieš rusų valdžią. Šios draugijos skatino slaptų masinių jaunimo, ypač moksleivių, organizacijų kūrimąsi Vilniuje, Kražiuose, Kėdainiuose, Kaune, kitose Lietuvos vietose. Per jas buvo populiarinamos moralės tobulėjimo, saviauklos, švietimo bei kovos prieš rusų autokratiją idėjos. Vienas iš Filomatų draugijos įkūrėjų buvo poetas Adomas Mickevičius.

1817 m. Vilniaus apskrities bajorų seimelis įteikė prašymą Rusijos carui dėl asmens laisvės suteikimo valstiečiams. Prašymas nebuvo patenkintas.

1817 m. Vilniaus inteligentija įkūrė masonišką Šubravcų draugiją, kuri savo spaudoje kritikavo atgyvenusius socialinius papročius. Be to, draugija projektavo, kaip sujungti Vilniaus švie-

Vilniaus katedra. 1847 m. Dailininkas Izidorius Lorenas Derua ir kiti. Popierius, tonuota litografija, lakšto aukštis – 39,6 cm, plotis – 50,4 cm, vaizdo aukštis – 34,2 cm, plotis – 47,4 cm. Lietuvos dailės muziejus, LDM G 3748

„Vilnius. Gegužinė prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios“. 1808 m. Dailininkas Juozapas Peška. Popierius, akvarelė, aukštis – 36,8 cm, plotis – 44 cm, Lietuvos dailės muziejus, T 1561

timo apygardą su Lenkijos Karalyste.

1817–1823 m. aktyviai veikė masonų ir slaptosios studentų organizacijos.

1819 m. nuo Lietuvos Vilniaus gubernijos buvo atskirtas ir prie Kuršo gubernijos prijungtas Lietuvos pajūrio ruožas – Palangos ir Šventosios apylinkės.

1822 m. Rusijos caras Aleksandras I

uždraudė masonų organizacijų veiklą. Buvo uždarytos Vilniaus studentų, Lietuvos moksleivių organizacijos, o jų nariai represuoti, ištremti.

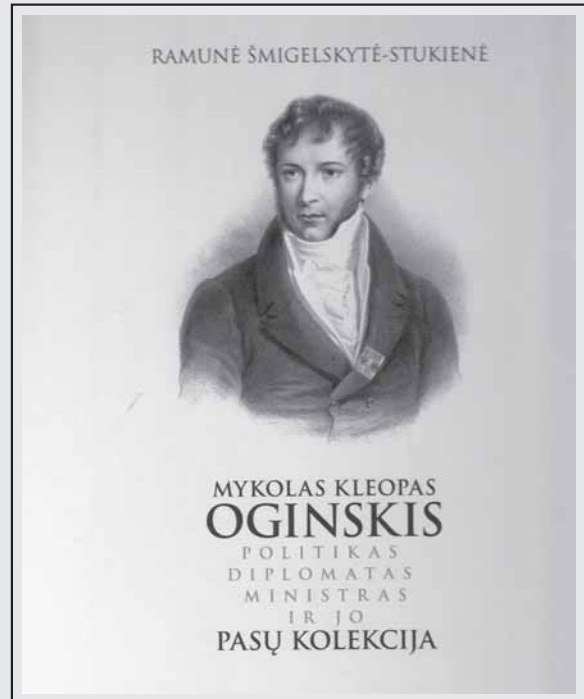
1830–1831 m. Lenkijoje ir Lietuvoje vyko sukilimas prieš Rusijos valdžią. Sukilimą Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje organizavo bei jam vadovavo Lietuvos vyriausiasis komitetas, įsikūręs Vilniuje. Vyriausiasis sukilimo vadas buvo Antanas Gelgudas.

DIPLOMATAS, VALSTYBĖS VEIKĖJAS

JURGIS ŽELVYS

2015 m. minime kompozitoriaus, garsiojo polonezo „Atsisveikinimas su tėvyne“ autoriaus, politiko ir valstybės veikėjo Mykolo Kleopo Oginskio 250-ąsias gimimo metines. Mūsų žurnalo redakcija (visuomeninė organizacija Regionų kultūrinių iniciatyvų centras) šiemet dalį savo svarbiausių darbų skiria būtent šiam jubiliejui. Bendradarbiaujant su Lietuvos dailės muziejumi ir Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejumi yra rengiama bendrojo ugdymo mokykloms skirta kilnojamoji standinė paroda „Mykolas Kleopas Oginskis (1765–1833)“, kuri jau pirmame šių metų pusmetyje pradės kelią po Lietuvą. Spaudai lietuvių kalba rengiama ir Didžiojoje Britanijoje gyvenančio M. K. Oginskio proprovaikaičio Andžejaus Zaluskio knyga apie M. K. Oginskio laikmetį ir muziką. Numatyta lietuvių bei anglų kalbomis išleisti ir papildytą, gausiai iliustruotą jaunajam skai-

Ramunės Šmigelskytės-Stukienės knygos „Mykolas Kleopas Oginskis. Politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija“ viršelis (Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2013 m.). Dailininkė Dalia Raicevičiūtė

tytojui skirtą knygą „Polonezų kelias“. Visus šiuos metus žurnale planuojama toliau spausdinti ir publikacijas, kuriose pasakosime apie M. K. Oginskio gyvenimą, jo valstybinę, visuomeninę ir kultūrinę veiklą.

Iš kairės: Rusijos caras Nikolajus I. Nežinomas XIX a. pr. rusų dailininkas. Drobė, aliejus, 68 x 60 cm. LDM T-310; Imperatorė Jekaterina II. XIX a. I p. Dailininkas Vladimiras Borovikovskis (1757–1825). Drobė, aliejus, 64 x 48 cm. LDM T-4296; Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis. XIX a. I p. Dailininkas Jozefas Francas Johanas Pičmanas. Drobė, aliejus, 68,5 x 57,3 cm. LDM T-428. Antano Lukšėno nuotraukos

Mykolas Kleopas Oginskis Abiejų Tautų Respublikos (ATR) politiniame gyvenime pradėjo dalyvauti vos sulaukęs pilnametystės. Jo proprovaikaitis Andžėjus Zaluskis (Andrzej Zaluski) knygoje „Mykolas Kleopas Oginskis. Gyvenimas, veikla ir kūryba“ rašo: „Mykolas Kleopas buvo devyniolikos, kai 1784 metais tėvas išsiuntė jį į Seimelį Trakuose. Iki to laiko šeši Oginskiai jau buvo eję Trakų vaivados pareigas. Andrius buvo paskutinis. Jis pats neturėjo jėgų nuvažiuoti, todėl išsiuntė Mykolą vietoje savęs.“

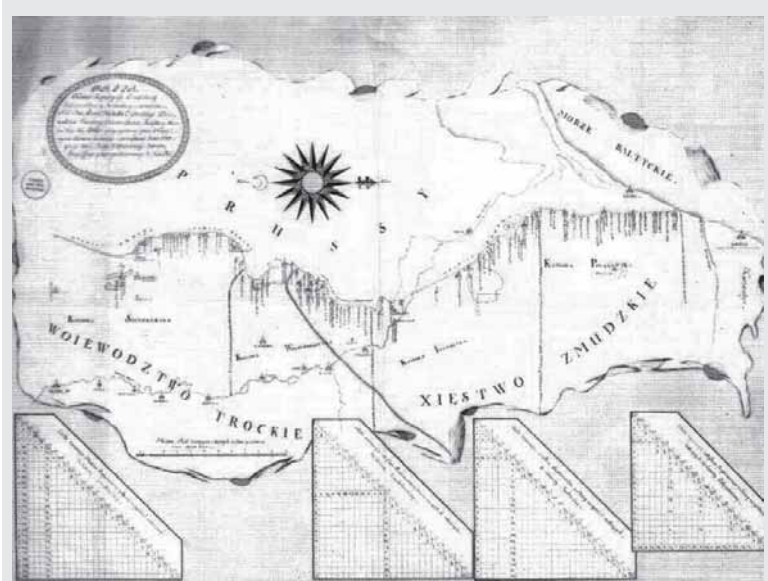
Seimo deputatu M. K. Oginskis tapo po dviejų metų – 1786-aisiais.

Eidamas Seimo nario pareigas, kaip ir pagėdavo jo tėvas, Mykolas Kleopas Seime buvo išrinktas į valstybės finansus administravusią instituciją – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) izdo komisiją. Šiam paskyrimui pritarė ATR karalius.

Andžėjus Zaluskis jau minėtoje knygoje rašo: „Po Seimo, Andriui Oginskiui pagėdaujant ir karaliui pritariant, Mykolas Kleopas tapo Lietuvos izdo komisijos nariu. Iš Guzovo jis išvyko į Gardiną dviem dėdės jam padovanotais arkliais ir ekipažu, turėdamas santykinai nedidelę pinigų sumą. Jis nenorėjo afsiuotis prieš savo kolegas. Oginskis pradėjo dirbti kupinas jaunatviško entuziazmo. Jį domino darbo ekonominė pusė, o teisinių reikalų nemėgo. Gardine dominavo intrigos, įtartini santykiai, nesąžiningumas, pinklės, korupcija, ir į visus tuos reikalus buvo įvelti žydai. Bylų nagrinėjimas užsitęsdavo, nes advokatai labai daug kalbėdavo. Tai erzino Mykolą Kleopą ir jis šia tema parašė keliolikos eilučių epigramą. Kūrinyje buvo anoniminis, bet visi atpažino jo autorių. Advokatai jį apskundė, tačiau kitus ta epigrama pralinksmino.“

Komisijoje M. K. Oginskis užsiėmė muitinių tinklo reorganizavimo reikalais, parengė ir Seimui pateikė savo pasiūlymus dėl mokesčių surinkimo tobulinimo, Šventosios uosto steigimo ir rūpinosi kitais LDK ekonominės padėties gerinimo klausimais. Ši jo veikla buvo puikiai įvertinta – 1788 m. už nuopelnus valstybei M. K. Oginskis apdovanotas Šv. Stanislovo ordinu, o 1789 m. – Baltojo erelio ordinu.

Ketverių metų (1788–1792) seimui priėmus sprendimą dėl kariuomenės didinimo, 1789 m. kovo 2 d. M. K. Oginskis įgijo pirmąjį karinį laipsnį – tapo LDK kariuomenės kavalerijos 10-osios vėliavos rotmistras. Tais

Lietuvos repatriacijos muitinių žemėlapis, parengtas Vilniaus vaivadaičio, Lietuvos izdo komisaro Mykolo Kleopo Oginskio užsakymu. Geometras Juozapas Dombrovskis (Józef Dąmbrowski). 1788 m. Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka

pačiais metais jis buvo nominuotas LDK kardininku.

A. Zaluskis jau minėtoje knygoje rašo: „Kada Mykolas Kleopas nutarė užsiimti diplomatine karjera, taip pat nėra žinoma. Gali būti, kad jis apsisprendė po tėvo mirties.“

1788 metų gruodžio 15 dieną Seime kaž-

kas pasiūlė paskirti jį pasiuntiniu į Saksoniją, kažkas kitas pasakė, kad Oginskį reikia išsiųsti į Stokholmą. Jau metais anksčiau jam buvo siūlomas Konstantinopolis, Londonas arba Stokholmas. Savo publikuotuose „Atsiminimuose“ Mykolas Kleopas rašo, kad ta-

(Nukelta į 34 p.)

Europos XVII a. žemėlapis. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

„Gardinas 1575 metais. Kelias į Gardiną Baltarusijoje“. Paveikslas sukurtas 1575 m. ar vėliau. Autorius – BRAUN & HOGENBERG. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Baltojo erelio ordino kryžius. XVIII a. Varšuvos Karališkoji pilis, GM (17). Ilustracijos šaltinis: http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Badges_of_Order_of_the_White_Eagle#mediaviewer/File:Cross_of_the_Order_of_White_Eagle_%28XVIII_century%29.PNG [žiūrėta 2015-01-15]; Šv. Stanislovo ordino kryžius. XVIII a. Varšuvos Karališkosios pilies ordinų kolekcija. Ilustracijos šaltinis: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cross_of_the_Polish_Order_of_Saint_Stanislaus_from_XVIII_century.png [žiūrėta 2014-12-24]

Iš kairės: Baltojo erelio ordino žvaigždė. XVIII a. Ilustracijos šaltinis: http://pl.wikipedia.org/wiki/Order_Or%C5%82a_Bia%C5%82ego#mediaviewer/Failas:Star_of_the_Order_of_the_White_Eagle_from_XVIII_century.PNG [žiūrėta 2015-01-15]; Šv. Stanislovo ordino žvaigždė. XVIII a. Ilustracijos šaltinis: http://pl.wikipedia.org/wiki/Order_%C5%9Awi%C4%99tego_Stanis%C5%82awa#mediaviewer/Failas:Star_of_the_Polish_Order_of_Saint_Stanislaus_%28XVIII_century%29.PNG [žiūrėta 2015-01-15]

(Atkelta iš 33 p.)

da atsisakė dėl to, jog tuo metu Lenkijoje dar mažai buvo įvykdyta permainų, todėl pasiuntinys nedaug ką galėjo nuveikti. Gali būti, kad tuo metu jis turėjo rūpintis ir savo neseniai paveldėtų dvarų administravimu.

1789 metų pabaigoje į užsienio šalis diplomatinei tarnybai buvo išsiųsta visa eilė pasiuntinių. Kai kuriems iš jų tai buvo lemtingas paskyrimas. Jurgis Potockis taip Stokholme prisiskolino, kad tik po paskutiniojo ATR padalijimo Jekaterina II jį „išpirko“ iš Švedijos. Į Konstantinopolį Piotras Potockis (Askenazio nuomone, „labai silpna galva“) atvyko su didžiausia svita, tuo vietos gyventojams padarydamas blogą įspūdį. Kiek tinkamesnis buvo pasiuntinys Londone Bukatas. M. K. Oginskiui patikėjo eiti pasiuntinio pareigas Hagoje.

Tai buvo Lenkijos optimizmo laikotarpis. 1790 metų kovo ir balandžio mėnesiais pasirašytas Lenkijos ir Prūsijos susitarimas suteikė viltį, kad šalis bus ištraukta iš Rusijos priklausomybės. Atsiminimuose Oginskis rašo, kad, nepaisant vėlesnių išdavikiškų santykių su Lenkija, tuo momentu Frydrichas Vilhelmas buvo gerai nusiteikęs ir pasirengęs bendradarbiauti. Mykolas Kleopas instrukciją dėl išvykimo į Hagą gavo būdamas savo dvarė Lietuvoje.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė knygoje „Mykolas Kleopas Oginskis: politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija“ (Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2013) pažymi, kad „1790 m. kovo mėnesį pasirašius sąjungos sutartį su Prūsija, M. K. Oginskis buvo paskirtas ATR ypatinguoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Jungtinėse Nyderlandų Provincijose. Diplomato kelias iš Varšuvos per Reichenbachą, Dresdeną, Leipcigą, Hanoverį vedė į Hagą, Amsterdamą, Londoną. Dėl pradėtų įgyvendinti reformų Respublika tuo metu traukė visos Europos dėmesį. Prancūzijos revoliucijos po-

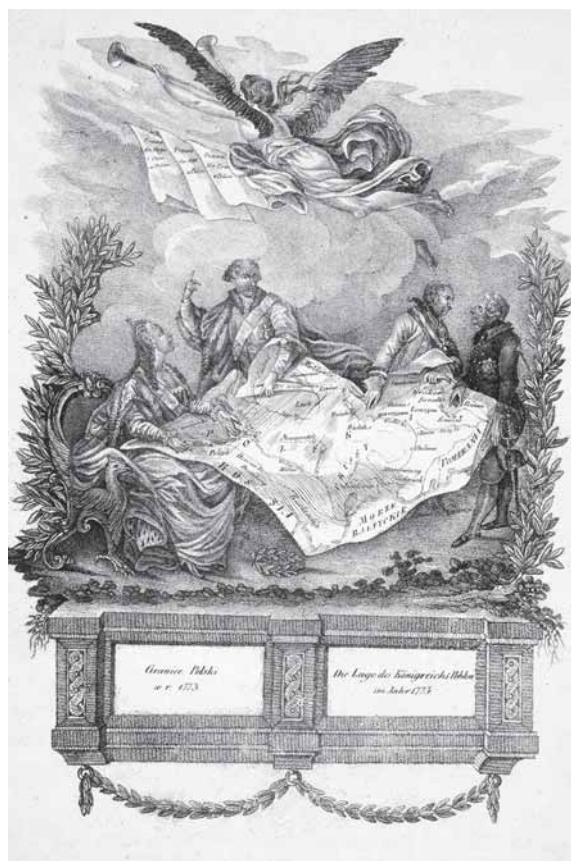
Londonas, Vestminsterio tiltas. XVIII a. II p. Dailininkas Baltazaras Frydrichas Leizelis (Balthasar Friedrich Leizel). Medžio raizynas, dažymas, spausdinimas, 24,5 x 39 cm. Šaltinis: <http://www.zeller.de>

veikis, Prūsijos ir Didžiosios Britanijos varžybos dėl įtakos regione, Prūsijos ketinimai užimti Dancigą ir Torunę bei kitos aplinkybės Hagą 1790 m. vasarą pavertė Europos diplomatinio gyvenimo centru. Plačios erudicijos, laisvai bendraujantis 25 metų grafas M. K. Oginskis lengvai įsiliejo į šią aplinką ir sėkmingai veikė, siekdamas užsitikinti paramą Respublikos reformoms. Jo pastangomis buvo sudaryta sutartis su Amsterdamo bankininkais, ir ATR išdą pasiekė trijų milijonų florinų vertės kreditas. Gindamas Respublikos interesus M. K. Oginskis vedė derybas su Didžiosios Britanijos ambasadoriumi lordu Aucklandu (William Eden), Prūsijos pasiuntiniu grafu Kelleriu (Dorotheu Ludwig Christoph von Keller), užmezgė glaudų ryšį su Anglijos pasiuntiniu Prūsijoje Jozefu Evartu, Portugalijos pasiuntiniu Antonijumi de Araujo (Antonio de Araujo e Azevedo), kitais diplomatais. Supratęs, kad Hagos politikos kursą lemia Didžiosios Britanijos pozicija, M. K. Oginskis 1790–1791 m. sandūroje išvyko į specialią diplomatinę misiją Londone. Pagrindinė misijos užduotis buvo užsitikinti Didžiosios Britanijos vyriausybės politinę paramą, o kartu sudominti ją prekybinių ryšių su Respublika stiprinimu bei siekti prekybos sutarties sudarymo. Derybos Londone su ministru pirminku Viljamu Pittu Jaunesniuolu atskleidė, kad Didžioji Britanija palaiko Prūsijos pretenzijas į Lenkijos miestus Gdanską ir Torunę. Tikrai tuo atveju, jeigu Respublika būtų sutikusi su teritorinėmis nuolaidomis, jai būtų buvusi garantuota prekybos laisvė Baltijos jūroje. Kadangi Respublika negalėjo sutikti su reikalavimu pažeisti jos teritorinį vientisumą, M. K. Oginskio diplomatinė misija tapo beprasme: pakeisti geopolitinę situaciją Europoje jis neturėjo jokių galimybių. Grįždamas iš Hagos į Varšuvą M. K. Oginskis pakeliui apsisusto Berlyne. Čia įvyko keletas neformalių susitikimų su valdovu Frydrichu Vilhelmu II, kitais karališkosios aplinkos asmenimis, Prūsijos užsienio reikalų ministru Hercbergu. Sugrįžęs į Varšuvą ir pateikęs išsamią ataskaitą, M. K. Oginskis dėl sudėtingų asmeninių aplinkybių buvo priverstas pasiuntinio pareigų atsisakyti – jo įgaliojimai oficialiai buvo atšaukti 1791 m. gruodžio mėnesį.“

Siekdamas susigrąžinti Targovicos konfederatų (Rusijos politikai lojalios Seimo opozicijos) nurodymu sekvestruotas savo dvarų valdas, M. K. Oginskis buvo priverstas kreiptis pagalbos į Sankt Peterburgą. Nuosavybė buvo sugrąžinta su sąlyga, kad pagal Jekaterinos (Rusijos valdovės) scenarijų pertvarkomoje Respublikos vyriausybėje M. K. Oginskis sutiks eiti LDK išdininko (finansų ministro) pareigas. Šių pareigų, kurios atitinka dabartinės valstybės finansų ministro pareigas, M. K. Oginskis atsisakė pirmosiomis 1794 m. sukilimo dienomis stojęs į sukilėlių gretas.

M. K. Oginskis buvo vienas iš sukilimo vadų Lietuvoje, pirmą kartą dalyvavo karo žygiuose. Po sukilimo pralaimėjimo gyvendan-

mas emigracijoje kartu su bendraminčiais rūpinosi ATR atkūrimo reikalais, savo tautiečių įpareigtas vykdė atsakingas užduotis Konstantinopolyje ir Paryžiuje. Sugrįžęs į Lietuvą po 1802 metų, Sankt Peterburge tapo Rusijos imperatoriaus patarėju, buvo paskirtas senatoriumi nuo Lietuvos. Tuo laikotarpiu jis parengė ir imperatoriui pateikė LDK atkūrimo planą. Jame buvo pažymėta, kad LDK turi būti atkurta kaip autonominė Rusijos imperijos dalis. Šis planas, susiklosčius nepalankioms politinėms aplinkybėms, nebuvo įgyvendintas.

Lenkijos sienos 1773 metais. Sukurta XIX a. pab. Dailininkas nežinomas. Popierius, litografija, lakštas – 39 x 23,8 cm, vaizdas – 29 x 20 cm. LDM G-15593. Antano Lukšėno nuotrauka

TADO KOŠCIUŠKOS SUKILIMAS ir Mykolas Kleopas Oginskis

GINTAUTAS ČIŽIŪNAS

Viršuje – Tado Kosciuškos portretas. Dail. Karlas Gotlibas Šveikartas (Karl Gottlieb Schweikart, 1772–1855). Sukurta po 1802 metų. Aliejus, drobė, 88 x 69 cm. Kūriny saugomas Lenkijos Nacionaliniame muziejuje Varšuvoje; Tado Kosciuškos parašas; Kairėje – Tado Kosciuškos sukilimo (1794 m.) žemėlapis. Šaltinis: https://smp2014is.ugdome.lt/mo/11k/IS_DE_23/teorine_medziaga_2_1.html

Zemėlapio legenda

rusų ir prūsų veiksmai

Lietuvos sukilėlių veiksmai

Lenkijos sukilėlių veiksmai

svarbiausių mūšių vietas

Tadas Kosciuszka

Vyriausiasis 1794 m. sukilimo vadas Tadas Kosciuszka (Andrzej Tadeusz Bonawentura Kościuszko) gimė 1746 m. vasario 4 d. smulkių bajorų šeimoje, Merečovščinos dvarelyje, Slonimo pavieta, Naugarduko vaivadijoje, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Mirė 1817 m. spalio 15 d. Zoloturne. Baigė vienuolių pijorų mokyklą, kadetų korpusą Varšuvoje, Prancūzijos Versalio karo akademiją. Baigęs mokslus gavo artilerijos kapitono laipsnį ir grįžo į Lietuvą, buvo didiko Sosnovskio vaiku mokytoju. Vėliau išvyko į Paryžių, iš čia – į JAV kovoti su anglais.

T. Kosciuszka buvo LDK karo inžinierius, generolas, kovų už Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) nepriklausomybę dalyvis 1775–1783 metais. 1792-aisiais pasižymėjo mūšiuose su Targovicos konfederatais. Tais pačiais metais buvo apdovanotas Baltojo erelio ordinu. Prancūzijos revoliucinė vyriausybė jam suteikė garbės piliečio vardą. Prasidėjęs 1794 m. Lenkijos patriotų sukilimui prieš Rusiją, T. Kosciuszka buvo pakviestas tapti sukilimo vadu. Sutikęs eiti šias pareigas, jis 1794 m. kovo 24 d. Krokovoje viešai paskelbė manifestą „Už laisvę, valstybės teritorijos nedalomumą ir tautos nepriklausomybę“. Buvo žadama visiems valstiečiams suteikti asmens laisvę, o sukilimo dalyvius atleisti nuo lažo ir kitų prievolių.

Sukilimą buvo lemta pralaimėti. Jam baigiantis, spalio 10-ąją, mūšyje prie Macejovicių T. Kosciusz-

ka buvo sužeistas ir pateko į nelaisvę, vėliau du metus kalėjo Petropavlovsko kalėjime. 1796 m. naujasis Rusijos caras Pavlas I jį iš kalėjimo paleido ir suteikė kai kurių privilegijų, tačiau T. Kosciūška jų atsisakė ir paprašė leidimo išvykti į užsienį. Leidimą gavo ir tų pačių metų pabaigoje išvyko į JAV. 1797 m. pradžioje įsikūrė Filadelfijoje. Tačiau ten T. Kosciūška ilgai neužsibuvo – aplinka čia jau buvo kitokia, negu jo kovų JAV metais ir bičiulių buvo likę nedaug, tad 1798 m. gegužės pradžioje jis sugrįžo į Paryžių.

Iš politinio gyvenimo T. Kosciūška nepasitraukė. Jis daugelį metų siekė, kad Lenkijai būtų sugrąžinta nepriklausomybė. Tai padaryti Rusijos carą Aleksandrą I jis įtikinėjo 1814 m. Paryžiuje ir tais pačiais metais dar kartą su juo bendraudamas Vienoje vykusiam kongrese. Tada Aleksandras I jam pažadėjo, kad bus įkurta Lenkijos karalystė.

Pasitraukęs iš aktyvios politinės veiklos, T. Kosciūška gyveno Prancūzijoje ir Šveicarijoje. Mirė 1817 m., sunkiai susižeidęs krisdamas nuo arklio. Jo palaikai palaidoti Krokuvos Vavelio katedroje – garbingiausių Lietuvos-Lenkijos valstybės veikėjų panteone.

1794 m. sukilimo priežastys

1794 m. sukilimas dažniausiai vadinamas jo vado Tado Kosciūškos vardu. Sąlygos sukilimui brendo ne vienerius metus ir jam buvo ruošiamasi iš anksto.

Didžiulį Abiejų Tautų Respublikos (ATR) gyventojų patriotų nepasitenkinimą sukėlė 1793 m. įvykęs Antrasis Respublikos padalijimas ir Gegužės 3-osios konstitucijos panaikinimas. Šalyje politinė situacija, socialinės sąlygos nuolat blogėjo, įtampa tarp ATR ir Rusijos didėjo. Dėl šios priešpriešos Respublikoje susilpnėjo po Gegužės 3-osios konstitucijos priėmimo pradėtos reformos. Po Antrojo ATR padalijimo susilpnėjo Rusijos politiką rėmusi Targovicos konfederacija, Respublikoje susiformavo stipri šlėktų ir miestiečių opozicija prieš bajorus ir jų valdžią. Rusija ir Prūsija, siekdamos susilpninti Respublikoje prieš jas susiformavusią opoziciją, susitarė demobilizuoti 50 procentų ATR armijos, o kitus Respublikos armijos karius įjungti į savo kariuomenes. ATR kariškiai tam pasipriešino. Šio pasipriešinimo banga kilo po to, kai buvo sužinota, jog

„Tado Kosciūškos priesaika Krokuvos turgaus aikštėje“. Dailininkas Pranciškus Smuglevičius (1745–1807). 1797 m. Drobė, aliejus, 104 x 118,5 cm. Kūrinytis saugomas Lenkijos Nacionaliniame muziejuje Poznanėje

Malda prieš mūšį“. 1906 m. Dailininkas Jozefas Chelmonskis (Józef Chelmonski, 1849–1914). Drobė, aliejus. Šaltinis: http://www.pinakoteka.zaschianek.pl/Chelmonski/Chelmonski_6.htm

1794 m. kovo 12 d. Didžiosios Lenkijos nacionalinės kavalerijos pirmosios brigados (1 500 karių) vadas generolas Antonis Madalinskis (Antoni Madaliński) atsisakė vykdyti demobilizacijos įsakymą ir su savo kariais iš Ostrolenkos išžygiavo į Krokuvą. Prasidėjus neramumams Krokuvoje, buvusi Rusijos įgula gavo įsakymą palikti miestą ir sunaikinti lenkų karines pajėgas. Krokuvoje sukilimas prasidėjo 1794 m. kovo 24 dieną. Netrukus jo banga atsiritė ir į Varšuvą bei Vilnių.

Lenkijos ir Lietuvos gyventojai, stodami į kovą prieš Rusijos imperiją ir Prūsijos karalystę, siekė išlaisvinti Lenkiją ir Lietuvą iš Ru-

sijos įtakos, padidėjusios po Antrojo ATR padalijimo (1793 m.) ir Targovicos konfederacijos, atkurti tokią Respublikos teritoriją, kokia buvo 1772 m. – prieš Pirmąjį ATR padalijimą, ir tęsti 1788–1792 m. pradėtas reformas.

1794 m. sukilimas Lietuvoje

· Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) kariuomenės dalys, kurioms vado-

(Nukelta į 38 p.)

Iš kairės: Vilniaus universiteto Didysis kiemas. Paveikslas sukurtas 1850 metais. Dailininkas Adolfas Žanas Batistas Bajo ir kt. Popierius, spalvota litografija, lakšto aukštis – 45,3 cm, plotis – 38,8 cm, vaizdo aukštis – 34,5 cm, plotis – 26,5 cm, LDM G 2612; Jokūbo Jasinskio portretas. Litografas Jeanas

(Atkelta iš 37 p.)

vavo bajorai, Lietuvoje sukilo 1794 m. balandžio mėnesį. Balandžio 16 d. Šiauliuose buvo paskelbtas kariuomenės sukilimo aktas, sukilėliams vadovauti patikėta karo inžinieriui generolui Jokūbui Jasinskiui. Sukilėlių kariuomenė buvo padalyta į tris korpusus, kuriems vadovavo Jokūbas Jasinskis, Kazimieras Sapiega ir Antanas Chlevinskis.

- Sukilimas Vilniuje prasidėjo ginkluotais susirėmimais naktį iš balandžio 22 į 23 dieną. Balandžio 23 d. Vilniuje valdžią perėmė sukilėliai. Čia buvo sudaryta Vilniaus tautinė gvardija. Ją organizavo ir iki birželio mėnesio jai vadovavo architektas, Vilniaus universiteto profesorius Laurynas Stuoka-Gucevičius, subūręs į gvardiją apie 2 000 miestiečių.

- Balandžio 24 d. Vilniaus rotušės aikštėje buvo paskelbtas Lietuvos tautos sukilimo aktas, sudaryta Lietuvos sukilėlių vyriausybė – Lietuvos tautinė aukščiausioji taryba (LTAT), vykdomieji organai (deputacijos). Lietuvos sukilėlių ginkluotųjų pajėgų vadu paskirtas J. Jasinskis.

- LTAT, pirmaisiais sukilimo mėnesiais vykdydama savo veiklą ir priimdama sprendimus, taikė gerokai radikalesnes priemones negu lenkų sukilimo vadovybė.

- Gegužės mėnesį į sukilimą jau buvo įtraukti visi LDK visuomenės sluoksniai, sukilėliai, kurių buvo apie 10 tūkst., valdė visą Lietuvą. Buvo laikomasi puolimo taktikos – siekta sunaikinti iš Vilniaus ir Gardino besitraukiančią Rusijos kariuomenę, kurioje buvo apie 30 tūkst. karių.

- Sukilime dalyvavę lietuviai siekė atkurti Lietuvos savarankiškumą.

kumą. Lenkams tai buvo nepriimtina.

- 1794 m. gegužės 21 d. T. Kosciuškos nurodymu LTAT veikla buvo sustabdyta.

- 1794 m. birželio 4 d. iš pareigų buvo atleistas Lietuvos sukilėlių vyriausiasis vadas J. Jasinskis, o vietoje jo vadovauti pradėjo iš Lenkijos atsiųstas Mykolas Vielhorskis (Michał Wielhorski).

- Lietuvoje vykęs sukilimas atitraukė dalį Rusijos pajėgų, tad Lenkijoje sukilimą malšino mažesnės rusų pajėgos. Be to, Lietuvai įsitraukus į sukilimą, sumažėjo grėsmė, kad dalis rusų kariškių bus pasiųsta į Prancūziją malšinti ten vykusių revoliuciją.

- Sukilimo metu buvo žadinama lietuvių tautinė savimonė. Tuo tikslu buvo leidžiami lietuviški atsisaukimai, politiniai eilėraščiai, vyko visuomenės šviečiamasis darbas.

- 1794 m. pirmą kartą Lietuvoje į apyvartą pateko popieriniai pinigai (zlotai) su Lietuvos ir Lenkijos herbais (šie pinigai dažnai vadinami Tado Kosciuškos sukilimo pinigais).

- Sukilimui tęsiantis, Rusijos kariuomenė pradėjo taikyti puolimo taktiką. 1794 m. liepos 19–20 dienomis rusai pabandė užimti Vilnių, tačiau puolimas jiems buvo nesėkmingas. Vasaros pradžioje daugelyje kitų susirėmimų su rusų kariuomene sukilėliai patyrė pralaimėjimus, ir rusų kariuomenė sukilėlius nustūmė iki Linkmenų. Sudėtingiau rusams buvo kovoti su Žemaičių divizija – ji rusų pajėgas įveikė ties Saločiais, užėmė Liepoją ir Kuršo dalį.

- Antrasis bandymas išstumti sukilėlius iš Vilniaus rusams pavyko – rugpjūčio 12 d. iš Vilniaus sukilėliai pasitraukė į Jonavą, o dalis jų, daugiausia valstiečiai, sudėjo ginklus ir dezertyravo.

- Bandydami perimti iniciatyvą, sukilėliai užėmė Daugpilį ir laikinai atitolino Rusijos kariuomenės planus užimti Kauną ir Ukmer-

Mykolas Kleopas Oginskis (1765–1833). Dailininkas nežinomas. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

gę. S. Grabovskio vadovaujami sukilėliai prasiveržė iš Varėnos Minsko apylinkių link.

- Rudens pradžioje pagrindinės Lietuvos sukilėlių pajėgos buvo atitrauktos į Užnemunę. Pasinaudodama tuo, rugsėjo pirmoje pusėje Rusijos kariuomenė įžengė į Alytų, Kauną ir Prienus.

- 1794 m. rugsėjo pabaigoje–spalio viduryje Rusijos kariuomenė užėmė visą Lietuvos teritoriją iki Nemuno, o Prūsijos kariuomenė – Užnemunę, kur ji rugsėjo mėnesio pabaigoje į mažas grupes išskleidė ten buvusius sukilėlius.

- Merkio ir Nemuno tarpupyje, Gardino, Volkovysko bei Bresno apskrityse kovoję sukilėliai buvo stumiami Varšuvos link. Šį miestą pasiekė trys iš keturių sukilėlių kolonų. Ten sukilėliai stoję ginti Varšuvos.

- Lapkričio 5 d. rusai, vadovaujami A. Suvorovo, užėmė Varšuvą. Šturmuojant Varšuvos priemiestį Pragę, žuvo tūkstančiai sukilėlių.

- Lapkričio 16 d. likę gyvi sukilėliai išsiskirstė Radošicuose.

- Varšuvai kapituliuavus, sukilimas buvo nuslopintas. Taip baigėsi paskutinis bandymas išgelbėti ATR. Dalis aktyviausių sukilimo dalyvių pasitraukė gyventi į užsienį, dalis, likusių Rusijai atitekusiose teritorijose, buvo ištremta, o tiems, kurie prisiekė ištikimybę Rusijos valdžiai, buvo užtikrintos laisvės. 1796 m. ištremtieji sukilėliai buvo amnestuoti.

- 1795 m. Rusija, Prūsija ir Austrija oficialiai įteisino Trečiąjį ATR padalijimą.

Mykolas Kleopas Oginskis 1794 m. sukilime

- M. K. Oginskis savo „Atsiminimuose“ rašo, kad apie 1794 m. kovo 24 d. Krokuvoje paskelbtą sukilimo aktą ir apie Varšu-

Vilniaus aukštutinė pilis ir Sluškų rūmai Vilniuje. 1875 m. Dailininkas Napoleonas Orda (1807–1883). Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

voje rengiamą sukilimą jis sužinojo praėjus kelioms dienoms nuo sukilimo paskelbimo, dalyvaudamas Naugarduke vykusioje žemės pirkimo ir įteisinimo bei hipotekos reikalų svarstymo sesijoje. Kovo 30-ąją iš Varšuvos atvykęs pasiuntinys jam įteikė Krokuvoje paskelbto akto tekstą ir T. Kosciuškos atsisaukimo kopiją. Tada jis sužinojo, jog Varšuvoje sukilimas turėtų prisidėti vėliausiai po dviejų savaičių.

- M. K. Oginskis, pasirūpinęs šeima, nors ir nelabai tikėdamas sukilimo sėkme, pasak jo paties, nutarė „pasilikti tėvynėje ir dalintis su ja negandomis“.

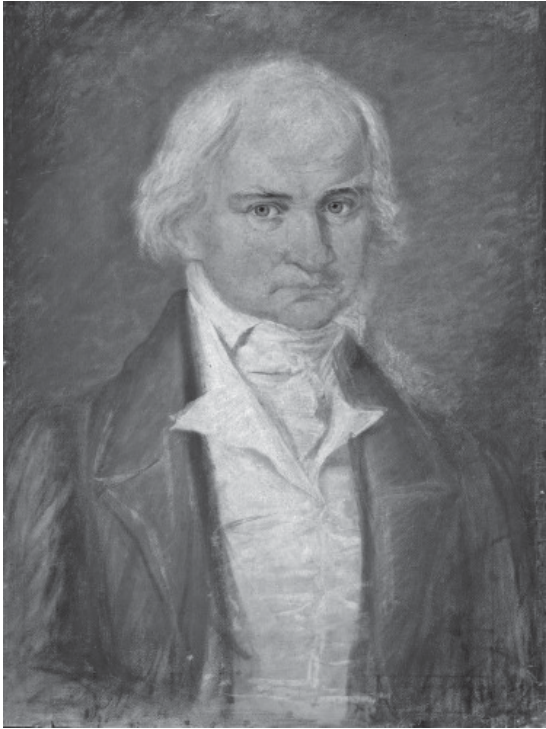
- Į Vilnių jis sugrįžo balandžio 29 d., gavęs iš Ignato Liachnickio (Ignacy Lachnicki) žinią, kad ten saugu. Tą pačią dieną jis atsisakė LDK didžiojo išdininko pareigų ir savo parašu patvirtino priesaiką – visomis jėgomis prisidėti prie sukilimo sėkmės. Sukilimo reikmėms jis paaukojo 20 tūkst. auksinų.

- Gegužės 5 d. M. K. Oginskis kartu su D. Narbutu ir M. P. Karpavičiumi buvo išrinktas į svarbiausią sukilimo instituciją Lietuvoje – Aukščiausiąją tautinę tarybą nuo Vilniaus vaivadijos.

- 1794 m. sukilėlių štabas veikė apleistuose LDK didžiajam etmonui Mykolui Kazimierui Oginskiui (1728–1800) priklausiusiuose Sluškų rūmuose Vilniuje (rūmai stovi tarp T. Kosciūckos ir Sluškų gatvių), kuriuos po etmono mirties 1800 m. paveldėjo jo giminaitis Mykolas Kleopas Oginskis. Sluškų rūmų teritorijoje sukilimo laikotarpiu veikė atkurta sviedinių liejykla. Po sukilimo caro valdžia rūmus konfiskavo ir pavertė nuomojamu gyvenamuoju namu, kuriame buvo 22 butai.

- Gegužės 6 d. M. K. Oginskis sukilimo reikmėms paaukojo dar 118 tūkst. auksinų. Jo pinigai, skirti sukilimui, sudarė trečdalį visų Vilniuje šiam tikslui gyventojų paaukotų lėšų per pirmąsias dvi sukilimo savaites.

- M. K. Oginskis kartu su Domyku Narbutu (Dominink Narbutt) ir Mykolu Pranciškumi Karpavičiumi (Michał Franciszek Karpowicz) pirmosiomis savaitėmis dirbdami sukilimo Aukščiausiojoje tautinėje taryboje rengė tarybos ir jos skyrių organizavimo bei veiklos reglamentus, kitus dokumentus, užsiėmė organizaciniais darbais. Gegužės mėnesį jis rengė ir sukilimo teisės aktus, prisidėjo organizuojant sukilėlių formuotes, iš dalies pats jas ir finansavo (iš Nukelta į 40 p.)

Iš kairės: astronomas, matematikas, Vilniaus universiteto rektorius (1807–1814 m.), Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos narys, šios komisijos Liaudies švietimo ir religijos komiteto pirmininkas (1812 m.) Jonas Sniadeckis (1756–1830). Portretas sukurtas apie 1823–1830 metus. Dailininkas Jonas Rustemas; LDK dvaro maršalka (nuo 1791 m.), vienas iš 1794 m. sukilimo Lietuvoje organizatorių, Napoleono 1812 m. liepos 1 d. sudarytos Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos pirmininkas (šias pareigas ėjo iki 1812 m. rugpjūčio 24 d.), šios komisijos Maisto ir magazinų komiteto pirmininkas Stanislovas Soltanas (1756–1836). Šis portretas yra Jono Rustemo sukurtos S. Soltano portreto (apie 1812 m.) kopija. XIX a. II p. sukurtos kopijos autorius – dailininkas E. Komaras. Fotoreprodukcijos iš RKIC archyvo

(Atkelta iš 39 p.)

viso sukilimui M. K. Oginskis paaukojo 218 tūkst. auksinų).

- Gegužės 6 d. Aukščiausiosios tautinės tarybos pavedimu M. K. Oginskis pasakė įkvepiančią kalbą Pohuliankos aikštėje susirinkusių maištaujančių 30 tūkst. vilniečių miniai ir paragino juos, užuot kerštavus ar kėlus mieste anarchiją, verčiau palaikyti Vilniuje Aukščiausiosios tautinės tarybos nustatytą tvarką ir drausmę.

- Gegužės pradžioje M. K. Oginskis buvo pakviestas vadovauti pirklų Pranciškaus Frybės ir Jono Milerio iniciatyva pradėtam formuoti šaulių pulkui, kurį sudarė keli šimtai sukilėlių – Vilniaus pirkliai ir bajorai. Jis šį pasiūlymą priėmė.

- Vėlesniais mėnesiais M. K. Oginskis pasitraukė iš civilinės sukilimo vadovybės, energingai įsijungė į karinę sukilėlių veiklą, telkė ginkluotąsias pajėgas ir ėmėsi joms vadovauti. Jis surengė du sukilėlių žygius į rusų kariuomenės kontroliuojamas teritorijas. Vadovavo Ukmergės, Švenčionių ir Breslaujos apskričių sukilėliams.

- Birželio 4 d. generolas J. Jasinskis išleido nurodymą asmeniškai M. K. Oginskiui įvykdyti išpuolį į buvusią Minsko vaivadiją. Pagrindinis žygio tikslas buvo paskatinti sukilimą šioje LDK teritorijoje ir sustiprinti ginkluotąsias sukilimo pajėgas.

- Birželio 7 d. M. K. Oginskis, vadovaudamas maždaug trims šimtams savo pulko šaulių ir turėdamas savo žinioje apie du šimtus leitenanto Kasparo Korsako (Kasper Korsak) vadovaujamų

raitelių, pradėjo pirmąjį savo gyvenime karo žygį. Norėdamas pasiekti Baltosios Rusios gilumą, M. K. Oginskis su savo vadovaujama sukilėliais pasuko į rusų kariuomenės kontroliuojamą Minsko vaivadiją, kur buvo jo dvarai. Čia M. K. Oginskis norėjo, pažadėjęs laisvę, į sukilimą patraukti apie 10 tūkst. savo dvarų valstiečių. Šio žygio metu Ašmenoje, Bariūnuose, Slabadoje, Valažine, Vyšniave buvo platinama informacija apie sukilimą, jo tikslus ir uždavinius, sukilėlių valdžios atsišaukimai, gyventojai kviečiami jungtis į sukilėlių gretas.

Iš pradžių lydėjo sėkmė, tačiau birželio 17 d. M. K. Oginskio karius prie Vyšniavo užpuolė generolo grafo Nikolajaus Zubovo ir barono Levino Benigseno vadovaujami rusų kariuomenės daliniai. Ataka buvo netikėta. Ji privertė sukilėlius trauktis. Susirėmimo metu žuvo apie 50 sukilėlių, į nelaisvę buvo paimti 64 kariai ir 4 karininkai, asmeninė M. K. Oginskio kasa su 7 tūkst. dukatų bei jo asmeniniai dokumentai. M. K. Oginskis kartu su likusiais kariais pasitraukė į Krėvą ir ten susijungė su generolo J. Jasinskio divizija. Nors ir nepavyko pasiekti pagrindinių šio žygio tikslų, jis turėjo didelę politinę reikšmę ir buvo teigiamai įvertintas. Šio žygio metu dalį rusų kariuomenės pajėgų pavyko atitraukti nuo sukilimo slopinimo kitoje LDK teritorijoje.

- Vladislovas Zajevskis yra pažymėjęs, kad M. K. Oginskis sukilimo metu įnešė daug naujų ir originalių idėjų. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, kurios surinkta informacija, paskelbta 2013 m. Vil-

niuje išleistoje knygoje „Mykolas Kleopas Oginskis. Politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija“, buvo remiamasi renigiant šį tekstą, rašo, kad 1794 m. gegužės 13 d. atsišaukime į rusus pastebimas M. K. Oginskio bandymas susilpninti priešą, savo pusėn perviliojant jo karius. Tokio pobūdžio „vagystės“ su didesniu pasisekimu buvo taikomos pora metų vėliau, kuriant lenkų legionus Italijoje. Atsišaukimuose lenkų ir rusų kalbomis kariai buvo įkalbinėjami palikti „aklų ordų vergų“ eiles „tirono tarnyboje“. Juose buvo remiamasi faktu, kad daugelis Rusijos karių buvo kilę iš iki Antrojo ATR padalijimo buvusių Lenkijos-Lietuvos teritorijų.

· T. Kosciūška yra pažymėjęs, kad „Pilietis Oginskis, kuris savo ekspediciją taip sėkmingai įvykdė, užsitarnavo tautos padėkos, kurią jos vardu jau paskelbiau. Toks partizaninis kariavimo būdas šiuo metu mums svarbiausias, kurį kaip galima labiau reikia stengtis plėsti“.

· Po žygio į Minską M. K. Oginskis iš Krėvos sugrįžo į Vilnių. Gavęs pavedimą iš naujojo Lietuvos sukilėlių vado generolo M. Vielhorskio, išvyko į Lenkiją, kad informuotų T. Kosciūšką apie sukilimo eigą Lietuvoje ir paprašytų lenkų paramos.

· Liepos antroje pusėje M. K. Oginskis grįžo į Vilnių ir paprašė M. Vielhorskio leisti surengti antrąjį išpuolį į priešo teritoriją – šį kartą į Kuršą. Buvo planuojama žygio metu suorganizuoti diverzinį išpuolį į Livoniją, suteikti paramą Kuršo sukilėliams ir apsaugoti Lietuvos sostinę Vilnių nuo lanku ją juosiančio priešo. Į šį žygį M. K. Oginskis kartu su 50 kavaleristų išvyko liepos mėnesio pabaigoje. Maršrutas ėjo per Nemenčinę, Švenčionis. Pirmosiomis dienomis prie M. K. Oginskio būrio prisijungė Jono Zenkevičiaus (Jan Zienkowicz) vadovaujami Užnerio ir Kazimiero Belikavičiaus (Kazimierz Bielikowicz) Breslaujos sukilėliai, Ignoto Mariakonio (Ignacy Marykoni) žinioje buvę Vilkmergės sukilėliai. Iš viso žygio dalyvių tada buvo 100 raitelių ir 1 500 pėstininkų. Jų daugumą sudarė prastai ginkluoti valstiečiai. Iš viso turėta tik 200 šautuvų ir dvi patrankas. Supratęs, kad su taip menkai ginkluotais sukilėliais toliau žygiuoti nėra prasmės, M. K. Oginskis atrinko 300 geriausiai ginkluotų kavaleristų ir, palikęs kitus žygio dalyvius Dusetose, kur juos savo žinion turėjo perimti Romualdas Giedraitis (Romuald Giedroyc) ir Tomas Vavžeckis, patraukė Daugpilio link. Rugpjūčio 11 d. ryte prie Dauguvos upės M. K. Oginskio karius ten dislokuoti rusų kariuomenės kariškiai pasitiko patrankų šūviais. Tvirtovės paimti M. K. Oginskiui nepavyko. Rugpjūčio 12 d. jis paskelbė atsišaukimą į Livonijos gyventojus, kuriame buvo kviečiama prisidėti prie sukilėlių. Daugpilio tvirtovės komendantui buvo įteiktas ultimatumas pasiduoti. Komendantas ultimatumą atmetė. Žinodamas, kad Daugpilio tvirtovė stipriai saugoma, ir gavęs informaciją, kad netrukus turi pasirodyti papildomos rusų karinės pajėgos, M. K. Oginskis buvo priverstas žygį nutraukti. Jis gavo T. Kosciūškos nurodymą į Kuršą nebesiveržti ir apsigauti Dusetose.

· Didžiausias šio žygio laimėjimas buvo tas, kad jis, kaip ir žygis į Minską, kuriam laikui dezorientavo rusų karinę vadovybę ir trumpam sulaukė rusų veržimąsi į Lietuvos gilumą.

· Rugpjūčio 14 d. Dusetose M. K. Oginskis sužinojo, jog rugpjūčio 12 d. rusų kariuomenė užėmė Vilnių. Tada, perdavęs vadovavimą I. Morikonui, jis per Jonavą, Kauną išvyko į Varšuvą –

Vilniaus apylinkės. Šnipiškės. Sukūrė Ivanas Chruckis ir kt. 1850 m. Popierius, plieno ražinys, lakšto aukštis – 13,2 cm, plotis – 15,5 cm, vaizdo aukštis – 7,6 cm, plotis – 11,4 cm, LDM, G–2096

Vilniaus katedra. Dailininkas Martynas Zaleskis. Sukurta XIX a. Drobė, aliejus, 43 x 57 cm. LDM, T–1992. Antano Lukšėno nuotrauka

T. Kosciūškos sukilimo štabą. Varšuvą pasiekė rugsėjo viduryje. Ten praleidęs kelias savaites, išvyko į savo rezidenciją Sokoluve. Spalio viduryje, kai rusų kariuomenė priartėjo prie Sokolovo, sugrįžo į Varšuvą. Čia gavo paskyrimą vykti į prieš Prūsijos dalinius kovojusį generolo R. Giedraičio dalinį. Tą jis ir padarė.

· Sukilimui pralaimėjus, 1794 m. gruodžio 7 d. M. K. Oginskis, pasivadinęs Michailovskiu, pasirinko politinio emigranto likimą. Įsikūrė Venecijoje. Gyvendamas emigracijoje jis atmetė imperatorės Jekaterinos atstovo kunigaikščio Nikolajaus Repnino pasiūlymą parašyti Rusijos imperatorei atgailos laišką dėl dalyvavimo sukilime. Sužinojus, kad M. K. Oginskis neatgailauja ir nenusižemina, buvo konfiskuoti visi jo dvarai ir turtas, buvęs Rusijos valdomose teritorijose.

· Gyvendamas emigracijoje M. K. Oginskis kartu su kitais ten buvusiais sukilimo vadovybės nariais ieškojo politinių ir karinių priemonių buvusiai ATR atkurti.

· R. Šmigelskytė-Stukienė jau minėtoje knygoje rašo, kad M. K. Oginskis, tapęs vienu iš sukilimo Lietuvoje vadovybės narių, savo lėšomis rėmęs sukilimą ir vadovavęs kariniams žygiams, įrodė ištikimybę Tėvynei ir pasiryžimą ją ginti.

MYKOLO
KLEOPO
OGINSKIO
LIETUVOS
DIDŽIOSIOS
KUNIGAİKŠTYSTĖS
ATKŪRIMO
PROJEKTAS

KAZIMIERAS PRUŠINSKAS

Mykolas Kleopas Oginskis portretas. Dailininkas Juozapas Oleškevičius (1777–1830). Portreto sukūrimo data nežinoma. Drovė, aliejus, 194 x 146,5 cm. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, VM-546; MS-822. R. Ropytės nuotrauka

Pralaimėjus 1794 m. Tado Kosciuškos sukilimą, M. K. Oginskis, vengdamas represijų, pasitraukė į užsienį ir ten kartu su kitais emigracijoje gyvenusiais tautiečiais pratęsė politinę veiklą, siekdamas pagrindinio tikslo – atkurti Abiejų Tautų Respublikos (ATR) valstybingumą.

Nuotraukose: kairėje – „Napoleonas imperatoriaus soste“. Portretas sukurtas 1806 metais. Dailininkas Žanas Augustas Dominikas Ingres (Jean Auguste Dominique Ingres, 1780–1867). Drovė, aliejus, 259 x 162 cm. Kūrinytis saugomas Prancūzijos Armijos muziejuje; Rusijos caras Aleksandras Pirmasis (1777–1825). Portretas sukurtas 1837 metais. Dailininkas Francas Kriugeris (Franz Krüger, 1797–1857). Kūrinytis saugomas Sankt Peterburgo Žiemos rūmuose. Šaltinis: http://www.hermitagemuseum.org/html_Ru/05/nm5_8_5_1_2.html.

Po 1794 m. sukilimo pralaimėjimo Abiejų Tautų Respublikos valstybingumo atkūrėjai paramos labiausiai tikėjosi sulaukti iš Prancūzijos, Osmanų imperijos, Lombardijos, Toskanos kunigaikštystės, kitų Italijos regionų.

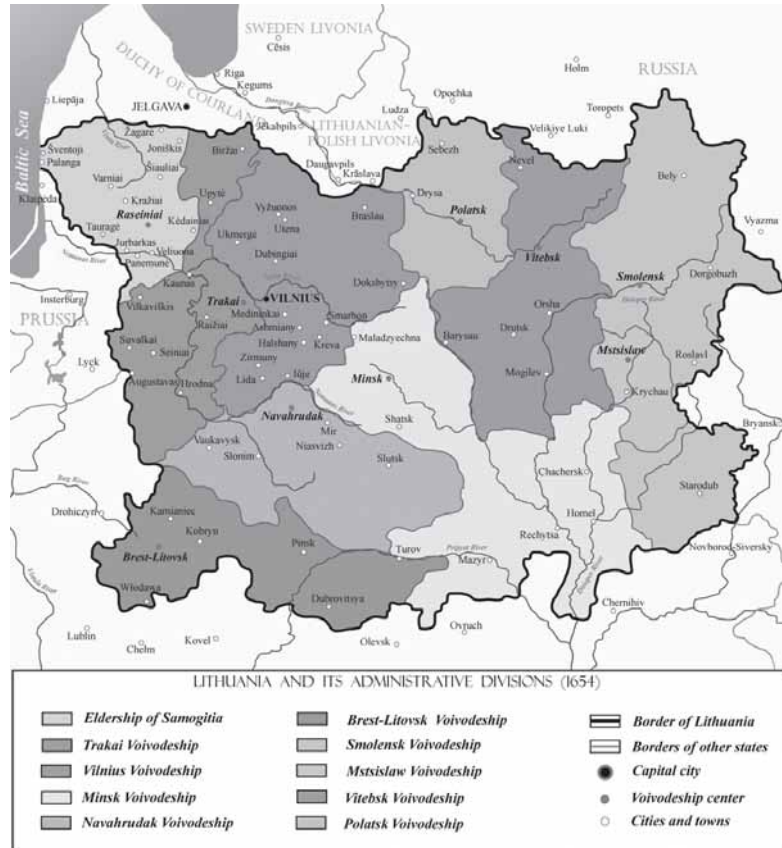
Būdamas Konstantinopolyje, M. K. Oginskis išsiuntė laišką generolui Napoleonui Bonapartui. Jame prašyta padėti išvaduoti Lenkiją ir Lietuvą iš Rusijos spaudos. Napoleonas buvo kategoriškas: „Tauta, savo kaimynų parblokšta, gali atsikelti tik su ginklu rankoje.“ (M. K. Oginskis, „Atsiminimai“, t. 2–3, Vilnius, 2009, p. 121).

Vienybės tarp emigracijoje ir buvusios ATR teritorijoje likusių tautiečių patriotų tuo laikotarpiu trūko, tad vien jais pasikliauti nebuvo galima. Vis dėlto vilts atkurti Respubliką neužgeso.

1802 m. pradžioje M. K. Oginskis grįžo į Lietuvą. Tarptautinė politinė situacija jau buvo gerokai pasikeitusi, atsirado nesutarimų ir didėjo įtampa tarp Prancūzijos ir Rusijos. Tuo laikotarpiu ATR nepriklausomybės atkūrimo šalininkai daugiausia vilčių dėjo į Rusijos imperatorių Aleksandrą I. 1810 m. Vilniaus gubernijos bajorija M. K. Oginskį išsiuntė į Sankt Peterburgą. Čia jį Aleksandras I paskyrė savo asmeniniu patarėju ir senatoriumi. Eidamas šias pareigas M. K. Oginskis ėmė rūpintis, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) atkūrimo klausimas būtų pradėtas analizuoti caro dvare.

1811 m. balandžio 26 d. M. K. Oginskis Rusijos imperatoriui pateikė pasiūlymą reorganizuoti 8 vakarines Rusijos imperijos gubernijas ir atkurti LDK. Imperatorius M. K. Oginskiui pavedė parengti priemonių projektą, pagal kurį būtų galima planuoti tolimesnius veiksmus Lietuvoje. Priemonių planą M. K. Oginskis rengė kartu su Gardino gubernijos atstovu kunigaikščiu Ksaveru Liubeckiu ir grafu Kazimieru Pliateriu.

1811 m. gegužės 27 d. M. K. Oginskis imperatoriui įteikė memorandumą dėl LDK atkūrimo, papildomai parengė ir 1811 m. spalio 22 d. pateikė LDK atkūrimo įsako, kuris turėjo užtikrinti Lietuvos autonomiją Rusijos imperijos sudėtyje, projektą. Šį dokumentą sudarė 11 paragrafų. Juose buvo skelbiama, kad įkuriamą LDK, kurią sudaro Vilniaus, Gardino, Minsko, Vitebsko, Mogiliavo, Voluinės, Podolės ir Kijevo gubernijos, Balstogės ir Ternopolio sritys. Pagal planą LDK sostinė turėjo tapti Vilnius, o kunigaikštystę valdyti – jame reziduojantis imperatoriaus vietininkas. LDK reikalus buvo siūloma tvarkyti Sankt Peterburge planuotoje įkurti kanceliarijoje Lietuvos reikalams. Įgyvendinus M. K. Oginskio planą, LDK valdžios įstai-

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės administracinio suskirstymo žemėlapis. 1654 metai. Šaltinis: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lithuania_in_the_17th_century.png

gų tarnybose būtų galėję dirbti tik kunigaikštystės teritorijoje gyvenantys ir žemės turintys asmenys.

M. K. Oginskis 1812 m. pradžioje imperatoriui Aleksandrui I įteikė ir savo parengtą LDK konstitucijos projektą, kurį sudarė 10 skyrių, suskirstytų į 266 straipsnius. Šiuo dokumentu buvo siekiama garantuoti LDK nepriklausomybę. Pagal Konstitucijos pro-

jektą valdžios sistemą LDK turėjo sudaryti imperatoriaus skirtas vietininkas ir Seimas, susidedantis iš Senato ir Deputatų rūmų. Vykdomosios valdžios funkcijos buvo numatytos Ministrų tarybai, slaptajai Lietuvos tarybai ir slaptajai Valstybės tarybai. Anot M. K. Oginskio, Senato nariai turėjo būti re-

(Nukelta į 44 p.)

Vilniaus Žemutinės ir Aukštutinės pilies piešinys. Pagal natūros tyrimų duomenis Napalio Kitkausko padarytą rekonstrukciją piešinį sukūrė Antanas Vaičekauskas. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Pranciškus Ksaveras Druckis–Liubeckis (Franciszek Ksawery Drucki–Lubecki, 1778–1846). 1825 m. Dailininkė Marija Prevot–Gomien (Marie Prevot–Gomien). Šaltinis: www.miniatury.wordpress.com

(Atkelta iš 43 p.)

liginės ir pasaulietinės valdžios atstovai, o Deputatų rūmų narius turėjo išrinkti bajorai ir miestiečiai. Konstitucijoje buvo numatyta per dešimt metų (1812–1821) išlaisvinti valstiečius iš baudžiavos, kasmet kiekviename dvare dešimtajai baudžiauninkų daliai suteikiant laisvę ir, abiem pusėms sutikus, sudarant su jais žemės nuomos sutartis.

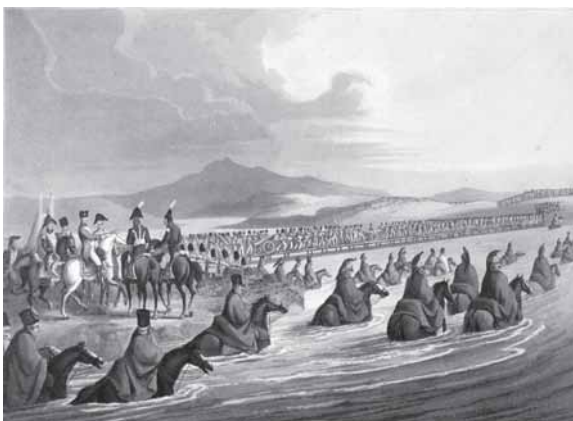
Bajorija pritarė M. K. Oginskio parengtiems dokumentams, ta-

Dešinėje – Kazimieras Konstantinas Pliateris (1746–1807). Kūrinio autorius – nežinomas XVIII–XIX a. dailininkas. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

čiau prieš juos buvo nusistatę Rusijos žemvaldžiai. Imperatorius Aleksandras I vis atidėliojo įsako dėl LDK atkūrimo paskelbimą. Politinė situacija greitai keitėsi. 1812 m. birželio mėnesį prasidėjo Rusijos karas su Napoleono Bonaparto vadovaujama Prancūzijos kariuomene, ir M. K. Oginskio projektai buvo išbraukti iš darbotvarkės – jie tapo nebeaktualūs.

Tekstą pagal informaciją, paskelbtą Mykolo Kleopo Oginskio „Atsiminimuose“ (Vilnius, 2007–2010) ir Ramunės Šmigelskytės–Stukienės publikacijoje „Mykolas Kleopas Oginskis: politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija“ (Vilnius, 2013), parengė Danutė Mukienė

Iš kairės: „Napoleono kariuomenė 1812 m. keliausi per Nemuną“. Sukurta 1816 m. Dailininkai: Klarkas (CLARK, John Heaveside, dit Waterloo Clark, 1770–1863), Džuborgas (Duborg, XIX a. dailininkas). Kūrinys saugomas McGill universiteto bibliotekoje; „Prancūzų kariuomenės traukimas 1812 metais per Rotušės aikštę Vilniuje“. Sukurta 1846 m. Dailininkai Viktoras Vincentas Adamas, Luji Filipas Alfonsas Bišbua, Jonas Damelis, Jonas Kazimieras Vilčinskis. Popierius litografija, lakštas – 48 x 65 cm, vaizdas – 34 x 47 cm. LDM, G–2660

M. K. OGINSKIO „Laiškai apie muziką“ SUTIKTUVĖS

GINTARĖ JONYNAITĖ
ALVYDO STRIČKOS NUOTRAUKOS

2014 m. lapkričio 18 d. Vilniaus Mokytojų namų svetainėje, kurioje pagal tradiciją kas mėnesį į savo susibūrimus renkasi Vilniaus žemaičių kultūros draugijos nariai, buvo surengtas vakaras, skirtas Mykolo Kleopo Oginskio 250-osioms gimimo metinėms. Ta proga įvyko ką tik lietuvių kalba išleistas M. K. Oginskio knygos „Laiškai apie muziką“ sutiktuvės ir žurnalo „Žemaičių žemė“ pristatymas.

Kalba V. Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktorius Vytautas Rutkauskas

Prancūzų kalba M. K. Oginskio esė rinkinys „Laiškai apie muziką“ buvo parašytas 1828 metais. Iki šiol buvo išleistas tik lenkų kalba (1956 m.). Lietuvių kalba išleistas 2014 m. pabaigoje.

Renginyje dalyvavo ir kalbėjo Lietuvos istorijos instituto istorikė dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, knygos leidėja, Lietuvos dailės muziejaus filialo Lietuvos muziejų informacijos, skaitmeninio ir LIMIS centras bei VO Regionų kultūrinių iniciatyvų centras vadovė, žurnalo „Žemaičių žemė“ redaktorė Danutė Mukienė, knygos vertėjas iš prancūzų į lietuvių kalbą Virginijus Baranauskas, Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktorius Vytautas Rutkauskas. Vakarą metu koncertavo, M. K. Oginskio kūrinius atliko dainininkė Regina Maciūtė ir koncertmeisterė Eilina Maslakova. Vakarą vedė Vilniaus žemaičių kultūros draugijos pirmininkė Dalia Dirgėlienė.

M. K. Oginskio knygos „Laiškai apie muziką“ viršelis (Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2014 m.). Dailininkė Deimantė Rybkovienė

Iš kairės: Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktorius Vytautas Rutkauskas, istorikė, M. K. Oginskio gyvenimo ir veiklos tyrinėtoja dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, knygos „Laiškai apie muziką“ leidėja Danutė Mukienė, Vilniaus žemaičių kultūros draugijos pirmininkė Dalia Dirgėlienė, M. K. Oginskio knygų „Atsiminimai“, „Laiškai apie muziką“ vertėjas Virginijus Baranauskas

Iš kairės: pianistė Eilina Maslakova ir dainininkė, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos profesorė Regina Maciūtė

M. K. Oginskio knygos „Laiškai apie muziką“ sutiktuvė, vykusią Vilniaus mokytojų namuose, dalyviai. Puslapyje panaudotos Alvydo Stričkos nuotraukos

Prasideda MYKOLO KLEOPO OGINSKIO jubiliejinių metų renginiai

VYTAŠ RUTKAUSKAS

Renginio akimirka. Danutės Mukienės nuotrauka

Vilniečių (ir ne vien jų!) dėmesys šių metų sausio 18 d. Vilniaus rotušėje įvykusiame pirmajam šiamečiame M. K. Oginskio 250-ųjų gimimo metinių renginiui „Tėvynės labai įnešu savąją dalį...“ pranoko organizatorių lūkesčius. Gerokai prieš jo pradžią perpildytoje salėje veltui galėjai žvalgytis kur prisėsti, o vėliau – ir laisvo sienos lopinėlio rankai atsiremti nebesimatė. Pagrindinei programos sumanytojai, režisieriai ir vedėjai aktovei Virginijai Kochanskytei beliko tik garsiškai skėscioti rankomis, šypsotis ir atsiprašinėti tų, kurie pasiliko pirmo aukšto vestibulyje ar ant laiptų, taip ir nepasiekę antrame aukšte esančios iškilnių salės durų. Vargu ar M. K. Oginskis 1794 m. balandžio 29 d., stodamas į Tado Kosčiuskos sukilėlių gretas ir duodamas šioje rotušėje savo garsiąją priesaiką „Tėvynės labai įnešu savąją dalį: turtą darbą ir gyvenimą“, būtų pagalvojęs, kad,

praėjus daugiau negu 200 metų, čia taip dėmesingai bus prisimintas jo vardas. Vargu, ar daugiau vilniečių į rotušę buvo susirinkę ir 1792 m. balandžio 16 d., kai čia, palaikydamas ano meto valstybės visuomeninei sanklodai ir valdymui ypač reikšmingą, prieš metus laiko priimtą Miestų įstatymą, M. K. Oginskis drauge su 37 kitais iškiliais Lietuvos bajorais įsirašė į Vilniaus miestiečius, tuo pademonstruodamas aukštuomenės ir miestiečių luomo vienybę sprendžiant valstybės problemas, akcentuojant viduriniojo sluoksniu reikšmę valstybės gyvavimui.

Renginio pradžioje, iškilmingai skambant Rietavo M. K. Oginskio meno mokyklos pučiamųjų instrumentų fanfaroms, į salę buvo įnešta Oginskių vėliava. Jai atsiradus greta M. K. Oginskio portreto, tarp Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos ir Europos paveldo dienų

Puikią renginio nuotaiką palaikė dėmesingi žiūrovai. Alvydo Stričkos nuotraukos

Renginio akimirkos. Renginį veda aktorė Virginija Kochanskytė, koncertuoja Giedrė Zeičaitė, Liudas Mikalauskas, pianistė Šviesė Čepiauskaitė, Emilija Jokūbaitytė, kalba dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Alyvydo Stričkos ir Danutės Mukienės nuotraukos

vėlių, vizualiai buvo paryškintas renginio kontekstas ir Lietuvos istorinės sąsajos su kitomis Europos valstybėmis.

Renginio vedėja Virginija Kochanskytė, vaizdingai apibūdinusi, kokią reikšmę M. K. Oginskio gyvenime turėjo Lietuvos sostinė Vilnius ir nedidelis Žemaitijos miestas Rietavas, pakvietė sveikinti žodį tarti Rietavo savivaldybės merą Antaną Černeckį bei Vilniaus mero Artūro Zuoko patarėją kultūrai Gintarą Sodeiką. A. Černeckis, padėkojęs vienai iš pagrindinių šio renginio organizatorių – Lietuvos muzikų sąjungos prezidentei Audronei Žygaitytei-Nekrošienei – ir vilniečiams, kurie taip gausiai susirinko pagerbti kunigaikščio M. K. Oginskio atminimo, pasidžiaugė, kad šiais metais nemažai įsimintinų jubiliejinės sukakties renginių vyks ir Rietave. Vienas iš jų – paminklo M. K. Oginskiui ir jo palikuonims atidengimas rugsėjo antroje pusėje. Būtent čia, Rietave, Oginskių dėka XIX a. susiforma-

vo unikalūs socialinių pertvarkymų, švietimo, kultūros, mokslo, technikos naujovių židinys, davęs simbolinę pradžią šių procesų raidai visoje Lietuvoje. G. Sodeika Vilniaus savivaldybės mero vardu A. Černeckiui įteikė angelą, linkėdamas, kad šis globotų visus rietaviškių darbus. A. Černeckis atsidėkodamas savo kolegai padovanojo leidinį apie Rietavą.

Įkvepiančiais Maironio poezijos žodžiais renginio dalyvius pasveikino Lietuvos Bajorų karališkosios sąjungos atstovas Perlis Vaisieta. Augančiu visuomenės dėmesiu M. K. Oginskio jubiliejinėi sukakčiai pasidžiaugė A. Žygaitytė-Nekrošienė. Apie nesenstančią M. K. Oginskio polonezo „Atsisveikinimas su Tėvyne“ įtaigą ir jo reikšmę mūsų istorinės atminties puoselėjimui, tapatybės formavimuisi mintimis pasidalijo Rietavo Oginskių kultūros istorijos muzie-

(Nukelta į 48 p.)

Groja pianistė Š Čepiauskaitė. D. Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 47 p.)

jaus direktorius Vytautas Rutkauskas. M. K. Oginskio rašytinio palikimo paieškų ir leidybos lietuvių kalba problemas apžvelgė šių didelių darbų organizatorė ir globėja Regionų kultūrinių iniciatyvų centro vadovė Danutė Mukienė. M. K. Oginskio valstybinės, visuomeninės veiklos akcentus priminė monografijos „M. K. Oginskis: politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija“ autorė istorikė dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė.

Prasmingame istorinės atminties renginyje įtaigiai skambėjo M. K. Oginskio „Laiškų apie muziką“, autobiografinės knygos „Atsiminimai“ ištraukos. Nuoširdūs aplođimentai lydėjo M. K. Oginskio vokaličius ir fortepijoninius kūrinius, kuriuos atliko tarptautinių konkursų laureatai – dainininkai Giedrė Zeicaitė, Liudas Mikalaus-

Renginio dalyviai. A. Stričkos nuotraukos

kas, pianistė Šviesė Čepiauskaitė, jaunoji Rietavo M. K. Oginskio meno mokyklos fortepijono klasės moksleivė Emilija Jokūbaitytė.

Nepastebimai ištirpo pirmajam jubiliejiniam metų renginiui skirtas laikas. Ir netgi jam pasibaigus būreliai renginio dalyvių neskubėjo skirstytis, dalijosi įspūdžiais, mintimis, tarpusavio kontaktais. Pakylėta nuoširdumo ir atgaivos dvasia liudijo, kad kad darbas, kurį atliko tyrinėtojai, kultūros paveldo ir M. K. Oginskio muzikinio

Iš kairės: Vilniaus mero patarėjas G. Sodeika, dainininkė G. Zeicaitė, Rietavo savivaldybės meras A. Černeckis, pianistė E. Jokūbaitytė; Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktorius V. Rutkauskas, Lietuvos muzikų sąjungos prezidentė A. Žygaitytė-Nekrošienė. D. Mukienės nuotraukas

bei literatūrinio palikimo puoselėtojai, davė rezultatus. M. K. Oginskio atminimo kloduose slypi kur kas daugiau, negu biografinės datos, istoriniai XVIII–XIX amžiaus įvykiai, kita statistinė informacija. Iš tų klodų tebetrykšta nemirtinga polonezo „Atsisveikinimas su Tėvyne“ melodija – testamentinis įpareigojimas mums, kad neužsimirštume, kad nesakytume, jog patriotizmo dvasia yra pasenusi, nebeatitinka šiuandieninio modernaus pasaulio elgsenos standartų, kad nepsvaigtume nuo iliuzijų, jog mūsų Tėvy-

nės likimu pasirūpins kitos valstybės.

Tikėkimės, kad šiais, M. K. Oginskio jubiliejinės sukakties metais, turėsime daug progų savęs paklausti, kodėl, įpusėjus trečiajam mūsų LAISVĖS dešimtmečiui, taip katastrofiškai ištuštėjo mūsų kaimai, miesteliai, mokyklos. Kodėl ir šiandien iš Lietuvos aerouostų kyla lėktuvai, pilni su Tėvyne atsisveikinančių tautiečių...

Dainuoja Liudas Mikalauskas, akomponuoja Šviesė Čepliauskaitė. D. Mukienės nuotrauka

Renginio dalyviai ir organizatoriai (iš kairės): Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktorius, V. Rutkauskas, istorikė dr. R. Šmigelskytė-Stukienė, Lietuvos muzikų sąjungos prezidentė A. Žygaitytė-Nekrošienė, pianistė Š. Čepliauskaitė, dainininkai G. Zeicaitė, L. Mikalauskas, pianistė E. Jokūbaitytė, aktorė V. Kochanskytė, Rietavo M. K. Oginskio muzikos mokyklos direktorė Rita Urniežienė, žurnalo „Žemaičių žemė“ redaktorė, muziejininkė D. Mukienė, Rietavo savivaldybės meras A. Černeckis. A. Stričos nuotrauka

Paminklas kunigaikščiams OGINSKIAMS Rietave

PARENGĖ ANTANAS JANIKAUSKAS

Prieš daugelį metų gimęs sumanymas Rietave pastatyti paminklą šio miesto pagrindus XVIII–XIX a. dėjusiems, Lietuvos ekonominei, socialinei ir kultūrinei pažangai daug nusipelnusiems valstybės, visuomenės veikėjams kunigaikščiams Oginskiams, tampa tikrove – paminklas Rietave turėtų būti sukurtas ir atidengtas jau šiais metais.

Paminklo Oginskių atminimo įamžinimui Rietave konkursas buvo paskelbtas 2011 metais. Jis susilaukė didelio ne tik menininkų, bet ir plačiosios visuomenės dėmesio. Konkursui buvo pateikta 14 projektų. Iš jų komisija 2012 m. gegužės mėnesį atrinko tris

Pirminė R. Midvikio sumanimo realizavimo versija (paminklinė skulptūra – priešais simbolinę kolonadą). Nuotrauka iš V. Rutkausko archyvo

Regimanto Midvikio paminklo „Akmeninė gėlė“ projekto maketas. Nuotrauka iš Vyto Rutkausko archyvo

pasiūlymus. Su jais visuomenė turėjo galimybę susipažinti ir už labiausiai patikusius projektus balsuoti Rietavo savivaldybės interneto svetainėje www.rietavas.lt. Tada daugiausiai balsų – 1543 (60,58 proc.) buvo skirta skulptoriaus Valdo Bubelevičiaus projektui „Tėvynės labui“ (fotodailininkas Juozas Valiušaitis). Antroje vie-

Vaizdas į buvusios Rietavo dvaro sodybos parko parterį iš centrinių rūmų vietą ženklinančios kolonados pusės. A. Černiausko nuotrauka. 2014 m.

toje liko 626 balsų (24,58 proc.) surinkęs Regimanto Midvikio paminklo „Akmeninė gėlė“ projektas, o trečioje vietoje – architekto Vytenio Mazurkevičiaus vadovaujamos kūrybinės grupės virtualaus įamžinimo projektas kodiniu devizu „732334“, už kurį buvo atiduoti 378 balsai (14,84 proc.). Konkurso vertinimo komisija (nepilnos sudėties) 2012 m. gegužės 18 d. palankiausiai buvo įvertinusi Regimanto Midvikio projektą, o Valdo Bubelevičiaus pasiūlymui ji skyrė antrąją vietą. Galutinį sprendimą turėjo priimti konkurso organizatoriai – Rietavo savivaldybės taryba ir administracija. Jo laukti teko gana ilgai. 2012 m. Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktorius Vytautas Rutkauskas rašė: „Svarbiausia – išvengti skubotų sprendimų. Nuo šio darbo sėkmės nemaža dalimi priklausys tolesnė Oginskių kultūros paveldo aktualizavimo perspektyva. Ne tikait Rietave, bet ir kituose Lietuvos regionuose. Iki Mykolo Kleopo Oginskio jubiliejinio 250-ųjų gimimo metinių (2015 m.) dar turime trejetą metų...“ Vykstant diskusijoms, kur ir kokį paminklą reikėtų pastatyti, buvo galutinai apsisistota ties R. Midvikio pasiūlymu. Anot šio autoriaus, tai kompaktiškas skulptūrinis ženklas iš granito, kuriame turėtų būti įkomponuoti Oginskiams skirti bronziniai medaliai ir plaketės. Skulptūrinio ženklo pagrindinė kompozicinė dominantė – Oginskių giminės herbo figūra (perskelto kryžiaus ant vartų motyvas). Ji padeda sukurti savitą skulptūrinę formą – „akmeninę gėlę“. Bronzinės detalės – plaketės ir medaliai – turėtų būti įleisti į poliruoto granito paviršių žmogaus akių aukštyje.

Pirminė pagrindinė šio projektinio pasiūlymo nuostata, pasak autoriaus, buvo Oginskių atminimo įamžinimo skulptūrinį ženklą vizualiai glaudžiai susieti su paveldo elementu – buvusių Oginskių dvaro sodybos centrinių rūmų vietą simboliškai ženklinančia kolonada, kad jį abu papildytų vienas kitą, idėjiškai tapdami vertinga vienviene, efektinga dabar ir ateityje – atstacius rūmus. Autoriaus supratimu, vizualinė tarpusavio jungtis kolonadai turėjo suteikti daugiau filosofinių prasmų. Tokiu atveju nereikėtų statyti didelio paminklo, tad planuota pastatyti kamerinio dydžio artimam žiūrėjimui skirtą skulptūrinį ženklą, kuris būtų pritaikytas ir taktiliniam veiksmui (skatinantų liesti skulptūrą), padėtų geriau suprasti šį Oginskių giminės asmenybėms bei jų reikšmingiems darbams įamžinti skirtą mažosios plastikos kūrinį. Paminklą planuota pastatyti fasado kolonados centrinėje ašyje – keturių metrų skersmens apvalioje nau-

Buvusios Rietavo kunigaikščių Oginskių dvaro sodybos parko parterio fontano vietos vaizdas XX a. paskutiniojo dešimtmečio pradžioje. V. Rutkausko nuotrauka

Buvusios Rietavo kunigaikščių Oginskių dvaro sodybos parko parterio vaizdas 2012 metais. V. Rutkausko nuotrauka

jai išgrįstoje aikštelėje. Dedikacinį užrašą planuota iškalti pjedestalinėje dalyje, o priešingoje pusėje įamžinti šio projekto rėmėjus.

Ilgai užsitęsė šio paminklo projekto konkursas, dar daugiau laiko prireikė apsisprendžiant, kur tas paminklas turėtų stovėti. Pirminis autoriaus sumanymas buvo gerokai pakoreguotas – nutarta skulptūrinį ženklą statyti ne prie portiko kolonados, o dvaro sodybos parko parterio centrinėje dalyje – fontano baseino centre. Numatyta rekonstruoti ir patį fontaną. Jam veikiant iš baseino apskritimo į centrą pakreipta žiedinio fontano srovė turėtų tarsi pakylėti į viršų iš vandens iškylančią skulptoriaus R. Midvikio Oginskių herbo motyvais sukurtą „Akmeninę gėlę“. Ji bus 3 metrų dydžio, padaryta iš bronzos ir granito.

Rietavo dvaro sodybos parko parterio fontanas apie 1914-uosius metus. Fotografuota iš rūmų balkono. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus rinkinių

KAUNO ŽEMAIČIŲ BENDRIJAI – 25

JANINA DANIUŠEVIČIENĖ

Nuotraukoje dešinėje: Nijolė Michelkevičienė ir Janina Daniusevičienė prie Kauno žemaičių bendrijos vėliavos

Lietuvos atgimimo metais Telšiuose įsikūrus Žemaičių kultūros draugijai, sujudo ir Kauno žemaičiai. 1990 m. aktyviausieji iš jų – Vytautas Serapinas, Povilas Vitkevičius, Steponas Gečas, Antanas Pocius – sukviėtė Kauno žemaičius į pirmąjį susirinkimą. Tąsyk buvo pilna Mokytojų namų salė (dabar – Prezidentūros patalpos). Susirinkusieji įkūrė Kauno žemaičių bendriją, o jos pirmininku išrinko Povilą Vitkevičių.

Netrukus pagal architektės Marijos Purvinienės sukurtą projektą buvo pagaminta Kauno žemaičių bendrijos vėliava. Greitai po to iš Žemaitijos sostinės Telšių buvo atvežta ir kauniškiams padovanojama Žemaičių kultūros draugijos vėliava.

Jau pirmajame susirinkime bendrijos nariai užsiregistravo, kas kokiame veikloje pageidautų dalyvauti. Nemažai žemaičių susibūrė į folkloro ansamblių. Jį organizavo Vanda Grubliauskienė, o vadovauti kolektyvui buvo pakviesta Nijolė Michelkevičienė. Ansamblių savų repertuarui rinko žemaitiškas dainas, pasakojimus, posakius, eilėraščius. Kai kurioms dainoms žodžius parašė ir melodiją pritaikė pati vadovė. Ji sukūrė ir Kauno žemaičių prisistatymo dainą (himną):

Karū kelės praeji mūs jaunisti,
Su Lietuva kintiejuome vargus,
Bet nedavi gyvenime paklįsti
Žemaitija – gimtuoji žemi mūs.

Priedainis:
Žemaitija, Žemaitija,
Tu visad būsi mona širdyje.

Išblaški viejė puo platūji pasauli,
Bet viel sujungi Kauna bendrija.
Visi, visi puo veina sauli
Dainiūjem tau, brongi Žemaitija.

Priedainis

Su šia daina Kauno žemaičiai pradėdavo visus savo koncertus. Ansamblio tikslas buvo propaguoti žemaičių kalbą, dainas, pa-

V. Aleksandravičiaus sukurtas Kauno žemaičių bendrijos folkloro ansamblio 100-ojo koncerto programos plakatas

Kauno žemaičiai ant Medvėgalio kalno (Šilalės rajonas)

pročius. Koncertavome vidurinėse mokyklose, technikuose, generolo Stasio Raštikio puskarininkių mokykloje, net nepilnamečių kalėjime. Bendrijos susirinkimuose organizuodavome įvairių švenčių programas. Dalyvavome ir Vilniuje organizuotame koncerte „Dainuojau Lietuvai“. N. Michelkevičienė sukūrė scenos vaidelį „Gimė žemaitis“, kuriame dainomis ir pasakojimais pavaizdavo senuosius gimdymo papročius. Šitą vaidelį parodėme Kauno klinikų medikams ir Medicinos mokyklos studentams. J. Daniusevičienė parengė paskaitą „Senovės žemaičių buitis ir papročiai“, kurią ansamblis iliustravo proginėmis dainomis. Savo programą ansamblis parodė ir Tauragėje, Vilkijoje, Prienuose, Skriaudžiuose.

Šis kolektyvas gyvavo 20 metų. 2010-ųjų lapkričio 24 dieną Žemaičių bendrijos susirinkimo metu ansamblis surengė paskutinį koncertą ir atsisveikino su savo gerbėjais. Kolektyvas veiklą nutraukė todėl, kad daugelio jo narių amžius jau buvo pasiekęs aštuoniasdešimt metų ir daugiau, nemažai tų, kurie į jį įsijungė pirmaisiais kolektyvo veiklos metais, jau buvo pasitraukę į Amžinybę. Dainoje gimusi draugystė nenutrūko iki šių dienų – buvę ansambliciai kartu švenčia tradicines Jonines, jubiliejus, vardines, kartu palydi ir išeinančius į Amžinybę. J. Daniusevičienė yra parengusi ansamblio dvidešimties metų veiklos albumą-metraštį.

Kita bendrijos veiklos sritis – paskaitos. Į savo tradicines sueigas Kauno žemaičiai ir jų svečiai renkas mėnesio paskutinį trečiadienį. Jose yra pažymimos svarbios valstybinės, kalendorinės ir kitos šventės, skaitomos įvairios paskaitos. Daug kartų jas yra skaitęs P. Vitkauskas, G. Kuckailienė, J. Dručkienė. Pastaraisiais metais apie žymiuosius Žemaitijos žmones, žemaičių papročius, valgius, buitį pasakoja J. Daniusevičienė. Istorikas Romualdas Zubinas susirinkusiesiems pristato savo parašytas istorines knygas. Į tokius susibuvimus pasikviečiame ir svečių, kurie susirinkusiuosius nudžiugina gražiomis savo dainomis ir pamuzikavimais. Turiningai pažymėjome Kristijono Donelaičio, Maironio metus, 1863 m. sukilimo jubiliejų.

Kas penkeri metai Kauno žemaičiai organizuodavo 1863 m. sukilėlių vado kunigo Antano Mackevičiaus pagerbimą jo nužudymo vietoje. Buvome nuvykę ir į jo gimtinę Kelmės rajone. Sodyba tąsyk jau buvo apleista, pastatai nugriauti. Giminių iniciatyva ten yra pastatytas atminimo paminklėlis ir pasodintas ąžuolynas. Architektė Marija Purvinienė padarė sodybos sutvarkymo projektą. Kauno žemaičiai kreipėsi į Kelmės savivaldybę, kad pagal šį projektą sutvarkytų sodybvietę ir prie vieškelio pastatytų koplytstulpį. 1993 m., minint Kražių skerdynių šimtąsias metines, minėjimo dalyviai, tarp jų ir Kauno žemaičiai, nuvyko į A. Mackevičiaus gimtinę. Telšių vyskupas pašventino kelmiškio skulptoriaus A. Akstino ąžuolinį koplytstulpį, o renginio dalyviai pasodino kartu su savimi atsivežtus ąžuoliukus.

1998 m. bendrijos nario A. Daniusevičiaus iniciatyva Vilkijos apylinkės Ringovės kaime, 1863 m. sukilėlių vado kun. A. Mackevičiaus suėmimo vietoje, buvo suorganizuotas paminėjimas ir pastatytas atminimo akmuo. Žemaičių bendrijos narys Č. Mažeika kartu su draugais J. Langviniu ir A. Bunoku ten, kur buvo suimtas A. Mackevičius, sutvarkė pradėjusį griūti namą.

Vasaros metu Kauno žemaičiai keliauja po Žemaitiją ir kitas Lietuvos vietas. Ekskursijas organizuoja Česlovas Mažeika. Jau aplankyta daug Žemaitijos piliakalnių, muziejų, iškilų žmonių gimtinių, svarbių istorinių vietų. Talkininkavome tvarkant Vembutų piliakalnį, dalyvavome Saulės ir Durbės mūšių minėjimuose.

Kauno žemaičių ansambliciai (sėdi vadovė N. Michelkevičienė)

Aktyvi Kauno žemaičių bendrijos veikloje buvo Ona Auškelytė. Ji ne tik bendrijos, bet ir miesto renginiuose rūpindavosi lietuviams brangių tradicijų išsaugojimu, organizuodavo ekskursijas, mūsų renginius aprašydavo eilėmis, platindavo žurnalą „Žemaičių žemė“.

Labai daug prie bendrijos veiklos prisideda dailininkas ir poetas Vytautas Aleksandravičius. Jo nupieštais lietuviška ornamentika ir simboliais išpuoštais pasveikinimais, šventiniais atvirukais, knygų iliustracijomis džiaugiasi ne tik žemaičiai. Bendrijos suėjimus jis pajavirina savo eilėraščiais, o pasveikinimus praturtina eilėmis:

*„Jei teks suklupti ar paslysti,
Atims galias kaitra, pūga –
Neliksi Tu viena: draugystė
Išties rankas, padės atgauti jėgas.
Ne liūdesio – dainų širdis pilna.
Ar liūtys, ar giedra – jinai išliks jauna.“*

Kauno žemaičiams yra vadovavę: P. Vitkevičius, Z. Žukauskas, R. Staniėnė, J. Pakalniškis. Dabar bendrijos priekyje – Jonas Vitkauskas, o jos metraštininkas – Algimantas Sudaris. Fotojuostose bendrijos veiklą įamžina Vladas Urbonas.

Mes džiaugiamės, kad turime galimybę susirinkę iš to paties krašto kilusių žemaičių būrin prisiminti gimtąsias vietas, pasidalinti prisiminimais ir pabendrauti savo gimtąja motinų kalba.

*„Juk mas veina krauji
Ėr tuos patios žemis
Išauginti esam.
Kuo daugiau berėk?“*

Tai – iš Skuodo rajono kilusio žemaičių poeto Steponas Miltenio eilės.

Publikacijoje panaudotos nuotraukos iš Kauno žemaičių bendrijos ir autorės archyvų. Nuotraukų autoriai nežinomi

KŪRYBINGI IR ambicingi jaunieji Mažeikių atlikėjai

PARENGĖ DOVILĖ
GENTVILAITĖ
NUOTRAUKOS – ŽYGIMANTO
GEDVILOS

Po Mažeikių šv. Pranciškaus Asyžiečio bažnyčios skliautais 2014 m. lapkričio 21 d. vyko graži šviesos, muzikos ir vaizdų šventė. Čia, tarp grakščių bažnyčios kolonų, tą dieną žmonės rinkosi į labdaros renginį, kurio metu įvyko Mažeikiuose dirbančios dainininkės Daivos Gedvilienės (mecosopranas) solinis koncertas, buvo atidaryta jauno fotografo Žygimanto Gedvilos nuotraukų paroda „Pasaulis mano akimis“, koncertavo gabios ir originalios jaunosios muzikės – Viktorija Nociūtė ir Lukrecija Stonkutė. Pirmoji yra Kaune veikiančio Vytauto Didžiojo universiteto Muzikos akademijos Akordeono skyriaus studentė, o antroji – Nacionalinės M. K. Čiurlionio menų mokyklos Muzikos skyriaus teorijos kompozicijos studentė. Kartu su jomis susirinkusiuosius tą dieną džiugino ir koncertmeisterė, vargonininkė, Mažeikių Vytauto Klovos muzikos mo-

Koncerto dalyvės. Ž. Gedvilos nuotrauka

kyklos mokytoja Lolita Sapienė. Pasak Lolitos, nuolatiniai iššūkiai – jos varomoji jėga. Susidarius tinkamai komandai, palankioms sąlygoms ir aplinkybėms, subręsta tinkamiausias laikas pasidalinti viskuo, kas brandinta. Galimybių, resursų ir fantazijos pakanka...

Renginio metu veikusios parodos autorius Ž. Gedvila – Mažeikių Gabijos gimnazijos abiturientas, draugų apibūdinamas kaip žmogus, vertinantis teisybę, kuriam garbės-sąžinės kodeksas – šventas dalykas. Jo fotografijos mokytoja Gražina Plonienė, apibūdindama Žygimanto kūrybą, akcentuoja, kad jis savo kūriniuose jamžina tai, kas labiausiai patraukia jo dėmesį gamtoje, jaunimo renginiuose. Tarp Žygimanto nuotraukų nemažai yra ir jo artimųjų bei draugų portretų. Vaikinas fotografuoja daug, tačiau kūryboje savojo kelio vis dar ieško.

Koncerto metu skambėjo žinomi klasikos, sakraliniai kūriniai, lyriškos lietuviškos dainos, romansai.

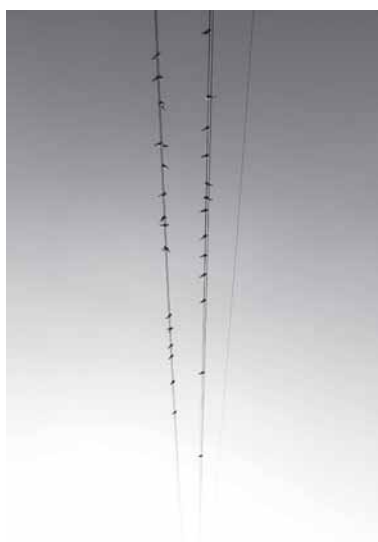
Taigi, kūrybingų, talentingų, ambicingų, jaunų ir gražių žmonių Mažeikiuose yra. Ir šis jų dėka čia įvykęs labdaros renginys – ne pirmas ir ne paskutinis. Kad jis įvyktų, rūpinosi ir Šv. Pranciškaus

Iš kairės: „Vaizduotė“; Daiva Gedvilienė ir Žygimantas Gedvila renginio metu. Ž. Gedvilos nuotraukos

Asyžiečio bažnyčios klebonas Zenonas Degutis, Barbora Gedvilaitė, Gintautas Gedvila, Aidas Gruodis, Ilona Jurkuvienė, Viktoras Mačernis, Vidmandas Stonkus, Ela Urbonienė, Artūras Širvaitis, Daiva Štikonaitė, Romas Venclovas, Alma Tupikienė, Daiva Radvilienė, Birutė Šneideraitienė, Alvydas Balčiūnas, Robertas Jokubauskas, Jantina Poškienė, Adėlė Terzienė ir... tiesiog Modestas bei Onutė.

Ž. Gedvilos nuotraukos (iš viršaus): „Kelias į rytojų“ ir „Gėrio lašelis“

DAIVA GEDVILIENĖ APIE SAVE:

„Esu žmogus, gyvenantis tarp žmonių, žinanti savo pašaukimą, atliekanti mėgiamą darbą ir man likimo paskirtą misiją kurti žmonėmis. Gyvenime ne kartą teko ieškoti savojo aš. Esu kūrėja, bet ne meno vergė ir ne vergaujanti. Kai svajonės virsta realybe,

kurių siekei, gyvenimas įgauna prasmę. Tada viskas, kas nutinka ar supa tave, įgauna kur kas optimistiškesnių spalvų. Gyvenu vis ieškodama to, kas nauja ir prasminga. Sukaupia patirtimi, išmintimi dalinuosi su manimi patikėjusiais žmonėmis.“

Renginio plakatas

1996 m. birželio 1 dieną į Dainavos ir Gintauto Gedvilų šeima gaudrus atnešė Žygimantą. Jau tada buvo galima įtarti, kad šis vaikišs ieškos sau vietos po saule įvairiose srityse, nes kiekvienas žmogus nuo gimimo apdovanotas neįprastais talentais, kurių dažnas nepastebi.

Žygimanto dar neilga biografija paženklinta įvairiais iššūkiais: lankė karatė ir krepšinio treniruotes, neilgam buvo užsukęs į dailės mokyklą, savo judesius mikiūno šokių kolektyve.

Pirmieji prisilietimai prie fotografijos, kaip ir daugumos, buvo spartgėjimas „mulinuokė“ ir džiaugsmo akimirks, kad kažkas pavyko...

Prieš du metus, atėjęs į MTKC fotografijos būrelį, Žygimantas išbandė analoginės fotografijos galimybes senelio padovanotu juostiniu fotoaparatu. Bet šiuolaikinis gyvenimo tempas ir noras greičiau išvysti fotografinį vaizdą, pastūmėjo jį link skaitmeninės fotografijos.

Dabar Žygimantas fotografijos pagalba gali įamžinti tai kas jam idomu: dangaus grožis įvairiu paros ar metų laiku, mažo pasaulio stebuklai, mėgstamų renginių akimirks, artimųjų bei draugų portretai.

Kol kas jis dar „nardo“ savo žauro kūrybinėse paieškose, bando įžvelgti tai, ko galbūt nemato kiti, surasti tai kas būtų miela jam ir tiems kas mato jo darbus nuotraukose.

Mielas žiūrovo, nevertink šiu darbų labai griežtai, nes tai tik vienas iš pirmųjų bandymų kartu su tavimi pasidžiaugti tuo ką Žygimantas pastebėjo pro savo fotoaparato vaizdo ieškiklį...

Fotografijos mokytoja Gražina Plonienė

Renginio reklaminiame leidinyje – trumpai apie parodos autorių Ž. Gedvilą ir jo kūrybą

CĪRULIELIS

Skouda rajona savēvaldībēs bēblioteka, katrā vaduovaun Grušos Juons, paskotēnēs metās – dēdliausis žemaitiu kalbuos sergietuos rajonē. Anuo ēr kētū tuo rajona aktīviū Žemaitiu kultūras draugējēs Skouda skīriaus nariū inicetīvo čē īr organizuojemē žemaitēškā rašontīū literatu kūribas konkursā, leidamas žemaitēškas poezējēs ēr pruožas knīngas. Preitū metu pabaiguo skoudēškē spaudā pradiejē rēngtē vākams skērta žemaitiu kalbuos skaitēniū knīngelē – poezējēs ēr pruožas rinktēnē „Cīrulielis“, i katrou īr itraukta ivairiūs Lietuvuos regējuonūs gīvenontīū žemaitiu kūrēnelē, skērtē vākams. Tou knīngelē rēktavuo jau ne vēina knīnga žemaitiu kalbo ēšleidēs rašītuos, dramaturgs, Skouda Žemaitiu tētra vaduovs, bēbliotekininks Untulis Edmuds. Anam paded būrielis kētū rajonē gīvenontīū žemaitiu kalbuos ēr literatūras žēnuovu.

Spausdēnam pluoštīeli tam spaudā rēngamam leidēniou atrinktū eilieraštīu, pruožas kūrēnieliu, patarliu, priežuodiu, mēslīū, žemaitiu ēšsērēiškēmu ē Untolē Edmunda parēngta trumpa žemaitiu žuodīnīli.

Trīs vēštālē

Vakar palei Brēsīaus būda
Trīs vēštālē rada grūda.
Brēsīos tik pakapt tou grūda
Ē pašmorkšt i sava būda!

Lēngvėnienė Birutė, Rėitavs

Gaidīs šonis pamuokėna

Kėimē bova būrīs vēštu
Ē do šunis neprērēšto.
Bova jaunē, tēktā drūktē
Ē nuoriejē baisē dūktē.

Īgēnē i miedi katē –
Vėsas vēštas ēšsėlakstē.

Žemaitē švėntie „Skamba, skamba kankliai“ Vilniou. Ambrasūna Lina portėgrapėjė

Kėimē kėla tuoki lerma,
Ruodies, kad čē tēkra ferma.

Gaidīs šonis ka pamatē,
Tujaus skiauterē pastatē.
Gēnē šonis lig pat būduos
Ē pragīda kap pablūdēs.

Šonis baisē sosėgieda
Ē i būda atsėsieda.
Daugiau vēštu nebgainiuos,
Tik nu lapīu keravuos.

Nuors vēštītē tou gėrdiejē.
Vuos ēš kiaušiu ēšrėitiejē,
Pri šonū i svetius tres
Ēr ēš anū bliūda les.

Mosteikienė Adelė, Skouds

Aduomielis ē katėnielis

Skaitē knīnga Aduomielis.
Šast pri šuona katėnielis.
Taukšt so letėno par lapa, –
Pelē Murklīs mat pamatē.
Barē Murkli Aduomielis:
–Ta pelelē netēkra –
Paveikslėlie nopiešta.
Jėgo nuori pagainiuotē,
Marš i rūsi papeliuotē.
Je nesnausi, nemėguosi,
Tėn linksmā patoncevuosi.

Diekontienė Bruonė, Skouds

Zoikė nalaimė

Biega zoikis par kėmsīnē,
Anam kuojēs sosėpīnē.
Keberiuokšt, ē gol vargšielis,
Net nebatmėn, kor skobiejē.

Šarka matē ton nalaimē
Ē ēš zoikē pasėšaipē:
– Gal sermiega tau patėistē,
Vuo gal daktara pakvėstē?

Ežīs sekē ton dalīka
Ē ont šarkas ons sopīka:
– Ka ē aukštā to lakiuoji,
Gal lėkėms pakėštē kuojē.

Česnauskienė Genovaitė, Rėitavs

Parmėrkės vakars

Parmėrkės vakars, šlaps ligi siūla.
Klopdams raiľiuo po karkľinus, pro lonka.
Nieks nabageliu nakvinės nasiūla
Viesols ĩsiotės dā skaudė aptronka.

Vėsos pajoudės slenk sosėtraukės.
Bėjė net patėis mėnkiausė šešielė.
Nadrousos, bokštos; anuo nalaukė –
Truopnė i garbanas viel ėsėvielė

Varnas pliuotkerkas, dar ė pelieda.
Pėktās veizuolās veizas neduoras.
„Lai railėnie, kuokė baisė ėe bieda?
Pasėromstĩdamas i medėnės tvuoras...

Parmėrkės vakars, šlaps ligi siūla.
Klopdams raiľiuo po karkľinus, pro lonka.
Nieks nabageliu nakvinės nasiūla
Pasėokatĩk, nuors to ėstėisk ronka...

Kuršitė Renata, Švėntuojj

Pasaka aple vuora ė mosė bluogiokė

Kėta karta givena mosė bluogiokė ė vuors. Vėina grāzi rĩtmeti vuors pradiejė nertė sava tinkla. Atsėkielė anuo sosiedė mosė. Ana somėslėjė paerzintė vuora ė soarditė anuo tinkla. Atliekė ė saka:

- Svėks, vuorė. A galio pakuolĩtė tava tinkla?
- Kuolĩk drōsė!
- Tava tinklos dėdlė bjauros, – sošoka mosė ė noskrėda atsėneštė lapu. Atsėnešė lapu ė sometė anus i vuortinkli. Vuors dėdlė sopĩka. Kėta dėina – viel tas pats. Ė dar kėta dėina... Vuors somėslėjė ėšsėaiškĩntė, dėlkuo ana tėp dara. Mosė paaiškėna:
- Eso bluogiokė, dėltuo tėp dariau ė tuoliau darĩsio.
- Nu tuo laika vuors paskelbė mosė kara. Ner tinklus ė gauda vėsas bluogiokės mosės ėš ellies.

Alonderitė Rasa, 9 metu omžiaus. Kretinguos rajuona Darbienu gėmnazėjės Pėlėkalnė pagrėndėnė ogdĩma skĩrios

Vasara

Ramos vakars. Saulelė palėngvė topas i Latvėjės mėškus. Mie-diu lapā nebrot. Musiet, anėi nu dėinuos karštė paėlsa. Vo eglės, parsėsvierosės par tvuora, ciekauė žvalguos aplinkou. Laumės jau pradiejė dongstĩtė baltas druobolės ont pelkiu ė prūda. Ė žiuogā atkota. Ėršk kap pasiotė.

Tik kels tuoks ramos. Nieks nebvažioun, nieks nebeit. Ons kap

Priš koncerta. Ambrasūna Lina portėgrapėjė

kuoks pėlks kaspėns, notėists nu kalnalė ligi vėiškėlė. Šiou vakara ons mums bus „opės“. Basuom kuojeliem bangousem tas šėltas ė švelnės, pėlkas kelė dolkės. Vuo kėta vakara darĩsem ėš anuo knĩnga, pasėjiemė lazdas, rašĩsem raidės, paĩšĩsem paveikslelius...

*Sorėktavuota pagal skoudėškės
Mončienės Eldiuonės pasakuojėma*

Vakars

Vina labā gražu ir tĩku vakara aš ĩšėjau unt Girgždūtis kalna žibotiu parsinešti. Tuolĩ laukūsė buvo girdieti kap glegen gervis, burbuliũ tetervinā. Sauli dā pro miškus apšviti žemi. Mona mažuo širdelie buvo švėnti. Aš ėjau par miška, tuoki gražu ir kvepunti, kon tik praždĩsuiom pavasariniem gėliem. Skĩniau tuokias gležnas gėlikis, katras mes žibotėm vadĩnam. Tik ĩsijaučiaũ, kad kap mat pradiejau traukti daina. Labā džiaugias, kad gimiau tokiam gražiam krašte. Noriečiũ, kad tokiũ gražiũ vitu nieks naišdraskĩtu ir vina dĩna anũ nepaverstu savartĩnu...

Saunoriutė Sandra, 14 metu omžiaus.
Telšiũ rajuons, Varnė, 2007 metā

Senė svajuonė

Vėina karta sienis ėjė paopio. Veiz – pilė plaukiuo netuol kronta. Pamėslėjė sau, ka rėk notvertė ton pilė ė parsėneštė nomėi. Ana pridies dėdliũ kiaušiu. Pakėšio anus po vėšto, palaikĩsio puora nedieliu šėltuo truobuo ė ėšperies mon daug mažũ pilũtiũ. Sosėdiesio anus i kepelĩuša, nonešio i torgo ė pardousio. Vėsė džiaugsės, pėrks. Aš gausio pėningũ, nosėpėrksio naujus tũbus žėimā. Je gerā pavĩks, pamieginsio dā ė senĩsius pardoutė, rasĩnt gausio kuokė grėvėna. Tėp bemėslĩdamas sienis pradiejė dainioutė:

– Pilė, pilėlė, kor tava vākutė, pilė, pilėlė, kor tava nomelė?..
Tuo muomėnto pilėlė pasėsoka i anuo posė.

(Nukelta i 58 p.)

(Atkelta iš 57 p.)

„No mōn šendėina pats pondėivalis paded“, – apsedžiaugė sienis. Tik veiz – pilė pakėla, paplast paplast ė noliekė. Sienis pakielė ronkas aukštīn ė nosėmėnės ištārė:

– Tūba, mōna tūbā noliekė...

Daržininks Vėlios, 10 metu omžiaus. Kretinguos rajuona Kūlupienu Valončiaus Muotiejaus pagrėndėnė muokikla

Kas aug, vuo kas mažie

Netuolėj nu Naujuosės Akmenės ĩr tuoks kalns – Luokava vadėnams. Tėn ĩr mona gimtuosės vėitas, dėltuo aple tou kalna eso daug gėrdiejosi.

Vaikīstie mums liuob pasakuotė, ka tėn vaidenas ė laumės gīven, vuo pačiuo kalna vėršūnie ĩr dėdėlie skīlie, pruo katrou pats vel's gal ėšlīstė. Vuo kumet pri tuo kalna liuobam novažioute, šiorpolė par kūna liuob biegs. Baisė jau didilis ė baisos tas kalns mums atruodė.

Biega metā, mes auguom. Jau eso dėdėlė. Dabā mes tėp pat novažioujam pri Luokavas kalna, bet ons jau nebaisos ė vėsā nedėdelis baatruoda. Tėp jau ĩ: ka žmuonis aug, anėi dėdie, vuo kalnā, žmuogou augont traukas ė mažie...

Beniušitė-Gerulskienė Aurelėjė

Ūkininka pati ė obags

Ūkininka pati, pasėlėkusi vėina nomėi, vėrė pėtus. Katėlė borboliava kuopustīnė, šalėp šotėnuos kāp rėikint nopenieta žousės. Muotrėškā prėsėrėikė noliekė pas sosiedė. Bet ėe līg tīčiuoms ėš kažkor ĩ nomus atklīda obags ė pradiejė puoteriuotė. Gaspadėnė, neblaukdama, kol tas bėngs puoteriuotė, atėdevė anam ėšmalda ėr ėšsėskobėna pruo doris. Tou štruopo obags, pabėngės puoterus, apsėžvalgė aplinkou. Pamatė bėngontė šotintė žousi, kapt anou ož spronda, švėlpt ĩ sava terba ėr – pruo doris.

Bėdams kelalio, sosėtėka ėš sosiedės pargrīžtontė šeimininkė. Sostuojė ė anuos klaus:

–Gaspadėnėlė, a tamsta nepažīsti Gargasātės, katra nesenė parsėkraustė ėš Šotėntovėškiu suodas ĩ Terbėškiu ūki?

Ūkininka pati netoriejė ėiesa vestė ruodas so obago.

–Ėk to nu mona galvuos, aš nikuokiuos Gargasātės ėš Šotėntovėškiu suodas nepažīsto ėr aple Terbėškiu ūki nieka neso gėrdiejosi!

–No, jėgo tėp, tā so Dėivo, gaspadėnėlė! Atsėsvėikėnau geroujo, – pasakė obags ėr nopiedėna sava kelės.

Ūkininka pati tiktās parėjosi nomėi ė nebradosi šotintovė žousėis, soprata, kou tas obags anā nuoriejė pasakītė. Būtom biegosī anam ėš paskuos ė tou žousi atiemosi, bet tuo jau ė kuojės bova atausosės. Dā ėlgā ana negaliejė ožmėrstė, ka tėp lėngvė ėš sava ronku paleida Gargasātė ėš Šotėntovėškiu suodas.

Papuerėna skoudėškis Untulis Petros, gėmės 1922 metās

ĩ šventė – karto so mamītiem. Ambrasūna Lina portėgrapėjė

Atsėsvėikėnėms

Džesė bova posiau kuoli, posiau vėlkšonė veislies mėšrūnė. Aš karto so anou ožaugau ė baisė anou miliejau. Tonkė, ožrėsės pavadieli, vediuojaus anou pri Bartovuos ė Loubas, miesta parkė, kartās vedo ožklīsdavuov ėr ĩ Trūbakiū mėška pagrībautė ė paougautė. Namuoko nie apsakitė, kuoki ana liuob būtė laiminga so monėm vākštuiodama. Vuo kumet, parvedės nomėi, anou liuobo prirėstė ont linciūga pri būduos, griaudiuom akim ĩ muni liuob veizietėis ė ronka laižītė, ligo atsėprašėnietom, nuors tou muomėnto aš pats jautiaus žiaurė priš anou kalts.

Metā biega. Aš augau didīn ė didīn, vuo Džesė ėjė senīn. Anuos duntis pradiejė klėbietė, krėstė laukuon, akimis mažā beregiejė... Ė atėjė ta baisi dėina, kumet monėi so tievelės par vasaras atuos-tuogas teka ėšvazioutė vasaruotė ĩ svetėma Norvegėjės krašta. Sunkė bova atsėdėivavuotė so Džesė. Ana tuokiuoms skausminguoms akimis ĩ muni veiziejė ėr inkštė, ligo dėdėlė bieda nojausdama. Aš anou dailė pagluostiau par galvelė ė pagoudiau sakīdams, kad pu mienėsė parvaziouso nomėi pas buoėelius, vuo toukart vesiuos anou pasėvākštuiotė vėsa dėina. Džesė, nuoriedama monėi pasėgerintė, draugėškā pavėzgėna oudėgo.

Mienou Norvegėjuo praliekiė greitā. Daug ėduomībiu pamatiau, kelto par jūra plaukiau. Vuo ka vaziavuom nomėi ėš Vėnspėlė, šėrdės krūtėnie natėlpa, aldabėjuos; tėik nuoriejau kou greitiau parvazioutė nomėi. Kumet tievū mašina ĩvaziava ĩ buoėiaus kėima, tujaus pat pouliau pri Džesės būduos. Ėš tuolėi matiau anuos ėškėšta laukuon galvelė. Apsėdžiaugiau, mėslėjau, kad šonielis mo-

nės lauk. Pribiegau artin, eštėisiau ronka, nuoriedams pagluostītė, ēr apmėriau... Džesė bova šalta ē sostingosi i kaula. Tou muomėnto besėleidoti saulė monėi pasėruodė padabni i joudū siūlu kamulielė.

Kėta dėina aš ē buočios ešvežiev Džesė i Lėksūdės kaimė esontė buočiaus žemė, ē tən, šalėp šaltalonkiu krūmalė, palaiduojuv šonieli. Kėtuo posie anuos kapelė padėigiau jauna vėišnelė, kad Džesė, pavasarė solaukosi, galietom džiaugtėis anuos baltās žėidėlės.

Račkos Auksios, 13 metu omžiaus. Skouds, 2011 metā

SENUOLIŲ ĖŠMINTĖS (patarlės, prižuodė)

Nemesk kelė diel takelė.

Nu vėlka biegdams ont meškuos neontpolk.

Miešla krūva apein ne diel baimės, vuo diel smarvės.

Kuožna pošelė sava mėškeliu uoš.

Žuodis žvėrblio ešlek, jautio parlek.

Kas pakėlst so gondrās, tas topas so varnuom.

Nesėdžiauk radės, nekriuok pametės.

Nesogavės meškuos, nedalinkės anuos kailio.

Kas pažadieta, tor būtė eštesieta.

Geriau žvėrblis sajuo, nego brėidis mėškė.

Veršio nebliuovės, jautio nebaubsi.

Kėta ešklausik, bet ēr sava pruota nepamesk.

Akies – kap šėlks, ož akiū – vėlks.

Prėėjė vuožis lėipta gāla.

Daug žėnuok, mažā plepiek.

Geriau paklausītė pruotinga žmuogaus pabarėma, nego dorniaus pagirū.

Geriau so ešmintingo pamestė, negu so dornio atrastė.

Atsargoms – pruota diedė.

Daugiau pruota – mažiau poikībės.

Siūluoms tavuors pėgos.

Lašos pu laša akmėni prataša.

Priš vieji nepapūsi.

Vėinuo vėituo goliedams ēr akmou apkerpie.

Dėrbk tou, kou muoki, sauguok tou, kou turi.

Mislės

Teisingė atsakimā ir užrašītė skliaustūs – rėk skaitītė eš dešėnies posės i kairė.

Dvėm pupuom vėsus laukus apsie – (sikā).

Kas aug be šaknū? – (uomka)

Žali vėštelė ont kiaušės sied – (ėvlob)

Vasara baguots, vuo žėima plėks – (si-deim)

Puiki panelė. Kas i anou paveiz, tas graudė apsėkriuok – (ėlobėc)

Kas ir be žėidū? – (sitrapap)

Nei eš lauka, nei eš vėdaus – (sgnol)

Ož arkli aukštėsnis, ož kiaulė žemiesnis – (snlab)

Žali žuolie, bet ne žuolie, so oudėgo, bet ne pelie – (stsūpouk)

Rauduons gaidīs pu slėnkstio luo – (si-vužiėl)

TĖP SAKA ŽEMAITĖ

Be pruota pruotings.

Dėdėlė mažos.

Baisė gražos.

Piningū torio gīva biesa.

Tas šetuoklė zbrainos kap kuoks nakabis.

Šėtranė, kou dirbi?

Kuo žvėngi kap Zabuora komele?

Gīslink eš če kou mitriau, pakol šuonu neėdavė.

Je Pondėivou apieras apieravuosi, tā ēr ons tavės neožmėrš.

Papruobėjau notajītė (noramintė).

Patimėjau, kad tas, kor pardaug dība-vuojės, tas grėtā nosėsparda.

Mėršto žemīn.

Ka diejau eš kuojės.

Vuos tik bėtės ešpirė, tujaus pat zūbā sotėna.

Šėp ne tėp nosėjuovėjau tou kloika.

TRUMPS ŽEMAITĖSKU ŽUODIU ŽUODINIELIS

A

Abelis – mulkis

Abraks – riekė

Alasos – triukšmas

Alkierios – gerasis kambarys

Andeliuotė – prekiauti

Apėntās – vėl

Apieravuotė – paaukoti, atiduoti

Aplamis – puskvailis

Ašuoklė – serbantai

Atsėjuovītė – atsikratyti

(Nukelta i 60 p.)

Šventie. Mukienės Danutės portėgrapėjė

Šventie. Mukienės Danutės portėgrapėjė

(Atkelta iš 59 p.)

B

Baisė – labai
Barva – spalva
Blezdinga – kregždė
Boužė – svarstyklės
Brīlios – skrybėlė
Bubilis – beturtis
Budinks – namas, pastatas
Būdavuotė – statyti
Budīnė – laidotuvės
Burkuons – morka

C, Č

Cėravuotė – adyti
Ciongs – skersvėjis
Ciucocė – teta
Cīrulielis – vyturėlis
Čierčioks – degtukas
Čerauninks – burtininkas,
kerėtojas
Čīdītėis – šaipytis
Čiepitė – skiepyti
Čieps – skiepas
Čiokors – kraigas

D

Dėcėns – peilis kiaulėms
pjauti
Druobīnas – kopėčios
Druotės – viela
Dėstės – priežastis
Dībavuotėis – plūktis
Douršliuoks – kiaurasamtis

G

Gvaltas – gelbėkit
Gruobā – žarnos
Grībelė – vaistų piliulės
Gražuotė – grūmoti
Gėmbė – pakaba

J

Jebėntās – negali būti
Jiekšis – kirvis mėsai kapoti
Jutrīna – įleidžiama spyna
Jopelė – suknelė

K

Kaištė – skusti
Kalmautė – rūbų pakaba
Kana – bidonas
Kanelė – bidonėlis
Katietė – kudakuoti
Kavuonės – slėpynės
Kavuotė – prižiūrėti vaiką,
slėpti
Kvaukė – lėlė
Kriuoktė – verkti
Kuisis – uodas
Kriupis – rupūžė, nedidelis
vaikas
Kujātis – plaktukas
Kiurkīnė – landynė
Kinis – kiaulės migis
Karakāls – rakandas
Kalvarats – verpimo ratelis

L

Luinīs – ištiža, vėpla
Labsardaks – veltėdis
Liurbis – netikėlis
Liurškietė – pliaukšti niekus
Ledžingas – pačiūžos
Lėnciūgs – grandinė
Lopats – skuduras
Lopatīns – skudurynas, pa-
dėvėtų rūbų prekyvietė

M

Mačītė – padėti
Malka – didelė krūva
Malkele – maža krūvelė
Morza – veidas

Musintās, musiek – tikriausiai
Mėnavuotė – minėti
Melnīcė – malūnas
Melninks – malūnininkas
Miemis – ištiža

N

Nertėnis – megztnis
Noknėbtė – nulinkti
Nuotnierės, nuotrīnės – dil-
gėlės
Novuoktė – nuvalyti
Nakabis – netikėlis, pikta
dvasia, velnias
Nėkiavuotėis – nikiotis,
ožuotis
Narava – užgaida
Nažutka – liemenė

O

Oksos – actas
Oterninks – antradienis
Ožvardėjėms – pavadinimas
Ožsėmėslėjėms – užsima-
nymas
Ožtėktė – užkliūti
Onštėktė – atspėti

P

Pačimiero – kaip tik
Paišielis – pieštukas
Paišītė – piešti
Pakajos – ramībė, rūmų
kambarys
Pamačītė – padėti
Parasuodninks – skėtis, liet-
sargis
Pasėlervintė – apsimesti iš-
tūzusi, nieko negalinčiu
Pastrajė – išėiginiai rūbai
Pilė – antis
Pormuons – vežikas
Portėgrapėjė – fotografija
Puomninks – paminklas
Puopūtė – nuospauda
Putbals – kamuolys

R

Ratā – vežimas
Ratavuotė – gelbėti
Rėjės – rogės
Rėbas – šonkauliai
Rokoutėis – kalbėti
Ruokunds – pokalbis

S

Sptriuotė – žiūrėti

Spierė – greitai
Struova – patiekalas
Suodnos – sodas
Suoda – kaimas
Staibis – blauzda
Spuotkielis – lėkštutė

Š

Špėkuolā – akiniai
Šmuots – daug
Šabalbuonā – pupelės
Šalberka – liemenė
Štīvs – stiprus
Švaks – blogas, prastas, nie-
kam tikęs
Šiepalis – spintelė
Šieps – spinta

T

Tapšans – kušetė
Tekinis – ratas
Trepės – laiptai
Trinka – kaladė
Truopnos – patikimas
Tūbā – veltiniai

U

Uzbuons – ąsotis
Uknuolis – pasagos vinis
Vadaluotėis – valkiotis
Vadala – valkata
Vagorklos – agurkas
Večerė – vakarienė
Vedo – mudu abudu
Veizuolā – akys
Vėdelčios – šakutė
Vuo – o
Vuožka – ožka
Vuodītė – kenkti
Vierītė – tikėti
Vepelė – veidas

Z

Zapluots – atlyginimas
Zgrebnos – kruopštus
Zlastės – pyktis
Zūbā – lūpos, dantys
Zopė – sriuba
Zilka – meškerės valas
Zoslans – suolas

Ž

Žėbelė – ištiža, vėpla
Žekės – kojines
Žekiets – švarkas
Žabtā – žiaunos, nasrai

Žemaitiškų knygų lobynas

DANUTĖ MUKIENĖ

XIX a. pab. – XX a. pr. susiformavus bendrinei lietuvių kalbai, bandymų rašyti ir leisti grožinės literatūros knygas, periodinės spaudos leidinius žemaičių kalba būta nemažai. Giliausią vagą šioje srityje prieškario ir Antrojo pasaulinio karo metais išvarė Žemaitijos krašto kultūros žmonės, telkęsi Telšiuose apie čia 1925 m. kovo 18 d. pradėtą leisti Žemaičių (vėliau – Telšių) vyskupystei skirtą Telšių katalikų veikimo centro laikraštį „Žemaičių prietelius“ bei Antrojo pasaulinio karo metais ėjusį periodinį laikraštį „Žemaičių žemė“. Šiuose leidiniuose savo kūrybą žemaičių kalba skelbė poetai Stasys Anglickis, Pranas Genys,

Petras Gintalas ir keletas kitų autorių. Leidiniuose buvo gana dažnai polemizuojama ir žemaičių rašybos bei grožinės literatūros temomis, spausdinami kiti žemaitiški tekstai. Minėti autoriai anuo metų sudarė žemaitiškai rašiusių kūrėjų branduolį. Jų iniciatyva buvo sumanyta sudaryti kūrybos antologiją „Žemaičiai“, kuri Kaune išspausdinta 1938 metais (sudarė S. Anglickis).

Literatūriniam darbui žemaitiškai rašančius autorius anuomet skatino ir Žemaitijos sostinėje Telšiuose prieškario metais įsteigtas Žemaičių muziejus „Alka“ bei šiame mieste veikęs Žemaitijos mokslo ir meno centras. Jo Žemaičių tarmės studijų sekcija buvo parengusi žemaičių rašybos taisyklės, kurioms pritarė ir iškilus ano meto žemaičių kalbos specialistas profesorius Antanas Salys.

Pokario metais žemaičių kultūrinis judėjimas nebuvo toleruojamas. Dalis anksčiau jame dalyvavusių kūrėjų karo metais žuvo, kiti, baigiantis karui, pasirinko emigrantų dalį, likusieji, tarp jų ir S. Anglickis, laikinai susitaikė su „tylenių“ vaidmeniu.

Nauja žemaičių kultūrinio judėjimo banga atsirito kartu su Lietuvos Atgimimu. Istorikų ir kultūros darbuotojų pradėtos rengti mokslinės konferencijos, žmonių domėjimasis krašto istorija, siekis atgaivinti tradicinę kultūrą, ją puoselėti ir populiarinti paskatino įkurti Žemaičių kultūros draugiją ir Žemaičių akademiją. 1991 m. vėl, kaip ir prieškarį, Žemaitijos regione leidžiamuo-

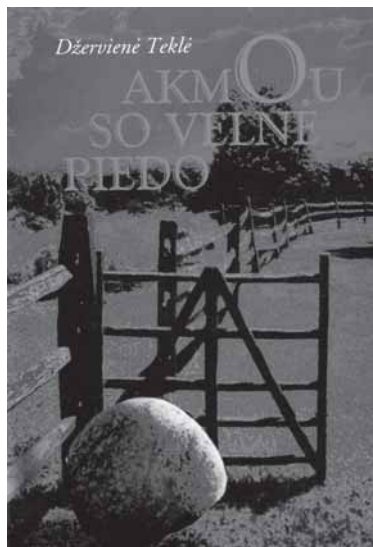
se rajonų ir miestų laikraščiuose pradėjo atsirasti žemaičių kalba parašytų tekstų. 1991 m. vasarą Palangoje buvo įsteigta Žemaičių kultūros draugijos redakcija „A mon sakā?“, kuri 1991–1993 m. leido šios draugijos mėnesinį laikraštį „A mon sakā?“. Jis 1993 m. pabaigoje buvo reorganizuotas į periodinį istorijos, kultūros ir švietimo žurnalą „Žemaičių žemė“ (pirmasis jo numeris vadinosi „Žemaitija“) ir yra leidžiamas iki šiol. Dabar tai Žemaičių akademijos, Akademinio žemaičių jaunimo korporacijos „Samogitia“ ir visuomeninės organizacijos Regionų kultūrinių iniciatyvų centras leidinys. (Anksčiau žurnalą leidusi Žemaičių kultūros draugijos redakcija ir Žemaičių kultūros draugijos informacinis centras 2004 m. buvo reorganizuoti į visuomeninę organizaciją Regionų kultūrinių iniciatyvų centras.)

„A mon sakā?“ laikraščio ir žurnalo „Žemaičių žemė“ leidėjai nuo pat savo veiklos pradžios didelį dėmesį skiria žemaičių tarme ir patarmėmis parašytų knygų leidybai. Jų iniciatyva dar 1991 m. pradžioje Palangoje buvo surengtas seminaras regiono žurnalistams, Žemaičių kultūros draugijos nariams žemaičių rašybos klausimais. Jame svarbiausią informaciją apie žemaitiškos rašybos pagrindus pateikė Šiaulių universiteto docentas kalbininkas Juozas Pabrėža, tais pačiais metais kartu su profesoriumi

(Nuketla į 62 p.)

Žemaitiškos poezijos antologijos „Sava muotinu kalbo“, Teklės Džervienės kūrybos knygų „Akmou so velnē piedo“ ir „Žali žuolelė“ viršeliai (visų jų dailininkė Deimantė Rybakovienė)

(Atkelta iš 61 p.)

Aleksu Girdeniu parengęs ir išleidęs „Žemaičių rašybos patarimus“, kurie 1998 m. buvo papildyti ir išleisti pakartotinai („Žemaičių rašyba“, Vilnius-Šiauliai: RKIC). Šio leidinio tekstai yra paskelbti ir žurnale „Žemaičių žemė“, o elektroninė leidinio versija – interneto leidinyje „Žemaitija“ (žr. <http://www.samogit.lt/KALBA/raspamatai.lt.htm>).

Šios knygelės pratarmėje jos autoriai rašo:

„Nuo pirmųjų „Žemaičių rašybos patarimų“ pasirodymo praėjo dar ne taip daug metų, bet jau galime džiaugtis, kad sėkla, pasėta ta knygele, krito į gerai parengtą dirvą. Kelerius metusėjo žemaičių laikraštis „A mon sakā?“, dabar turime puikų žurnalą „Žemaičių žemė“, žemaitiškai išspausdinta rimtų grožinės literatūros kūrinių – jų leidybą gražiai vainikuoja poezijos rinkinys „Sava muotinu kalbo“. Ar prieš kokį dešimtmetį galėjome ir pasvajoti, kad tiek daug žemaičių (šiek tiek gaila, kad beveik visi jie – šiaurės žemaičiai...) rašo eilėraščius – ir ne tik humoristinius, ne tik proginius – savo tikrąją gimtąją kalbą? O jeigu kuria kalba rašoma tikra poezija, tai geriausias įrodymas, kad tai kalbai lemtas ilgas ir gražus gyvenimas...“

Rengdami šią naują „Žemaičių rašybos pamatų“ (jau ne „patarimų“, o „pamatų“) knygelę stengėmės atsižvelgti į visą patyrimą, sukauptą rengiant minėtuosius leidinius ir į kritines pastabas, pasakytas ir rašytiniu, ir gyvu žodžiu; bandėme, kiek pajėgėme, pasiremti ir savo pačių stebėjimais. Todėl šį kartą mėginame neapsiriboti vien „grynosios“ rašybos dalykais – stengiamės atkreipti skaitytojo (ir būsimą žemaičių rašytoją) akis ir į tuos fonetikos, fonologijos bei gramatikos, žodyno dalykus, kurie svarbūs žmogui, bandančiam rašyti žemaitiškai, bet specialiai nesigilinusiam į visokius smulkius gimtosios tarmės niuansus. Viliamės, kad tai tikrai padės pakelti žemaičių kalbos kultūrą ir paryškinti bei išsaugoti tos kalbos savitumą. Reikia gerai įsidėti į galvą: bendrinės kalbos teksto paraidžiui į jokią žemaičių šnektą neišversime – jie (jeigu geri) yra ir iš esmės turi būti kitokie!

Knygelės pabaigoje pridėdame rašybos pavyzdžių: Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės „pasipasakojimą“, keletą įprastinių tarmiinių tekstų, užrašytų, kaip sakoma, „lauko sąlygomis“, geroką eilėraščių pluoštą. Romėnai sakydavo *Exempla trahunt* „Pavyzdžiai patraukia“ – tikėkimės, kad taip ir atsitiks. [...]

Baigti šią pratarmę norėtume prasmingais paukais žemaičių poeto Prano Genio žodžiais: „*Tvėrčiau sospausk, žemaiti, ronkuo žombi ėr gėlė vaga ėšvarik par sava šali...*“ Norėtume šiose eilutėse tik galininę žombi pakeisti į žuodį, bet tai jau būtų prieš autoriaus valią...“

„Sava muotinu kalbo“ buvo ne pirmoji žurnalo „Žemaičių žemė“ leidėjų žemaičių kalba išleista knyga. Pirmoji – iš Skuodo rajono Mosėdžio miestelio kilusio, jau keli dešimtmečiai Vilniuje gyvenančio prozininko ir poeto Edvardo Rudžio žemaitiškos prozos rinktinė „Kuotrė“, parodžiusi, kad ir šiais laikais yra turtingą žemaitišką žodyną ir žemaitišką pasaulėvaizdį išlaikiusių žemaitiškai rašančių autorių. Netrukus Lietuvos aklių biblioteka šį leidinį dar ir įgarsino.

Pirmaisiais savo veiklos metais laikraščio „A mon sakā?“ redakcija organizuodavo žemaitiškos kūrybos konkursus. Per keletą metų redakcijoje susikaupė didelis pluoštas meniniu požiūriu gana vertingų kūrinių. Na o skaitytojai vis dažniau teiraudavosi žemaičių kalba išleistų knygų. Tada ir buvo nutarta išleisti žemaičių poezijos rinktinę (antologiją), į kurią buvo įtraukta ne tik XX a. paskutinįjį dešimtmetį žemaitiškai rašiusių autorių kūryba. Leidinyje skirta vietos ir prieškario bei pokario pirmaisiais metais žemaitiškai rašiusių autorių kūriniams. Knygą sudarė Danutė Mukienė, redagavo

prof. Aleksas Girdenis, leidiniui pratarmę parengė prof. Viktorija Daujotytė. Rinktinė buvo išleista 1998 m. Vilniuje. Tais pačiais metais jos gražus pristatymas įvyko Telšiuose – Žemaičių muziejuje. Telšiuose veikiantis Žemaitės dramos teatras pagal rinktinėje paskelbtas eiles pastatė žemaitiškos poezijos spektaklį, kuris sulaukė didelio susidomėjimo visoje Lietuvoje. 1998 m. pakartotinai Šiauliuose buvo išleista Vilniuje veikusioje žurnalo „Žemaičių žemė“ redakcijos spaudai parengta jau minėta prof. A. Girdenio ir J. Pabrėžos knygelė „Žemaičių rašyba“. Visa žemaitiškai parašyta literatūra žurnalo „Žemaičių žemė“ redakcijoje spaudai rengiama laikantis šioje knygelėje paskelbtų žemaičių rašybos taisyklių.

Tais pačiais metais žurnalo „Žemaičių žemė“ redakcijoje nedideliu tiražu buvo išleisti ir du Igno Končiaus tautosakos užrašų sąsiuviniai, kuriuose yra paskelbta nemažai I. Končiaus surinktos žemaičių tautosakos, užrašytos žemaičių kalba.

Pluoštelis žemaitiškų eilėraščių buvo paskelbta ir 1998 m. redakcijoje spaudai parengtoje Apolinaro Petro Bagdono knygoje „Nemirštančios godos“.

Na o 1999-aisiais redakciją pasiekė Alytaus rajono Punios miestelyje gyvenančios iš Žemaitijos kilusios ir puikią žemaičių kalbą išlaikiusios bei šia kalba įtaigiai rašančios pedagogės Teklės Džervienės novelė „Akmou so velnė piedo“, kurią, pasitarus su prof. Viktorija Daujotyte, buvo nutarta išleisti atskira knyguite. Ji parengta spaudai ir išleista Vilniuje 2000 metais. Šį leidinį galima laikyti pirmąja žemaitiškos erotinės prozos knyga.

Teklės Džervienės žemaitiškai parašyti eilėraščiai ir prozos darbeliai jau daug metų yra skelbiami žurnale „Žemaičių žemė“.

Teklė Džervienė gimė 1932 m. Kartenos valsčiaus Asteikių kaime. Po karo, baigusi vidurinę mokyklą, dirbo Plungės rajono laikraščio redakcijoje, baigė Vilniaus pedagoginį institutą. Į Džukiją išvyko kartu su vyru Petru, šiandien žinomu Džukijos krašto ir savo giminės istorijos tyrinėtoju, taip pat leidžiančiu knygas. Rašyti – eilėraščius ir prozos kūrinius – Teklė pradėjo dar mokydamasi vidurinėje. Pirmosios jos poezijos knygos išleistos Lietuvai atgavus nepriklausomybę.

Teklė Džervienė – viena iš ryškiausių žemaičių poečių, rašanti ne tik lietuviškai, bet ir žemaitiškai. Jos eilėraščiai spausdinami ir žemaitiškos poezijos antologijoje „Sava muotinu kalbo“ (išleido žemaičių kultūros draugijos redakcija 1998 m.).

2001-aisiais dienos šviesą išvydo žurnalo „Žemaičių žemė“ redakcijoje spaudai parengta Edvardo Rudžio nauja prozos knyga „Sėmuona malūnā“. Joje publikuojami apsakymai ir kiti prozos kūrinių. Čia, kaip ir knygoje „Kuotrė“, autorius stebina savo sugebėjimu žemaičių kalba perteikti pačius sudėtingiausius žmonių jausmus, gamtos grožį, pasikeitimus ir papasakoti apie stiprius autoriaus ryšius su gimtine.

„Kuožnos žmuogos, katros rimtā jemas darba, pasėner i kūribėniu eiškuojėmu palaiminga nežėnuomībė. Tas jausmos anam so teik sparnus, sokel dėdėli laimės jausma. Sėmuona šėrdie vēsa gīvenėma degė karšta kūribas ognės...“

Kėtuos nuovelies, apsakīmūs, pasakuojemūs – vingioutė, negandu draskuomė prieškarė ir puokarė laikū žmuoniū lėkėmā“.

Taip trumpai savo naująją knygą pristatė pats autorius. Tie, kurie yra skaitę pirmąją jo žemaitiškos prozos rinktinę – 1996 m. išleistą knygą „Kuotrė“, „Sėmuona malūnūs“ surado pažįstamą braižą, tačiau šioje knygoje daug ir naujo. Autorius filosofiškai analizuoja paprastų kaimo žmonių gyvenimą, veda žmogaus ir medžių paraleles,

gėrisi nepakartojama Žemaitijos gamta. Apsakymai, novelės, gerokai pas mus jau primirštas, tačiau senas ir patrauklus pasakojimo žanras. Visa tai – „Sėmuona malūnūs“.

Edvardas Rudys gimė Skuodo rajono Mosedžio miestelyje. 1955 m. įstojo į Lietuvos žemės ūkio akademiją, parašė ir apgynė mokslo darbą. Nuo 1960 m. dirbo Skuodo rajone, vėliau sugrįžo į Vilnių ir čia iki pensijos ėjo atsakingas pareigas Lietuvos žemės ūkio ekonomikos mokslinių tyrimų institute.

Jo kolegos, Lietuvos žemdirbiai Edvardą Rudį pažįsta ir kaip aktyvų spaudos bendradarbį, publicistą.

Žemaitiškai rašyti E. Rudys pradėjo Lietuvos atgimimo metais. Daugelis jo kūrinių išspausdinta minėtose dviejose žemaitiškos prozos rinktinėse, nemažai dar laukia savo kelio į žmones. Savo lėšomis E. Rudys ir T. Džervienė yra išleidę ir bendrine lietuvių kalba parašytų knygelių.

Keletas žemaitiškai parašytų tekstų yra paskelbta ir 2008–2009 m. redakcijoje sudarytose ir spaudai parengtose dviejose žemaičių istoriko, muziejininko, kraštotyrininko Juozo Mickevičiaus rašytinio palikimo knygose „Tėvų ir protėvių žemė: rašytinis palikimas Lietuvos muziejuose, bibliotekose, archyvuose“ (abi išleistos Vilniuje, jas sudarė D. Mukienė).

2011 m. redakcijoje spaudai buvo parengta ir išspausdinta jau minėtos T. Džervienės žemaitiškos prozos ir poezijos rinktinė „Žali žuolėlė“, kurioje kartu su kitais vertingiausiais šios autorės žemaitiškai parašytais kūriniais yra paskelbta ir gerokai išplėtotą novelę „Akmou so velnė piedo“.

Teklė Džervienė, Edvardas Rudys, po-

Viktorijos Daujotytės knygų „Balsā ūkūs / Balsai ūkuose“ ir „Gīvenu vīna / Gyvenu viena“ ir viršeliai (jų dailininkė – Deimantė Rybakovienė)

etas, daugelio knygų redaktorius Justinas Kubilius bei Skuodo rajone žurnaliste dirbanti Dalia Tamošauskaitė – ryškiausi mūsų laikų žemaitiškai savo kūrybą skelbiančios grožinės literatūros kūrėjai, į kurių gretas prieš keletą metų netikėtai įsiliejo ir žemaičių dūnininkų krašte gimusi, užaugusi literatūrologė, profesorė Viktorija Daujotytė. Jos dvi poezijos knygos („Balsā ūkūs' / Balsai ūkuose“ ir „Gīvenu vīna / Gyvenu viena“) spaudai taip pat parengtos žurnalo „Žemaičių žemė“ redakcijoje ir išleistos Vilniuje atitinkamai 2010 ir 2013 metais.

Daug grožinės literatūros žemaitiškai parašytų tekstų kasmet paskelbiama ir žurnale „Žemaičių žemė“, elektroniniame leidinyje „Žemaitija“ www.samogit.lt. Šiame žurnalo numeryje pirmą kartą Teklė Džervienė skaitytojui pristato du savo naujus kūrinius – „Vakars“ ėr „Kaziūnės žanatvė“. Artimiausiais metais žurnalo redakcija planuoja išleisti ir naujų žemaitiškai parašytų knygų. Žemaičiai savo darbais, kol jie neužbaigti, nesigiria, todėl apie tai, kas dar neišspausdinta, – tada, kai jau turėsime kuo pradžiuginti skaitytojus.

Žemaitijos rūkai. Jono Strazdausko nuotrauka

KAZIŪNĒS

ŽANATVĒ

DŽERVIENĒ TEKLĒ

Kaziūnē sošlavē i krūvelē pēktzuolēs, sodiejē anas i kreži ēr nunešē ož tvarta, kor kiepsuojē povēnē kopēta. Tuoks bova anuos žmuogaus Bladislouva pariedīms – kas gal sopūtē, lai krūvuo ēr pūn, pakuol pavērs i joudžemi. Anou paskou galiesi naudotē kap trāša.

Kaziūnēs žmuogos bova puotings ēr tvarkings gaspaduorios, nepavargstous darbēninks ēr tvērtā šeimuos galva. Anuo vēse toriejē klausītē, žēnuomās, ēr ana pati. Ton ana bamaž ketorēsdesimt bēndra givēnēma metu ēr darē, nuors kartās ēr lioub sojimtē zlastēs, kad ons nikumet nepamēslēj, ka ne vēsē žmuonis gal īveiktē tēik, kēik ons. Dabar, ēdama atgal i kēima, pamēslējē, kad jau pavargst – tēp ēr traukē pasiedietē ont soulalē ož darzelē tuoruos, ēštēisos kuojēs, nosvarēnos ronkas, galva atriemos i truobuos sēina, ožmerkos akis, veida atstatios paskotēnems vasaras spindolems.

Kaziūnē tēka siedietē ožsēmerkos, kumet akiesē tavarava vēsuokēs spalvas, pradēdont geltuono ēr bēngont lelējavo. Spalvūm luopelē keities, dēdiejē ēr mažiejē, mērgiedamē tā aiškiau, tā blonkiau. Tas margoms kartās ruodīes panašos i židontē pēiva, kartās – i mergautēnēs sēlkēnēs soknēs raštus. Aple tus sava regēnius muotrēška niekam nepasakuojē. Kažēn, ar vēsūm akis tēp ēlsas? Je ne vēsūm, dā anon dorno gal palaikītē. Vo ēr rēkala nier vēsēms tuokius niekus pasakuotē. Anā patē tēi margomā bova maluonē, givēntē netrokdē, grētiau ontrēp – padiejē prasēblaškītē; sekdamā spalvūm mērgiejēma, lioub ožmērštē kuožnuos dēinuos rūpesnius.

Dēinas, dēinas... Anuos slīda grētā, ligo vondou, mosiet dēl tuo, kad nu tomsuos lig tomsuos darbūm netrūka. Kaima muotrēškas givēnemē laisvuos mēnotas nebova, tik spiek soktēis. Atsēkielē so aušro – rūpinkēs gīvuolēs, vērk posrītē vīrou ēr vākams, apgerbk nomus, puo tam posrēstē bieki i laukus, daržus, pri sēina, rogiūm ar vasaruojaus. Vakarē, nomēi grīžos, tēi patis žīgē kap ēr rītmetie. Luova pasēiki paskotēnē ēš šemīnas, kumet vēsē īr somēgēn. Gerā, je krinti i mēiga kap i vondēni, vo kartās mēigs pabieg – anon nobaida gelontēs ronkas, īskaudosi nogara ar kuoki nuors mēslēs aple negerus dēinuos notēkēmus, ar kuoks šērdi ožgavēs žuodis... Bet rēk mēgdītēis, kētēp neatlaikīsi būsēmuos dēinuos darbūm. Kuokiuoms nuors pašalēniems mintims, prēsēmēnēmams valē doutē galiesi īprastus darbus dērbdamā, kumet ronkas patēs žēna kap jodietē.

Kaziūnē bova antruoji doktie dēdēlie Daubara šeimuo. Terp sava

rodakiu sesērūm ana ēšsēskīre tou, ka toriejē žalēs akis. Maft, puondēivalis somaišē tieva akiūm mielēnoma so mamalēs rodomo ēr ēšējē tuoki nevatna spalva. Vo šēp jau bova panaši i muotina – smolki, mitri, kontri, tiki. Nažēnē, ar ož tīkoma ēr paklosnoma, ar ož tas žalēs akis tievs anon miliejē daugiau ož kētas doktēris. Tik kou ta meilē bova paruoduoma? Kartās galvuos pagluostīmo, kartās maluonesnio balso ar žudīo, kartās pagirēmo svetimēms gērdont. Bet mergātē nikumet nesēpoikava tou prilonkomo. Nepatēka anā tieva puomiegis ēiškuotē draugū pri posbotelkēs ēr anuo nuors vēsus kamandavuotē, kartās, mergelēs sopratēmo, – sovēsam nepruotīgā. Kaziūnē daugiau glaudies pri muotinas, katra anā bova givēnēma pavīzdīs vēsa omžio. Ēš anuos paveldiejē kontrībē ēr sosētaikīma so vēsās vargās, muokiejēma soēiškuotē kuokē nuors ēšēiti vēsuos bieduos, omžēna rūpesni vēsās vākās, vēsās žmuonēmīs, vēsās gīvās sotvierēmās.

Mēslīdama aple sava dalē, Kaziūnē jautē, ka negalietom skūstēis, kad anā īr bluogā. Kon tēn ēr šnekietē – ni ēš tuola nepalīginsi so mamalēs givēnēmo. Vīra ana gava ne pējuoka, ne slunki, bet kontrībēs anā ēr nuolaidoma reikiejē dēdēlē daug, kad givēnēma nedrustom barnē. Laimē, kad patī daug darbū muokiejē ēr greitā lioub anus nodērtbē – priprata pri tuo nu vaikīstēs tarnaudama pas svetēmus. Kap ēr kētas biednūm žmuoniūm mergātēs ni dēšimtēis metu nesolaukosi svetēmus vākus pradiejē kavuojē. Nu ketoriuolēktu jau bova posmergē, nu septīniuolēktu – merga. Gerā, kad anā pavīka papoltē pas pruotīngas gaspadēnēs, katruos ēšmuokē vēsūm muotrēšku darbūm: skanē douna keptē, mēsa sosūdītē, dešras padarītē, verptē, austē.

Vēinās metās patemē parapējēs pakraštīe pradiejē tarnīstē pas stombi ūkēninka Juonēka. Žemēs ons toriejē daug, tik ana bova aplēsta. Ta žemē bova gera ēr anuo toriejē derietē vēsē pasielē, bet muolingas dērvas bova aptekosēs pēktzuoliems, tad dēdēlēs derlēs Juonēks nesēdžiaugē. Somdēnems pjūtēs lioub būtē sunki. Rogē ēr vasaruojos bova pēlnē osnūm, gauriu, šonramoniū ēr kētuokiūm „kvietku“, tad sorēštamē rogiūm piedē šiaudūm kartas telīoub būtē tik posē. Alē dērvas lioub būtē platēs, tad prikolitē gaspaduorios lioub nemažā – ožteka ēr šeimīnā ēšmaitintē, ēr gīvuolems, ēr torgou.

Tūs nomūs, senuovēškuo truobuo dom galās, gīvena tik soaugēn žmuonis, svēkē, dēktē, vēsēms darbams tinkamē, – abodo gaspaduorē, do sūnā baveik vaikiu omžiaus, ēr doktie, šešiuolēktus metus ožkabēnosi. Tūm nomūm dar laikies ēr jauniausis gaspaduoriaus bruolis, katros muokies Kaunē „ont agranuoma“. Ons lioub pasēruoditē tik vasara ēr par dēdliuosēs švētēs. Kaziūnē pērma karta anon pamatē tik par Vēlikas. Toriejē pripažintē pati sau, kad vaikis dailos, maluonos ēš veida ēr apsēejēma. Ož sava bruoli augomo ons bova aukštesnis. Bet nikuokiuos mēslēs aple ton, kad ana galietom tam jaunēkātiou i aki krēstē, mergātē neīsēlēda. Ons bova gaspaduoriaus vāks, miesta puonātīs, vo ana – somdēnie, žēnontī sava vēita. Tik vasara, kumet puonātīs Aduolis parvažiava pas bruoli ont ēlgesnē laika, mergātē pastebiejē, kad īr anuo akēmīs ganuoma. Par vakarēni mēlžēma ons vēs lioub pasētaikītē ont pēivas takūm, būk tatā netīcioums. Tā pašnekīns, tā pasēsīluos vīedra paneštē.

– Narek, aš pati, – gīnies merga, bet ons neklausē.

– Žēnau, kad par dēina laukūs dērbā. Ronkas īr pavargosēs. Kas čē mon atsētēks, je bēški tamstā padiesio. Aš šēndēin sunkē nedērbau.

Džervienė Teklė. Puotuograps nežėnuoms.
Portégrapėjė – ėš autuorės archiva

– Kon pasakīs gaspaduorė, matīdamė, kad tamsta merguos darbus pradedi dėrbtė. Mon ėšmetėnies, kad slinka pasėdariau, – lioub atsėkėrtė Kaziūnė, pakielosi i anon sava žalės akis.

– Je bars, pasakīk monėi. Aš jau žėnuosio, kãp anėms paaiškintė, – juokdamuos šnekiejė jaunėkātis.

Tėp dėina ėš dėinuos ons vės lioub maišitėis ont Kaziūnės takūm. Kartās ni nešnekėna, tik vipsuojė akis ĩsmeigės. Vo kartās ėr kalba lioub pamiegintė ožvestė.

– Sakīk, mergelė, dėl kuo tava akis žalės? Ni pas vėina žmuogo tuokiūm nematiau.

– Negalio pasakītė. Kuo nežėnau, tuo nežėnau.

– Rasiet muotina ar tievs ĩr žaliaakis?

– Ne, tieva akis mielėnas, vo mamas rodas.

– Matīt, anoudo dėdėlė meilė spalvas somaišė, kad tau tuokės akis paduovėnuojė.

Kaziūnė, tou ėšgėrdosi, tik parauduonava ėr, kėitā sočiauposi lūpas, sproka nu vaikė. Bet tas sekuiuojėms ėr šnekėnėms anon trėkdė. Vakarās, atsėgolosi kėituo luovuo, parkratėniejė galvuo tū sosėtėkėmu mėnotas. Pagava savi, kad tēi sosėtėkėmā vėrpėn anuos šėrdi. Kam gal būtė nemaluono, je matā, ka patink. Bet ana pruota toriejė

ožtektėnā, ka soprastom, kad nier kuo vėl-tėis ėš tuo sekuiuojėma. Mergā jau ėjė dvėdešimt trėtė metā – jau ne pėimenėis omžios. Vīru draugėjės ana nikumet neėiškuojė, i nėbrės ėr gegožėnės nelakstė. Tad ėr nepasėtaikė, kad kas nuors ėš vaikiu ėiškuotom anuos prilonkoma. Rasiet dėl tuo, kad neleda niekam kabėnietėis. Rasiet, ka tarp jaunūm par daug rimta bova. Bet Adolė apsėejėms atruodė kėtuoks. Ons tik veiziejė ėr šnekėna, ni pėršta neprikėsdams. Matīt, tas ėr drumstė anuos šėrdi.

Prasėdiejė šėinapjūtė. Adolis karto so vėsās darbavuos pėivuos ėr laukūs. Kaziūnė so gaspaduoriaus doktėrė Levusė kiau-ras dėinas lioub pralėstė pri šėina. Vėskas bova vėsėms ont akiūm, nieks negaliejė ĩtar-tė, kad Adolis so Kaziūne tor kuokius rėka-lus. Nikuokiūm rėkalūm nebova, bet anou-do abodo žėnuojė, kad ĩr gerā vėinam kėta matītė, gėrdietė balsa, retkartės kuokio žuo-dio parsėmestė, paveizietė vienam i ontra, nusėšvipsuotė pamatios. Tėi jausmā trumpėna dėinas, lėngvėna darbus. Kaziūnė, va-karās atsėgolosi lioub jaustėis laiminga. Tėp praėjė ėr rogepjūtė, ėr lėnaruovis. Vėina pavakarė, ėdama mėlžtė, Kaziūnė pasėjiemė kreži. Karvės ganies pri guojelė, Šarkėnė vadėnamo, katramė tuokemė metu laikė lioub gerā augtė grībā. Mergātė nuoriejė pagrībautė – kėik ėe troks nobiegtė lig ber-žūm, puo katrās nikumet netrūka rauduonė-kiu. Bagrībaujint pri tūm beržūm netėkietā atsėrada Adolis. Mergātė sostuojė – bova geruokā nostebosi ėr somėšosi.

– Ruoduos, kad nedžiaugīs, Kazelė, ėe moni sotėkosi? Bet to džiaukis, dvėjuo grėtiau grību kreži pririnksiau. Aš nomėi par-nešio. Tava ronkas jug viedrās ožimtas, – pajoukava vaiks.

Kaziūnė sosėzgrėba.

– Žėnuomās, gerā, kad tamsta sotėkau. Tėkrā ka vėinā vėskon paneštė būtom prėklė, – pasakė ligo niekor nieka. Tad abo-do vākštuiuojė po beržina, kuožna karta ap-sėdžiaugdamė, kuoki daili rauduonėki ra-dėn. Grėtā krežis bova pėlns, ėr mergātė jau taikies ėtė pri mėlžėma.

– No matā, kãp grėtā pririnkuov. Bus skani večerė. Vo dabar sostuokev. Matā, aš jau senė nuoriejau tavi vėina sotėktė. Torio tuokė duovėnelė – nuorio atėdoutė tavėi atmėnėmou.

Adolis pasėrausė švarka kėšenie ėr sog-niaužtuo ronkuo kažkon ėštraukė.

– Ėštėisk i moni kairė ronka ėr ožsė-merk, – paprasė dėdėlė rimtā.

Kaziūnė ėštėisė ronka, bet neožsėmer-kė. Rasiet pėrma karta nu anūm pažintėis jaunėkātis sojiemė anuos delna i saujė ėr ont bavardė pėršta ontmuovė žėida. Kaziū-nė parauduonava kap kėbėrkštės, atėtrau-kė ronka ėr nuoriejė žėida nomautė. Bet Adolis sogluobė anuos pėrstus ėr ronkas nebipalėda.

– Matā, Kazelė, puo nedielės aš ėšva-žiousio i miesta. Graži mon bova ši vasara tievūm nomūs dėl tuo, kad radau ėe tavi. Bet ėšvažioutė rėk, vo kas bus po metu, nieks nežėna. Kažėn, ar dar rasio tavi ėe. Kažėn, ar pats beatvažiuousio...

– Negalio aš ėš tamstas priimtė tuokiuos duovėnuos, – sošnėbždiejė mergātė.

– Dėl kuo tatā? Aš tėkiejaus, kad neso kou nours nosėkaltės priš tavi. Jug tēp tai-kiaus vėsa vasara neožgautė ėr neėskau-dintė. Sakīk, ar mon nepavika?

– Pavika... – atsėdoksiejė Kaziūnė, pakeldama i Adoli sava žalės akis. Anuos bo-va pėlnas ašaru.

Vaikis apkabėna anon par petius ėr pri-glaudė pri savės.

– Matīt, nepavika. Privariau tavi lig aša-ru. Je nepriimsi mona duovėnelės, tēp ėr mėslisio vėsa givėnėma. Ar to tuo nuori?

Mergātė jota, kad anuos šėrdės ĩr tuoki pėlna, ka gal ėšsuoktė ėš vėitas.

– Nanuorio... – sošnėbždiejė, kniausda-muos i vaikė pieti. – Pajimsio... ėr džiaugsio-us, ėr sauguosio kap prisėmėnėma. Tuokė gera žmuogaus kap tamsta aš dar nebouvau sotėkosi. Diekou, – pasakė atsėtraukdama ėr paveiziedama i duovėna. Žėidelis bova siauros, ėš balta metala, so žalė akelė.

– Diekou, – pasakė dar karta, dešėnė ronko pabraukdama par sava driegnas akis.

– Vo vo, dabar daug geriau, – nosėjoukė Adolis. – Tad ar nepiksi ont monės, Kazelė, je dabar pagluostisio tava galva?

Ėr, nelaukdams atsakīma, notraukė nu galvuos koskelė. Pelėnėne plaukā, sosoktė i kouda, ėssėskledė ont petiūm. Vaikis delnās gluostė mergātės plaukus, negalie-dams atėtrauktė akiūm nu anuos ėškaitosė veida, ožmerkū akiū, tėisiuos nuoselės.

– Ak, Kazelė, Kazelė, to ėr pati nežėna, kuoki esi graži, – šnėbždiejė ons tikė, glaus-dams lūpas pri anuos bornuos. Kaziūnė kap

(Nukelta i 66 p.)

(Atkelta iš 65 p.)

zaibs notvėlkė. Ėsšprūdosi ėš anuo kliebė, noliekė pri karviu...

Tėi vaizdā ne vėina karta lioub ėšplauktė ėš atmintėis, ožvės dabar, kumet vākā jau bova paugėn ėr anuos rūpesnė somažiejėn. Žėideli ana taboriejė. Ons goliejė kuomuodas stalčė kertie, sokoks i apnerta nuosėni. Kol dar bova nažanuota, kelis kartus ont-sėmuovė anou ėdama i Kartėnuos atlaידus. Apsėžanėjosi paka-vuojė nu vira akiūm. Jug pamatės paklaustom – kor gavā? Maloutė nenuoriejė, vo teisībės sakītė nematė rėkala. Adolė daugiau ne-matė. Pabėngosi metus pas Juonėkus, ėšgėrda, kad Kartėnuo ir steigamė šeimėninkiu kursā. Tad ožsėrašė i anus, mėslīdama: „Jau dvėdesimt ketvėrtė ožstuoję, matīt, seno mergo lėksio. Vo gaspa-dėnavėma ėšmuokosi, rasiet, pristuosio kuokiuo klėbuonėjuo ar dvarelie. Baguotūs nomūs gaspadėnė vėsumet ir rėkalinga.“

Mėslėjė kap i vondėni veiziedama. Jug Kartėnuo konėgava tėk-ros anuos diedė – tieva bruolis Ėgnacos. Gaspadėnė ons toriejė, bet jau geruokā sosenosė. Kuo gera, pana Duomėcelė ėr pakėša prabašteliou mėslė prėjimtė Kaziūnė i klėbuonėjė. Gėrdiejosi ėš varguonėninka patiuos, kad ta mergelė muokuos kursūs, katrėi vikst špėtuolie. Matā, vėsuoms miestalė davatkuoms ožkliaua anuos pavardie – Daubaralė. Tad ar nebūsėnti ana mūsa klebuona gėmė-nie. Je tėp, ėr diel oždarbė derietėis nerėks. Gīventom sau pas diedė klėbuona, būtom pagalbėninkė panā Duomėcelė ėr patī daug kon ėšmuoktom, tvarkont klėbuona gaspada ėr patarnaujėnt muokītėms, vuožnėms žmuonėms. Tad vėina sobata puo pėitu Duo-mėcelė atsėvedė mergatė paruodītė klėbuonou. Tas atkėša ronka pabočioutė, papplešnuojė par žonda.

– Tatā būsi Pėlība doktie? Žėnau, kad ons augėn dėdėli polka. Katra ėš eilies esi ėr kou vardo?

– Eso ontruoji doktie, vardo Kazėmiera.

– No, no, gražos vards. Vadinsem tavi Kaziūnelė.

Tėp prasėdiejė anuos tarnistė klėbuonėjuo. Dabar, prisėminda-ma anon, Kaziūnė joukies ėš sava diedės ėr panuos Duomėcelės. Bet pėrmuoms tarnitės savaitiems nikuoks jouks nejemė. Duomė-celė pasėruodė besontī bjauriuos maduos. Kap mergatė bestuoruo-jies, nikāp panā negaliejė itėktė. Ana bova nebjauna, kažkumet rasiet ėr nebjauri, vo dabar aptokosi, aprokosi, pražėlosi. Klėbuo-nėjuo anuos nieks nemiliejė, vėsė prisėbėjuojė zizėma, barėma ėr skundu prabašteliou. Pana nu pėrmuos dėnuos pradiejė neapkėstė Kaziūnės jaunistės, vėkroma, spartoma, kontrībės. Kon mergatė bedėrba, vėskas bova negerā, nuors priš kelės mėnotas patī gas-padėnė anou lioub būtė pamuokiosi tėp dėrbtė. Vės lakstė pas pra-baščio skūstėis, kad anuo gėmėnaitė ir prasta darbėninkė. Prabaš-čios anuos kalbūm nejemė i galva.

– Jug pati anon sosėėiškuojė, tad ėr džiaukis. Tėkriausė ba rėkala mergatė griauži? Kon bruolis pamėslīs, je anon ėš tarnistės ėšjesi? Ėk puotėru kalbietė nezizosi.

Kuožna nedieldėini pu pėiti, i katrus lioub papoltė ėr svetėmūm konėgūm, kuokiūm apilinkės dvarpuoniou ar miestalė puonu, diedė konėgs gėliuos sava jopas kėšenies lioub atrastė kelis piningus. Retkartės tēn lioub būtė pėnkė lita, kartās – do, bet daugiausė – cėntā, matīt, parapėjuonu par Mėšės somestė. Laukta atlīgėnėma ož sava darbus Kaziūnė negava, matā, dėl tuo nebova sotarta.

Vasaras pabonguo vėina švėntadėini puo pėitu ana pasėprašė

diedės, kad išlėstom aplonkītė tievus. Mažėisėms bruolems ėr se-sėrimas pas bagamazninkus nopėrka pu vėina ėlga saldaini ėr lau-kūm takās noskobiejė i gimtojė suoda. Nomėi atrada mamalė so smolkmė. Jauniausis bruolātis jau bova ketvėrtus metus ikabėnės, seseris Vėktė ėr Manelė dar mažas, dar pri nomūm, vo kėtė jau sava givėnėmus toriejė. Viresnėijė bova žanuotė, sesou Muortelė vėinuolinė, vo lėkosėijė kor kas pas žmuonis ėsėsebarstėn. Tieva, kap ėr vėsumet švėnta vakara, nomėi nesotėka – bova ėškeliavės i sosiedus. Sava givėnėma ėr darba pas diedė aptarėnėjė so muo-tinelė. Daubarienė matė, kad doktie papėlniejosi, išskaistiejosi, bet kažkuo nelinksma, tad netroka sožėnuotė dėl kuo. Kaziūnė goudies, kad geriau bova pas ūkėninkus darbutėis. Kad ėr sunkė, bet žėnā, kon dėrbtė ėr kāp dėrbtė. Žėnā, kad ož sava darba gausi, kėik ir prižadėta. Vo ėe vės ūdėjema kuožnamė žingsnie, vės barama nežėnė ož kon, tor kėntietė panuos Duomėcelės zizėma, pamuoks-lus ėr pašaiipas. Ar oždėrbs kon nuors metu galė – naaiško.

– Vo kas tavi tēn prirėša, vākāl? – atėtarė muotinelė. – Sosė-ėiškuok diedė ėr pasėšnekiek ont dvėjūm akiūm. Pasakīk, kad pabūsi lig Kaliedu, vo puo tam ėšėsi – ėiškuosi kėtuos tarnības. Pasetėrauk Kartėnuo, rasi kuokėms puonams gaspadėnės rėk. Jug daug kuo esi ėšmuokosi.

Atgal i Kartėna mergė ėšskobiejė pralinksmeijosi. Nutarė pa-darītė tėp, kap mamatė pamuokė. Bet tuo ana nebsospiejė. Mata, Duobėls Bladisluoos ėš Narvaišiu, jau somėtės vaikis, trėjūm de-šimtiūm solaukės, nosprėndė žanintėis. Tėrāvuos paduoruos mer-gelės, kad ėr ėš biednūm, tik kad būtom darbšti ėr daili. Svar-biausė, kad būtom apveidi, kad negimtom vākā dėdėliem nuosim, kap ka bova anuo patėis gėmėnie. Je žmuogos ėiška – vėsumet rond. Suoduos davatkas lėipė novažioutė i Kartėnas bažninčė – klebuonė-jės tarnaitė. Vaikis tėp ėr padarė. Kaziūnė meldies klaupkuo, neītar-dama, kad ėš šuona anon apveiz kažkuoks vīrėšks. Bladisluoos, paspuoksuojės ėš artiau, nutarė, kad ėš veida ėr stuota mergelė ir tinkama. Pasėtėravės aple anon daugiau, sožėnuojė, kad ir pasė-muokiosi gaspadėnautė, kas anam tėp pat dėdėlė tėka. Tad, sosė-tėkės sosieda Kokolski, paprašė sovėstė anon so tou mergelė.

Pažintės bova paprasta ėr nesunki. Kaziūnė Bladisluoova prisė-mėnė dar ėš tuo laika, kumet tarnava pas Juonėka. Kažkoriuo kŭlė-ma talkuo pastebiejė ton vīėška – aukšta, stombi, joudbrova, vėsu-met basėšvīpsontī. Anon gaspaduorios pastatė pri kolamuosės stala ož leidiejū. Merga žėnuojė, kad ton darba galiejė patėkietė tik rim-tam ėr pritirosem vīrou. Ana pati toukart dėrba ont stala – karto so kėto motrėško pjaustė piedūm rīšius, pasklėsdamas nekoltus ro-gjus, kad leidiejou būtom lėngvė anus pastumtė i kolemuosės ne-srus. Žėnuomās, pri tuokė darba ons mergatės nepatiemėjė – ne tas bova galvuo. Kaziūnė tumet pamėslėjė, ka uns jau ir žanuots vīrs.

Bladisluoos ėr dabar dontūm neožkalbėniejė. Paklausės, kamė givėn tievā ėr kāp rastė kieli i tus nomus, paprašė:

– Rasiet galletomi, mergelė, kėtuo sobatuo parbiegtė nomėi. Atvažiuosio so pėršlio.

Nedielės vėdorie Kaziūnė rīžuos paprašītė Duomėcelės, kad sobatuo anon ėšlėstom pas tievus.

– Dar kon ėšsėmėslīsi! Sobata ir darba dėina – tumet anuo ožvės daugiausė. Rėks pakajus ėšplautė ėr atlaidūm pėitams pa-sėruoštė. Niekor nėsi. Ontra vertos, kas tūs tava nomūs sogriova,

kad pasēnešē liektē nē šiuokio, nē tuokio laiko? – neēškēntē nepasētēravosi pana.

– Pas moni ton dēina pēršlē atvažioms. Jau īr sotarta.

Pana Duomēcelē ēš dīva i stolpa pavērtā – pradiejē žiuoptiuotē, ronkas i vēršo kēlnuotē. Ta žēnē anā bova tuoki netēkieta ēr nesoprontama, kad negaliejē rastē ni vēina žuodē tam sava nostebēmou apsakītē.

– Pēršlē... pas tavi... tuokē sosna... pēimēnē.. Ar bēnt žēnā, kēik metu tori?

Kaziūnē, tou ēšgērdos, jouks sojiemē. Pati nosēdīvējē, kad gaspadēnēs neēšsēgonda.

– Metu torio tēik, ka jau tēkrā ka galio žanintēis. Jau dvēdešimt ketvėrtē ožstuojē. Je tamsta monēs neēšlēsi, diedēs paprašīsio.

Plasteliejosī ronkuoms par šuonus, bombiedama Duomēcelē pati ēšskobiejē pas klēbuona. Tas tik nusēšaipē ēš gaspadēnēs pasiotēmā.

– Ne vēsas muotrēškas tor davatkuoms lēktē. Jug kam nuors rēk ēr vākus augintē. Je Kaziūnē taikuos paduoros vīrs, lai ēn ož anuo. – Ēr pats nojē pasēšnekietē so mergātē.

Žēnuomās, nomēi ons Kaziūnē ēšlēda, tik prisakē, kad šliūba- vuotomēs Kartēnuo.

Pēršlības pražējē sklondē. Veselēs nekielē, tad ēr šliūba neatēdie- liuojē. Tik rekiejē palauktē, pakol ožsakā ēšēs. Nedielēs diena jau- na puora Kartēnas bažninčiūo suvėnčevuoje diedē klēbuons. Ož šliūba pajimē 39 litus so cėntās. Vo po Vėsūm Švėntūm Kaziūnē jau bova vīra nomūs. Kraitē nu diedēs klēbuona gava do aulius bētiūm ēr sena, kērvarpu sogriaužta kuomuoda. „Če ož tava darba, Kaziūnelē“, – paskelbē diedē, ēšlīdiedams anon i vīra nomus. Pana Duomēcelē stuoviejē tīliedama, rūgštā švīpsuodama.

Kaziūnē, siediedama pri truoobuos sēinas, pati švīpteliejē, prisē- mėnosi ton dēina. Vėskas tēp senē praejēn, kad pėktoma tā senā panā jau nebjautē. Jug ton dēina, isėkėbosi i vīra paronkē, ana bova

linksma ēr laiminga. Givēnēma saldībēs negaliejē pagadintē rūgš- ta senmergēs švīpsēna.

Vo a saldē bova tēi žanatvės metā? Vėsuoakēi... Džiaugies dvēm svėkuom, dailiuom, doktėreliem, katruos atsėrada vēina puo kė- tuos. Ēr tou patio laiko jota, kad vīrs īr nekotėns... Rēk sūnaus. Baveik metus nebėiškuojē ons sava patiuos, īsėtaišē mėiguotē kamaruo. Kaziūnē bėjuojē tērautėis, kas īr? Negi ons dabar kaltēn anon, kad sūnaus nepagimdē? Ar neožtenk anam pruota, kad muotr- rēška tuo nepasėrenk. Kon Dėivalis doud, ton ēr pagimda... Muotr- rēška sunkē atsėdoksiejē. Ne, vīrs anā neēšmetėniejē. Ana bova tūm nomūm darbeninkē, toriejē daugībē pareigūm ēr ožsėjiem- mu, katrus lioub sosėgalvuotē pati arba abodo so vīro. Ēr reikiejē vēskon sospietē. Navalē bova sosėrgtē, pavargtē...

Prisēmēnē siediedama aiškē ēr ton šalta žėimuos nakti, kumet tomsemē dongou baltava jauna mienēsē skėltēs... Dīvu dīvā bova tas, kad anuos žmuogos atsėrada šalėp luovas ēr ni žuodē nesakēs īsėtaišē šalėp anuos puo patėlās. Parmėiguoje so patē kap so muotr- rēško kelis kartus, pakuol ana pasėjota sunkomē. Šin karta gēmē sūnos. Kaziūnē vīlies, kad vīra elgesīs pasėkeis, kad ons bus anā meiliesnis, links miesnis, nuories so anou pasēšnekietē, pas gė- mėnēs kuoki karta novažiūoē so vēso šeimīno... Bet nieka tuo ne- bova. Ni i kuoki žmuoniūm sojėjēma noētē negaliejē anuo priokatītē. Lioub lonkītēis tik bodīnies ēr pagrabūs.

Tuokē pat mado Kaziūnē sosėlaukē dar dvėjūm sūnūm. Tad dabar auga šeimīnuo tris bruoliokā duobėliokā – Vincos, Levuons ēr Vladoks.

– Ak, Viešpatie, – atsėdoksiejē muotrēška, mėslīdama aple sava givēnēma, – grieks būtom skūstėis tās žanatvės metās. Jug matau, kāp vargst aplinkou sosiedēs, katrūm vīrā īr pagerou, pri darba neokatnē. Moni nu tūm biedūm to apsaugojē. Tad diekou Tau ož šin šelta vakara ēr ramē puoēlsē valonda.

Jau laiks bova ēr karvės mėlžtē. Tad, pakėlosi nu soulelē, nojē viedru pasėjimtē...

Žemaitėjė. Valuckienės Virginėjės portėgrapėjė

VAKARS

TEKLĒ DŽERVIENĒ

– Verelē, pavadink vaikiokus pri večerēs, – lēipē muotina, pēl-dama ēš katēlātē vērā i dēdlēiji bliūda.

– Duomē, Leksi, Kazē, Ontē, – šaukē mergelē, atsēstuojosi premēnies tarpdorīe, – akšēnkēt i truoba konkuolīnēs sriebtē.

Bruolē natroka parliektē pri stala.

– Apēntās konkuolīnē, – bombiejē Duomē. – Galiejētav ēšvēr-tē naloptūm bolviu so mērkalo.

– Ē kad kresnu mērkalē būtom daug, – pridūrē Leksis.

– Naniauzgiekēt, sriebkēt, kas ī padouta, – atsēkērta sesou.

– Vuo kor Ontelē? – pasēsgeđa muotina.

Dar niekam naspiejos paaiškintē, i truoba parbiegja mažasis bruolātis, gailē ašaruodams.

– Kas tavi baēštēka? – sosērūpēna muotina. – Benē apvėrtā?

– Ne, vapsa ikonda i žonda...

– No jau, no jau, – goudžiuojē mažouji muotina, kvartūga kertē

šloustīdama nu bornuos smorglius ēr ašaras. – Rasiet koisis a skrozdēs? Ēš kor vakara laikē galiejē vapsa atsērastē?

– Bet ka baisē skaud, – nikāp nanostuojē guokčiuotē Ontelē.

Muotinelē nosēvedē nalaimieli artiau pri longa. Rēk paveizietē, a žonds nasopota.

Je vapsa, dar ēr gelouni galiejē palēktē. Žondiels bova parau-duonavēs, pabrinkēs.

– Kelms anon žēna, rasiet ēr vapsa, – suabejuojē. – Mosiet, puo žuolē valuojēs?

– Ne, vašuoklius skabiau, – viel palēda dūdas Ontē. – Aptverk žonda – baisē skaud.

– Gerā, gerā, aptversio, tik pērmo pavalgik. Ē kuo to i tus va-šuoklius lendī? Jug matā, kad žalē tabier. A jau ožmēršā, kad pēlva nu anūm skaudiejē?

Ontē viel pradiejē ašaruotē:

– Aš tik rauduonus tavalgiau. Potras nanuoro. Ēšvėrk mon kiau-ši. Jug matā, kad sergo.

– Kiauši ēšvėrsio rītu. Dabar koknie ognēs ožgesosi. Pasriebk konkuolīnēs ēr ēk goltē.

– Naniuoro tuos konkuolīnēs... Žonds dēdēlē skaud, naož-mėgsio...

– Verelē, – atsēsoka muotina i doktēri, – nobiek i darža, nolaužk vēina kopūstlapi.

Pamieginsem pritvertē. Rasiet karšti ēštrauks ēr skausma pa-lēngvins. – Vo to, Ontelē, – viel atsēsoka i mažouji, – pakēntiek nakriuokēs, ašaru navarvėnēs. Rasiet nu tūm ašaru ēr skausmos tuoks dēdēlis, – goudē sava mažouji, gluostīdama pasēšiaušosē galvelē. – Tujau aprēšma ton tava skaudoli, atsėgolsi i mona luova. Aš tau pasaka paseksio...

Nomā, i katrus nuorēs sogrīžtē. Mukienēs Danutēs portėgrapējē

Verelē atlakēna kopūstlapi. Muotinelē abrūso apšloustē sopoto-
si žondieli, šlapi nu ašaru. Palomdiōsi kopūstlapi saujuo, priglaudē
sūneliuo pri bornuos, aprēša sauso koskelē.

– No, kāp? Rasiēt geriau pasēdarē? Sakīk, a naverž, ar naspaud?

– Nee... – atsēlējē apštēlēs Ontelē, – naspaud. Šalda.

– Gerā, kad šalda. Šaltis vēsumet skausma somazēn. Dabar
pagoliek tīkē, pakuol stuotkus nu stala norinksiō...

Nu muotinas žuodiu Ontelē apsērāmēna. Stuotkus norinka Ve-
relē: anuos darbs bova mazguotē tuorielkas, šaukštus, sodieliuotē
vēskon i vēita. Muotinelē pluovē katēlus ēr pouodus, taisē kiauliu
juovala kētā dēinā. Dēdesniūsius vaiikiokus nosiuntē goltē i jaujē
ont šēina.

– Tik nasomēslīkēt dūktē, – parspiejē. – Patis žēnuot, kad kel-
tēis reikies onkstēi.

Ton bruolē gerā žēnuojē. Leksiu rēks karvē i bērstvina gintē,
matā, atējē anuo eilie. Duomē tories padietē tetošiū pri lauka darbūm.
Kon rēks dērbtē, dar nažēnuojē. Bet tetošis darbūm vēsumet tor.

Apsētvarķiosi truobuo, Verelē ēšēje i kiema. Nunešē lēkosēs
konkolīnēs ēr plotu Sargiou, pri būduos topēntem, ožkabēna vēštē-
ninka doris. Paskiau nojē i suodnieli pri alivēnēs vuobēlies paēiš-
kuotē nukrētosē vuobola.

Vasara jau parsēvertē par ontra posē. Avietīnē svērpē žiuogā,
patuorēs židiejē jorgēnā. Saulelē ēš palēngvo siedo ož alksnīna i
Kontrēma tīrali. Tuoks maluonos, viesos ēr tīlos bova tas vakars,
kad mergelē sovēsam nanuorieje ētē goltē i kamara.

– Mamalē, rasiēt rēk kou nuors dar tau pagelbietē?

Muotina meilē pažvelgē i sava viēnintelē doktēri. Vakūm būrie
ēš eilies bova ana tretuojē. Auga svēka, daili, mitri, paklosni. Tonkē
liuob pamēslītē, kad tēp Dievalis būtom daugiau doktērūm davēs ...
Bet jug če žmuogos napasērinksī. Grieks būtom skūstēis, kad vai-
kioka īr natēkē – vēsē auga svēkē, linksmē, naēštēžē. Tik so tou
mažoujo Ontelē vēs kas nuors atsētink. Bet tēkriusē anoudo so
tievo patis īr kaltē – lepēna anon daugiau ož kētus vākus... Tep
mēslējē muotrēška, ēšgērdosi doktērelēs balsa.

– Kad jau sava darbus bēngo. Bet je dā nesi pavargosi, noēk i
darža, paraustīk žuoliūm, nolaužk kelis batvēnlapius kiaulieims, ka
rītu rīta būtom kuo pašertē. Aš galiesio grētiau apsēžģjuotē. Vo
puo tam, vakāli, ēk goltē. Rītu darbūm napritrūks.

Pravierosi doris i alkierio, muotrēška paveiziejē i luova. Ontelē
saldē mēiguojē, ronkas i šuonus atmetēs. Priējosi tīkē ožtraukē ant
sūnelē kuoju patēlu kertē.

Dabā balēka solauktē sava žmuogaus sogrīžtont iš darba...
Tad ēšēje i lauka ēr atsēsiedo ont soulalē truobuos pasēinie, ēš-
tēistas kuojēs kolnēmīs atrēmdama i žemē, kad nuvargis bēnt
kēik atsēlēsto. Tuokēi vakarā bova puoēlisis puo darba dēinuos,
kumet ni mēnotas nabova laika na tik atsēsiesstē, bet ēr ēšmestē
ēš galvuos kuožnuos dēinuos rūpesnius. Dabar gal veizietēis,
kāp vakarūsē blunk saulielidē pazarā, kāp kēlst mēgla, kāp aukštā
podongie vēina po kētuos sožimb žvaigždelēs. „Sogolē žvierelē
ont aukštūm kalnieliu, sotūpē paukštēlē ont mediu šakieliu“, –
niūniava pati sau sena dainē, ēš muotinelēs ēšmuokta. Gailo, kad
lakštīngas nabgērdietē... Ale kon padarysi, jug vasara jau bēngas,
vēsē paukštē senē vākus ēšvedē. Bieg laiks kap vondou par ak-
mēnis – nasostabdīsi...

Lietuvuos liaudēs buitēis muziejaus lauka ekspozicijēs fragmētā.
Mukienēs Danutēs portēgrapējēs

Juozas Girdzijauskas 2003 m. Žemaičių akademijos konferencijoje. Virginijos Valuckienės nuotrauka

JUOZAPAS GIRDZIJAUSKAS

(1935–07–10–2014–12–31)

2014 m. gruodžio 31 d. Vilniuje mirė Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto profesorius, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras, vienas žymiausių Lietuvos literatūros istorijos tyrinėtojų, eilėtyros specialistų profesorius Juozapas Girdzijauskas. Daugelį metų Vilniaus universitete jis dėstė literatūros mokslo įvadą, literatūros teoriją, estetinės minties istoriją, kursus, skirtus lietuvių poetikai ir eilėdarai, S. Daukanto, V. Mykoliaičio- Putino kūrybai, bei XIX a. lietuvių literatūros kursą. Lietuvos atgimimo metais J. Girdzijauskas įsijungė į Žemaičių kultūros draugijos veiklą, tapo Simono Stanevičiaus bendrijos pirmininku ir jai vadovavo iki pat savo gyvenimo saulėlydžio.

J. Girdzijauskas gimė 1935 m. liepos 10 d. Raseinių apskrities Šimkaičių valsčiaus Kalupių kaime Julijonos ir Benedikto Girdzijauskų šeimoje. Pradinį išsilavinimą gavo Paupio pradžios mokykloje (dabartinio Raseinių rajono teritorija). Vėliau – mokslai Vadžgirio progimnazijoje, Viduklės vidurinėje ir Vilniaus 1-ojoje vidurinėje mokykloje, kurią baigė 1953 metais.

Nuo mažens mėgo muziką, tad mokėsi J. Tallat-Kelpšos muzikos technikume, o 1953–1958 m. studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultete.

Užbaigęs studijas įsidarbino Šalčininkų rajono laikraščio redakcijoje. Čia jis 1958–1960 m. dirbo vertėju, o vakarais – mokytoju Šalčininkų darbo jaunimo vidurinėje mokykloje. Traukė mokslinis darbas, tad 1960 m. įstojo į Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros aspirantūros studijas ir jas 1963 m. sėkmingai užbaigė. J. Girdzijausko mokslinio darbo vadovas buvo profesorius Jurgis Lebedys.

Po aspirantūros studijų teorines žinias pabandė pritaikyti „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos“ redakcijoje (čia jis dirbo 1963–1965 metais). 1965 m. tapo Vilniaus universiteto dėstytoju. Šio universiteto Lietuvių literatūros katedroje jis dirbo 1965–1992 m., o vėliau dar 10 metų – Literatūros teorijos katedroje.

1966 m. Vilniaus universitete J. Girdzijauskas apgynė filologijos mokslų kandidato disertaciją, 1983 m. čia jam buvo suteiktas filologijos mokslų daktaro laipsnis, 1984 m. – Filologijos fakulteto profesoriaus vardas. 1992–1999 m. J. Girdzijauskas dirbo Vilniaus universiteto Literatūros teorijos katedros vedėju, 2001–2002 m. buvo šio Universiteto Literatūros istorijos ir teorijos katedros profeso-

rius. 1969–1975 m. J. Girdzijauskas papildomai dar dirbo tęstinio leidinio „Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Literatūra“ atsakinguoju redaktoriumi, 1992–2000 m. buvo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vyr. mokslo darbuotojas, 1989–2014 m. ėjo Simono Stanevičiaus bendrijos metraščio „Aitvarai“ atsakingojo redaktoriaus, 1997–1998 m. – Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto vyr. redaktoriaus pareigas. 1988 m. jis tapo Lietuvos rašytojų sąjungos nariu.

Daugiausia tyrinėjo ir rašė lietuvių XIX a. literatūros eilėdarus, teorijos, estetikos temomis. Nemažai jo publikacijų paskelbta Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje. Jis yra recenzavęs daug grožinių ir literatūros mokslo knygų, parengęs spaudai ir išleidęs įvairių knygų. Yra buvęs dvidešimties liuanistinių disertacijų vadovas.

J. Girdzijauskas – vienas iš Pasaulio liuanistų bendrijos, Maironio ir Maironiečių draugijų įkūrėjų.

Jis pasirūpino, kad dienos šviesą išsvystų jo mokytojo profesoriaus Jurgio Lebedžio mokslo darbai – jie buvo išspausdinti 1972 m. „Lituanistikos barų“ antroje knygoje, o paskaitos išleistos 1977 m. „Senajoje lietuvių literatūroje“. J. Girdzijauskas spaudai parengė ir straipsnių apie savo mokytoją knygą („Profesorius Jurgis Lebedys“), kuri buvo išleista 1983 metais.

J. Girdzijauskas spaudai yra parengęs ir 1968 m. išleistus Valerijono Ažukalnio „Raštai lietuviški“, kartu su Liucija Citavičiūte – 1990 m. pasirodžiusį Kristijono Milkaus „Pilkainis“, o kartu su Ž. Piličiausku – Henriko Radausko poezijos rinkinius „Pasauliu netikiu, o Pasaka tikiu“, kurie išspausdinti 1993 metais.

J. Girdzijauskas yra ir daugelyje leidinių ištaisai ir fragmentais paskelbtos studijos „Žemaičių kultūriniai sambūriai XVI–XIX a.“ autorius.

1985 m. J. Girdzijauskas už straipsnį apie Antaną Strazdą buvo apdovanotas žurnalo „Pergalė“ premija. Leidinio „Literatūra ir menas“ premija jam buvo paskirta 1989 m. už straipsnį apie Bernardą Brazdžionį. 1998 m. profesorius apdovanotas Lenkijos ordino „Už nuopelnus Lenkijos Respublikai“ Riterio kryžiumi, 2002 m. – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio ordinu, o 2005 m. – Lietuvos mokslo premija.

J. Girdzijauskas amžinam poilsiui atgulė Paupio kapinėse – to paties Paupio miestelio, kuriame jis baigė pradžios mokyklą ir kuriam skirtą knygą kaip vyriausiasis leidinio redaktorius jis spaudai parengė 2009 m. (leidinį sudarė Antanas Pocius, išleido Simono Stanevičiaus bendrija). Šioje knygoje buvo išspausdinti ir penki prof. Juozo Girdzijausko tekstai: „Paupys – mano šviesulys“, „Širdžiai brangus kampelis“, „Antanas Bacys – pirmoji pagalba ir gyvenimo viltis“, „Kalupių kaimas: žmonės ir jų likimai“ bei „Eugenijus“ (apie rašytoją, gerą savo bičiulį Eugenijų Ignatavičių). Paupio kapinėse amžinam poilsiui yra atgulę ir J. Girdzijausko tėvai, daug kitų artimiausių jo žmonių.

J. Girdzijauskas Vilniuje buvo sukaupęs didžiulę asmeninę biblioteką, kurią jis turtino iki pat paskutiniųjų savo gyvenimo dienų. 2015 m. sausio 17 d. ši biblioteka oficialiai perduota Raseinių rajono savivaldybės viešajai bibliotekai.

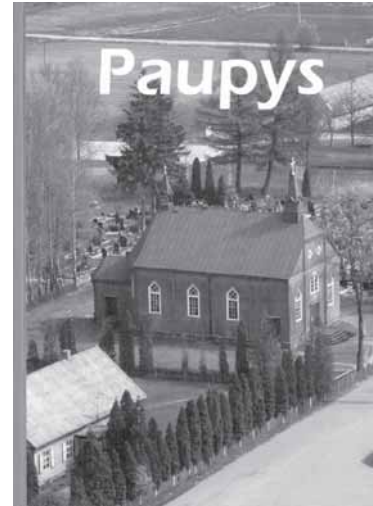
JUOZO GIRDZIJAUŠKO BIBLIOGRAFIJA

1. *Lietuvių eilėdara: silabinės-toninės sistemos susiformavimas*, Vilnius: Vaga, 1966.
2. *Lietuvių eilėdara: mokymo priemonė*, Vilnius, 1967.
3. *Raštai lietuviški / Valerijonas Ažukalnis*, – Vilnius: Vaga, 1968.
4. *Jurgis Lebedys. Senoji lietuvių literatūra*, Vilnius: Mokslas, 1977.
5. *Lietuvių eilėdara: XX amžius*, Vilnius: Mokslas, 1979.
6. *Eilėdara: metodinės rekomendacijos*, Vilnius, 1980.
7. *Literatūros teorijos apybraiža* (J. Girdzijauskas parengė spaudai knygą kartu su kitais autoriais), Vilnius: Vaga, 1982.
8. *Profesorius Jurgis Lebedys: straipsnių rinkinys*, Vilnius: Mokslas, 1983.
9. *Lietuvių poetikos pradmenys*, Vilnius: Vaga, 1985.
10. *Literatūros terminų žodynas: eilėdara*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
11. *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, Vilnius: LLTI, 2001.
12. Juozas Girdzijauskas, Aistė Virbickaitė, *Kražiai amžių sandūroje*, Vilnius: VDA leidykla, 2005. – 139 p.: iliustr.
13. *Lietuvių literatūros vagoje*, [straipsnių rinkinys], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
14. *Jonas Billūnas. Ir rados stebuklas*, Vilnius: LRS leidykla, 2007.
15. *Simonas Stanevičius. Raštai*, [fotografuotinis leidimas, sudarė Jurgis Lebedys, Juozas Girdzijauskas], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, 2 kn.

LITERATŪRA:

1. Vytautas Kubilius, „Juozapas Girdzijauskas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, t. 6, p. 699.

JUOZAS GIRDZIJAUŠKO KALBOS, PASAKYTOS PAUPYJE 1993 M. RUGPJŪČIO 1 D. PER PORCIUNKULĖS ATLAIDUS, FRAGMENTAS

Antano Pociaus sudaryta, prof. Juozapo Girdzijausko redaguota 2009 m. Simono Stanevičiaus bendrijos iniciatyva leidykloje „Naujas LANKAS“ spaudai parengta ir spaustuveje Morkūnas ir Ko“ išleista monografija „Paupys“

„Paupys, Paupio parapija, visa Paupio žemė – tie miškai ir tos tarpumiškės, tie keliai, keleliai ir takai, tie upeliai ir upeliūkščiai, tas permainingas dangus viršum Paupio apylinkių, – visa tai man yra nepaprastai brangu, galima sakyti, šventa. Paupys man yra didelės miestas – mano vaikystės miestas, mano širdies šventovė.

Čia, už to žaliojo miško, Kalupių kaime, aš atėjau į pasaulį. Šitoje Paupio bažnyčioje buvau pakrikštytas. Paupio mokykloje išėjau pirmuosius mokslus. Kunigas Kazimieras Telksnys ir mokytojas Antanas Kalnaitis buvo man, peržengusiam gimtųjų namų slenkstį, pirmieji dvasios vadovai. Jų šviesų paveikslą, apgaubtą šventumo aureole, tebesinešioju savo širdyje. Šiose jaukiose Paupio kapinėse ilsisi mano tėveliai, mano broliukas ir senelė, giminės ir kaimynai. Matyt, ir man, apsukusiam gyvenimo ratą, teks čionai sugrįžti su saviškiais ilsėtis.

Man labai gaila, kad, gyvendamas toli nuo Paupio, negaliu girdėti Paupio varpų, kurie ne šiaip sau skambėdavo, o giedote giedodavo. Toji Petro ir Pauliaus sutartinė giesmė atsklisdavo per mišką į mano gimtąjį kaimą, atnešdama ką nors nepaprasta ir šventiška: paragindama maldai, kviesdama Šventųjų Mišių, mišparų, gegužinių pamaldų arba pranešdama žinią, kad kas nors iš parapijiečių jau baigė šios žemės vargus.

Dan–gun–sie–la,
Kū–nas–že–mèn,
Dan–gun–sie–la,
Kū–nas–že–mèn –

taip giedodavo Petras ir Paulius, kaip sakydavo man mano mama.

Man daug ko gaila, man visko gaila, kas buvo mano vaikystėje Paupyje, tačiau tas gailėtis susilieja su džiaugsmu, kad Paupys tebėra, kad tebesu aš, kad esame mes, kuriems neužginta Paupį mylėti ir gerbti, jį puoselėti ir gražinti.

Paupys išgyveno viską, ką išgyveno visa Lietuva: karus ir pokarius, kalėjimus ir sibirus, išdavystes ir pasiaukojimus. Paupys turi savo istoriją, nė kiek ne menkesnę negu didžiųjų miestų istorijos.“

KONKURSO RAŠONTĒMS ŽEMAITŠĖŠKĀ

Skouda rajuona savēvaldībės viešuojī bėblioteka, Žematiu kultūras draugėjės Skouda skīrios, Skouda literatu būrielis šės metās viel organizou ėe jau tradicinio tapusi konkursa „Koram žemaitšėškā“. Konkursa tekslos – skatintė žemaitiu tarmies vartuojėma, puoselietė anuos savėtoma, stėprintė tautini identiteta.

Konkursou prasėdiejė 2015 m. sausė mienesė 1 dėina ėr vīks iki 2015 m. gegožės mienesė 31 dėinuos. Anamė bus vertėnamas autuoriu kūribėškoms, kūrėniū ĩtaigoms ė meistrėškoms.

Tad, je rašuoit eilieraštius, apsakīmus, nuovelės ar kėtus kūrėnelius žemaitšėškā, dalīvaukėt konkursė ė toriesėt pruogos būtė ėšgerstė, vuo gal ėr vertintė, ėsėgīsėt tokiū pat plunksnas draugū, pasėdalinsėt so anās žemaitiškas kūribas vėngrībėms.

Konkursė ĩr kvėitamė dalīvaitė vėsū omžiaus grupiu literatā ne tik ėš Žemaitėjės, bet ėr ėš vėsuos Lietuvos ė kėtū šaliū.

Konkursou pateikamė kūrėnelė tor būtė parašītė laikontėis žemaitiu rašības pagrindū, kartus ĩr sorėktavuojė kalbininkā – ėš Tėrkšliū kėlės puofesuoorios Gėrdienis Aleksėndra ėr ėš Skouda kėlės duocėnts Pabrieža Jūzaps. Patarėmus galėt rastė ėr internetė adresou <http://www.samogit.lt/KALBA/raspamatai.lt.htm>. Konkursou rėk pateiktė pu vėina nauji, niekor dā neėšspausdinta ėr dā ni vėinam konkursou nepateikta pruozas arba puozėjės kūrini. Pağeidaujėma, ka anuo apimtės nebūtom dėdėlė dėdėlie.

Puozėjės ėr pruozas kūrėnė bus vertėnamė atskėrā. Anus soskėrstīs dvė grupės: vākū (iki 18 metu omžiaus) bei soaugosiūju. Vėsuos grupies bus ĩšaiškinta ėr paskelbta pu 3 nogalietuojus. Anėms bus ĩteiktė konkursa prizā. Planuojėma, ka baigmėsis rengėnis vīks 2015 m. spalė 16 dėina.

Konkursa laureatu kūrėnelius, jei tik autuorė tuo pageidaus, paskelbsem žornalė „Žemaitiu žemė“.

KONKURSA VERTĒNĒMA KUOMISĖJĒ:

Pabrieža Jūzaps, Šiauliū universiteta puorektuorios, žemaitiu kalbuos taisīkliu autuorios;

Zvonkuvienė Jenina, žornalistė;

Kobėlios Justīns, puoets, redaktuorios.

Kūrėnius galėt siūstė paprasto arba elektronėnio pašto nu 2015 m. gegožės mienesė 31 dėinuos adresou: Skouda rajuona savėvaldībės viešuojī bėblioteka, Birutės g. 8, , LT-98116, Skuodas. El. p.: sekretore@svb.lt. Telepuons pasėtėrautė: (8 440) 73299.

Žornala „Žemaitiu žemė“ ĩnformacėjė

Portėgrapėjuos (ėš vėršaus): skoudėškiu šventės. G. Andriekaus portėgrapėjės, Skouda dvarvietė ėr Skouda skvers. D. Mukienės portėgrapėjė

